שתי אוניות המעפילים הגדולות ביותר מפליגות לארץ ישראל

ב־24 בדצמבר 1947 יצאו מנמל בורגס שתי אוניות המעפילים הגדו־לות ביותר, "פאן יורק" ו"פאן קרשנט", והחלו במסען לכיוון ארץ ישראל, נושאות על סיפונן 15,240 מעפילים – רובם מרומניה.

ה"פאנים" היו שתי אוניות משא גדולות בנפח 4,750 טונות האחת, שיוצרו בארה"ב בתחילת המאה ה־20. הן נרכשו בשנת 1947 על ידי נציגי המוסד לעלייה ב' (הזרוע הארגונית של ההגנה לנושא ההעפלה) באמצעות חברת קש, כדי להקשות את זהות הרוכשים.

על פי התכנון, שהחל כבר בתחילת 1947, היו האוניות אמורות להפליג יחד ולשבור את המצור הבריטי על חופי הארץ. המבצע הצריך מאמצי תכנון וביצוע מסובכים ומורכבים, בגלל גודלן של האוניות והלוגיסטיקה המורכבת שנדרשה כדי להעביר בבטחה כמות כה גדולה של מעפילים לארץ ישראל.

במאי 1947, לאחר רכישתן, יצאו האוניות מארה"ב לכיוון הים התיכון, נושאות מטען פוספטים, להסוואת מטרת ההפלגה. לצורך הכנתן לקליטת אלפי מעפילים הן נדרשו לעבור שיפוץ ותוספות, כגון התקנת אלפי דרג־שים, מערכות אוורור, מרפאות ומטבחים גדולים. לצורך כך נשלחה ה"פאן יורק" לנמל מרסיי שבצרפת, וה"פאן קרשנט" – לנמל ונציה שבאיטליה.

באוגוסט הצטרפו לצוותי האוניות הזרים נציגי ההגנה ששימשו מפקדים, ויוסי הראל (שפיקד, בין השאר, גם על ה"אקסודוס") מונה למפקד המבצע.

ממשלת רומניה שיתפה פעולה עם ההגנה ואישרה את יציאתם של 15 אלף יהודים משטחה, אך התנתה את הסכמתה בכך שההפלגה לארץ ישראל לא תתבצע מנמל רומני. כשהלחץ הבריטי על צרפת ועל איטליה גבר, הסכימה רומניה שהאוניות יעברו משם לנמל קונסטנצה שעל חוף הים השחור, להמשך עבודות ההכשרה. סוכם שעם סיום ההכנות ייצאו האוניות מנמל קונסט־נצה ריקות ויפליגו לנמל בורגס שבבולגריה, שם יעלו עליהן המעפילים.

בד בבד עם הכשרת האוניות למסע, התנהל בעשרות נקודות יישוב ברומניה רישום להפלגה. המעפילים נאספו במחנות מאולתרים, שם עברו הדרכה לקראת ההפלגה על ידי אנשי הפלמ"ח.

למרות מעטה החשאיות שליווה את ההכנות למבצע, הבריטים ידעו מה מטרת האוניות ועקבו אחריהן מרגע כניסתן לים התיכון. הם הפעילו לחץ כבד באמצעות ארה"ב, בטענה ש"הספינות שורצות סוכנים סובייטים". ארה"ב לחצה על משה שרת, ממנהיגי היישוב, לבטל את ההפלגה, בטענה שיציאת האוניות לדרך עשויה לפגוע בסיכויים שהחלטת החלוקה תאושר באו"ם. שרת ובן־גוריון נטו לבטל את ההפלגה, מה שיצר משבר בהנהלת הסוכנות, שהתעצם עם התפטרותו של משה סנה, ראש האגף המדיני של הסוכנות

מעפילי האונייה "פאן יורק" צילום: באדיבות עמותת דור הפלמ"ח

באירופה, במחאה על ה"כניעה לתכתיב האמריקני". מצדדי ההפלגה לחצו על הנהלת הסוכנות בטענה ש"ביטול המסע עלול להמיט שואה על הפלי־טים, שאין להם כל אפשרות לחזור לבתיהם הקודמים". לבסוף אושר המבצע.

העיתון "דבר" מצטט ב־30 בדצמבר דיווח של סוכנות הידיעות "יונייטד פרס": "כשהאוניות הגיעו למרחק של כ־16 ק"מ מקושטא עלו על סיפונן רופאים טורקים לביצוע בדיקות, וקבעו שהתנאים טובים, השירותים הסני־טריים נקיים, הנוסעים נראים בריאים וחסונים, האוניות מצוידות יפה במזון, ויש עליהן רופאים ואחיות ומקומות לינה לכל הנוסעים. אי לכך לא ראו הרופאים כל מניעה לאפשר לאוניות להמשיך במסען".

כשהיו האוניות בלב ים, שינה בן־גוריון את שמן ל"קיבוץ גלויות" ול"עצמאות". אף שהאוניות היו מצוידות היטב ובעלות דפנות גבוהות במיוחד, דבר שעשוי היה להקשות על הבריטים להשתלט על האוניות, חשש בן־גוריון לגורל המעפילים וציווה על מפקדי האוניות להיות בקשר עם מפקדי הספינות הבריטיות, שליוו את ה"פאנים" מרגע יציאת האוניות מהים השחור לים התיכון.

לאחר שהושג הסכם בין הנהגת היישוב לבין הבריטים, כיוונו המשח־תות הבריטיות את האוניות לקפריסין. הבריטים התחייבו לא להחרים את האוניות לאחר שהמעפילים ירדו מהן ויועברו למחנות.

חודשים ספורים לאחר מכן, עם קום המדינה, שימשו שתי האוניות להע־ברתם של 30 אלף יהודים מהמחנות בקפריסין למדינת ישראל.

אוהלי פליטים בתל אביב

5,000 פליטים יהודים בתל אביב

על פי תחקיר שפרסם העיתון "דבר" ב־26 בדצמבר, בעיר תל אביב נמצאות כעת 1,175 משפחות, שנאלצו לעזוב את בתיהן, הנמצאים באזורי התפר שבין העיר לשכונות הערביות הסובבות אותה. בסך הכל מדובר ב־5,400 איש, מהם 3,200 ילדים. הם הגיעו משכונות מנשיה, קרטון (חארת אל־טאנאק), נווה שלום, ברנר, גבעת הרצל, עזרא ושפירא.

לפחות 500 ממשפחות הפליטים לא יוכלו לחזור לבתיהן גם בשוך הקרבות, מכיוון שהם נהרסו כמעט לחלוטין בהתקפות הפורעים. משפחות הפליטים מרוכזות ב־49 נקודות שונות בעיר, רובן חיות באוהלים – שתי משפחות באוהל. מחנה האוהלים הגדול ביותר נמצא ליד שכונת סומייל (כיום פינת הרחובות ארלוזורוב ואבן גבירול).

העירייה הודיעה על כוונתה להתחיל לבנות 500 יחידות דיור קטנות בשטח המושבה שרונה, שפונתה על ידי הצבא הבריטי. כל יחידה תכיל חדר אחד עם מרפסת ונוחיות, עם יסודות לחדר שני. באפשרות הפליט המשתכן להשתתף בהוצאות, ואז תהפוך העירייה את המרפסת למטבח. העלות המוערכת להקמת 500 יחידות הדיור עומדת על 200 אלף לירות, והבנייה תושלם בתוך שלושה חודשים.

הצרכנייה / מוצרים של אז

ארגז כלי תפירה

ארגז כלי תפירה היה מין "קופסת קסמים" מעץ שהיתה בידיה של כל אמא, בתקופה ששום בגד לא נזרק והיה צורך לתקן, לתפור ולהטליא. לארגז היו שתי גולות מעץ, שמשיכתן פתחה אותו כמו אקורדיון.

בפנים היו נחשפות מגירות עץ, שהכילו "פיצ'פקעס" דוגמת חוטי תפירה במבחר צבעים, כפתורים מסוגים ובגדלים שונים, סיכות ומחטים, רוכסנים, קרסים, לולאות, גומי לתחתונים, אצבעון, סרט מדידה מבד, ועוד.

צילום: ארכיון נוסטלגיה אונליין

70 שנים אחרי

במלאת 70 שנה למדינה אנחנו מלווים במדור נוסטלגי את האירועים שהתרחשו בארץ ישראל השבוע לפני שבעה עשורים ● והפעם: תפוחי האדמה הרקובים שהצילו את המדינה, ומי גנב וודקה רעילה בתל אביב

דייויד סלע

נשק רב לחזית הוברח באוניית משא סמויה

ב־1 באפריל 1948 הגיעה לחופי ארץ ישראל אונייה קטנה בנפח כ־850 טונות, ועליה מטען של אלפי רובים שהסווה מתחת למטען של תפוחי אדמה מרקיבים. כיום מסכימים ההיסטוריונים שאירוע זה הביא לנקודת מפנה חשובה ביותר לטובת היישוב העברי במערכה הצבאית על המדינה שבדרך.

"נורה" היתה האונייה הראשונה שהביאה ארצה אספקת נשק בדרך של משלוח ימי, בזמן שהכוחות העבריים הלוחמים סבלו ממצוקה קשה של אמצעי לחימה, שבאה לידי ביטוי בסדרה של כישלונות צבאיים במהלך מארס 1948. כישלונות אלה העמידו בספק את יכולתו של היישוב להמשיך ולהתמודד במלחמה על עצמאותו. לא לחינם אמר דוד בן־גוריון בהתייחסו לאונייה "נורה": "הנשק הזה הציל את מדינת ישראל, בלי הנשק הזה – לא היינו נשארים בחיים".

כבר מתחילת קרבות מלחמת העצמאות, ב־30 בנובמבר 1947, היה ברור למנהיגי היישוב שללא רכישה ואספקה מהירה של כלי נשק ותחמושת – לא יהיה אפשר להתמודד לאורך זמן מול התקפות הפורעים הערבים. בתחילת דצמבר 1947 יצאה מהארץ משלחת של אנשי רכש מטעם ההגנה, בראשותו של אהוד אבריאל, שסרקה ובדקה כל אפשרות שנקרתה בדרכה באירופה לרכישת נשק ולהעברתו המהירה ארצה.

בתחילת מארס 1948 אותר ונרכש בצ'כוסלובקיה מטען ענקי במושגי אותם ימים של 4,500 רובי "מאוזר" ("רובה צ'כי"), ביחד עם יותר מ־5 מיליון כדורים וכ־200 מקלעים.

כמה אתגרים עמדו בפני חברי משלחת הרכש במשימת העברת הנשק והתחמושת לארץ ישראל: הצורך ברכישת אונייה מתאימה, הטענתה – תוך שמירה על סודיות מלאה מול סוכני המודיעין הבריטי שרחרחו בכל פינה – ופריצת המצור הימי הבריטי על חופי הארץ.

לצורך כך גייסו אנשי ההגנה את איש העסקים אפרים אילין, שלימים הקים בישראל מפעל להרכבת מכוניות. באותה עת התגורר אילין במילאנו שבאיטליה ועשה חיל בעסקי מסחר בינלאומי בתחום הטקסטיל. הוא רכש בוונציה אונייה לצרכיו המסחריים, כביכול, ארגן לה צוות איטלקי ופנה למשפחה יהודית שהתגוררה בצפון איטליה ועסקה במסחר בפירות וירקות, בבקשה שתספק לו מטען גדול של תפוחי אדמה ארוזים בשקים, תוך הקפדה, כך דרש, שלא יהיו טריים דווקא.

האונייה, שנשאה דגל פנמי, הפליגה מוונציה לנמל שיבניק שביוגוסלביה, שם הטעינה את ארגזי הנשק והתחמושת שכוסו בלוחות עץ – ועליהם הוטענו מאות שקי תפוחי האדמה, שהחלו להעלות סימני ריקבון.

לאחר כמה ימי הפלגה התקרבה "נורה" לחופי תל אביב, ובהגיעה למרחק של קילומטרים ספורים מהחוף נצמדה אליה ספינת משמר בריטית, וממנה העפילו לסיפון כמה חיילים בריטים שביקשו לבדוק אם אין על האונייה מעפילים בלתי חוקיים.

רב החובל הציג בפני הבודקים את מסמכי האונייה, שציינו שהיא נושאת "מטען חקלאי של תפוחי אדמה". הללו החלו להפיץ סביב ריח צחנה איום של ריקבון, שהאיץ בחיילים הבריטים לוותר על ביקורת מעמיקה במחסני האונייה. למרבה המזל, הם ירדו עד מהרה בחזרה לספינתם - בדיוק על פי תוכניתו המקורית של אילין.

מטען ארגזי המקלעים והרובים הצ'כיים הורד מהאונייה והועבר עד מהרה לחוף. בקרבת מקום המתינו עשרות תלמידי תיכון וחיילים עבריים, שגויסו בחשאי למשימת ניקוי כלי הנשק משכבת הגריז העבה שכיסתה אותם. 48 שעות לאחר מכן כבר היו כלי הנשק בידי הלוחמים בחזיתות.

היתה זו הפעם הראשונה מאז תחילת המלחמה שבידו של כל חייל עברי היה רובה, עובדה שסייעה לכוחות להכריע בניצחון את הקרבות שאירעו מתחילת אפריל 1948 ואילך.

ואכן, שני אירועי לוחמה שהתרחשו בצמידות החל מ־4 ו־5 באפריל 1948 סימנו את תחילת המפנה המיוחל במערכה הצבאית:

ב־4 באפריל החלה מתקפה מאורגנת על קיבוץ משמר העמק מצד כוח ערבי שמנה אלפי לוחמים מ"צבא ההצלה", בפיקודו של פאוזי קאוקג'י. הללו פעלו בסיוע של שתי סוללות תותחים, מרגמות ושריוניות, במגמה לפרוץ לכנופיות הערביות את הדרך לכיבוש העיר חיפה.

מגיני הקיבוץ הסתייעו, בקרב שנמשך כשבוע, בכ־100 לוחמים מחטיבת גולני בפיקודו של מאיר עמית, יחד עם לוחמי פלמ"ח וחטיבות אלכסנדרוני וכרמלי.

בימי הקרב הראשונים ספגו כוחות המגינים אבידות רבות, בשל הפגזה כבדה של תותחים ומרגמות על שטח הקיבוץ. בעקבות זאת

אימון ירי ברובים צ'כיים. בזכות הנשק שזרם עמדו הלוחמים בכל היעדים

החל יצחק שדה, שהיה מפקד הכוחות באזור, לארגן מתקפת נגד שיצאה לדרכה ב־8 באפריל 1948. במהלך הימים שלאחר מכן כבש הכוח העברי משלטים וכפרים ערביים בקרבת הקיבוץ, תקף חזיתית את כוחותיו של קאוקג'י וגרם לנפגעים רבים מקרב לוחמי "צבא ההצלה" - שקרס, מצידו, ונסוג.

הידיעה על מפלתו של קאוקג'י פשטה במהירות בעמק יזרעאל, וב־13 בחודש החלה מנוסה המונית של ערבים מכל כפרי הסביבה.

במקביל, ב־5 באפריל החל מבצע נחשון, שנמשך כעשרה ימים. המבצע נועד לפרוץ את הדרך לירושלים הנצורה על ידי כיבוש השטחים שבדרך ופתיחת ציר מאובטח שיאפשר העברת שיירות אספקה לעיר ללא הפרעה. דוד בן־גוריון, שהחזיק באותה עת בתיק הביטחון במסגרת הוועד הלאומי, הקצה למבצע 1,500 לוחמים, שעמדו בכל המשימות והשיגו את כל היעדים שהוצבו בפניהם.

בתום קרב משמר העמק ומבצע נחשון התברר לראשונה שלוחמי היישוב היהודי מסוגלים לעמוד בשינוי האסטרטגיה הצבאית כפי שהוכתבה להם על ידי ההנהגה המדינית והצבאית, שעמדה, מצידה, על שינוי טקטיקת הלחימה מהתגוננות לנטילת יוזמה והמתנה וספיגה – לתקיפה, כיבוש וניצחון.

בשבועות האחרונים לשהותו של המנדט הבריטי בארץ ישראל גילה היישוב יתרון ברור על הערבים בכל הקרבות שהתרחשו, וגרם להתמוטטות כושר הלחימה של הצד הערבי המקומי, לעומת הכוח העברי שהלך והתעצם.

שחיתות בכרטיסי המזון: מצרכים "חולקו" לנפטרים

"במסגרת מטלותיה הרבות של עיריית תל אביב בתקופת חירום זאת, היא גם פועלת להפצת מצרכים בסיסיים הנמצאים במחסור, בדרך של חלוקת 'כרטיסי מזון' מיוחדים המציינים, לצד שם המשפחה, גם את מספר הנפשות הזכאיות להקצאת מוצרי המזון". כך מדווח העיתון "דבר" לקוראיו ב־3 באפריל 1948 ומוסיף: "פקידי העירייה לא טרחו לעדכן את רישומיהם זה שנים רבות. כך יוצא שבתי אב רבים ממשיכים לקבל הקצאות של סוכר ומוצרי מזון מוגבלים אחרים בעבור בני משפחה שכבר מזמן אינם בין החיים.

"דווקא כעת, בימים קשים אלה שבהם המוסדות מתקשים בהשגת מוצרים בסיסיים, נחוצה ביקורת קפדנית על פעולותיה של העירייה, שתאפשר לשחרר הקצאות מזון למשפחות הנזקקות להן באמת, במקום המתים 'הזכאים' על פי העירייה, שמתקשים ליהנות, מסיבות מובנות, מהתוהו ובוהו שפקידי העירייה יוצרים".

("דבר")

עיריית חיפה רכשה את שטח הנמל הימי

לאחר משא ומתן ממושך בין הממשלה לעיריית חיפה, נחתם השבוע לפני 70 שנה הסכם לרכישת שטחי הנמל הימי "בתמורה ל־750 אלף לירות" – כך מדווח עיתון "הבקר" ב־6 באפריל 1948.

על פי הדיווח, "רכשה עיריית חיפה את כל מגרשי הנמל הבנויים והריקים, סך של כ־80 מגרשים, בעבורם תשלם לממשלה סכום של פי 19 מסך דמי השכירות השנתית שהממשלה מקבלת בעבור שטחים אלה".

הסכום לתשלום בעבור רכישת השטח, כך מדווח, יוענק לעירייה בהלוואה מטעם הממשלה לתקופה של 30 שנה.

("הבקר")

שתיינים - היזהרו!

העיתון "ידיעות מעריב" מתרה השבוע לפני 70 שנה בקוראיו ש"ייזהרו ויישמרו לעצמם" מפני סכנה אפשרית להרעלה, לאחר ש"גנבים פרצו אמש למחסן שבחנות המשקאות החריפים של אהרן פידלר ברחוב הרצל 16".

מהדיווח הבהול מתברר ש"חבית וודקה בת 20 ליטר שנגנבה בין השאר מהמחסן מכילה אלכוהול מהול בריכוז גבוה של רעל".

("ידיעות מעריב")

דייויד סלע הוא יו"ר המועצה לקידום המורשת הישראלית ועורך אתר נוסטלגיה אונליין

מי מכיר, מי יודע?

קוראים יקרים, עזרתכם נדרשת שוב בזיהוי: מי האנשים שנראים בתמונה למעלה, שצולמה בארץ בפסח 1948? מזהים את עצמכם? מכירים אדם שמופיע בצילום? נשמח אם תשתפו אותנו בכתובת: shishabat@israelhayom.co.il

"מעון לחייל" בווילה של מגדל החזירים

ברחוב היהלום ברמת גן (כיום רחוב קריניצי) שכנה מאמצע שנות השלושים וילה גדולה ומפוארת, שהוקמה על ידי איש עסקים שהגיע ארצה מגרמניה ופתח על גדות הירקון עסק משגשג לגידול חזירים.

מייד עם תחילת מלחמת העצמאות עזבו בעל הווילה ובני משפחתו את הארץ ועברו לגור באוסטרליה. מקץ כמה חודשים שבהם היה המתחם בעזל השתלטו עליו אנשי "ועדת הביטחון" של הוועד הלאומי וקבעו שהווילה הנאה, ששכנה במרכזה של גינה גדולה, תשמש מעתה "מעון לחייל המגויס" – ראשון מסוגו – ש"יהווה סמל והתחלה לבתי חייל נוספים שכאלה שיוקמו ברחבי הארץ".

באדיבות קום מכירות פומביות

ב־2 באפריל 1948, השבוע לפני 70 שנה, נחנך המעון, שעורר התלהבות רבה בקרב כל מי שביקר בו: בחזיתו עמדו באופן קבוע שני חיילים שהתירו את הכניסה לחיילים ולחיילות לובשי מדים בלבד. בחדרים הגדולים פוזרו פינות הסבה נחות, שפע של כתבי עת ועיתונים, משחקי חברה, ספרייה גדולה, רדיו ופסנתר. אחד החדרים הוסב למזנון, שבו יכלו החיילים המבקרים ליהנות ממזון וממשקאות, בתמורה לתלוש בשווי 60 מיל שהוענק לכל לובש מדים שהגיע למקום.

בנוסף, ארגוני הנשים, דוגמת ויצו, בני ברית ו"אימהות עובדות", טיפלו בהתנדבות ובחפץ לב בכל צורכי הבית והמבקרים בו. כך או כך, השמועה על הקמתו של "בית החייל" החדש עשתה לה במהירות כנפיים, ועשרות חיילים וחיילות מרמת גן, מגוש דן ואף מפתח תקווה הגיעו למקום כבר בימי פעילותו הראשונים.

הנעלמים / מקצועות של אז

מצחצח נעליים

"אם לא תלמד – תהיה בסוף מצחצח נעליים", כך היו מתרות בזמנו אימהות בילדיהן, בתקופה שבה מצחצח נעליים נחשב לנחות שבמקצועות. את המצחצחים אפשר היה לראות בקרנות רחוב, כשהם יושבים על שרפרף עץ קטן ומספקים לעוברים ושבים שירות של ניקוי נעליים "על המקום".

כמו בכל מקצוע, גם כאן ניכרו הבדלים ברמות מצחצחי הנעליים, ושמם של המשופשפים שידעו להבריק את הנעליים – "עד שיכולת לצפות בעצמך בבעל כמו ראי" – היה נישא למרחוק.

מצחצח בפעולה צילום: פריץ כהן, לע"מ

הצרכנייה / מוצרים של אז

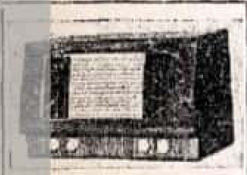
ונטילטור (מאוורר)

מוצר הכרחי בכל בית בזמנים שלפני בוא המזגן לחיינו. עם תחילת האביב היה הוונטילטור נשלף מה"בוידעם" ולהביו נוקו חיש קל מהאבק שהצטבר עליהם. או אז חובר הפלא לחשמל, ורוח נעימה היתה מנשבת מייד בחדר, מקלה במעט את עומס החום המעיק. בבסיס הוונטילטורים המשוכללים והיקרים יותר מוקמו כפתורים שאפשרו את הגברת המהירות. בני מזל שיכלו להחזיק מכונית התקינו ונטילטור קטן ברשבורד – והוא הופעל דרך המצת.

צילום: ארכיון אתר נוסטלגיה אונליין

70 שנים אחרי

במלאת 70 שנה למדינה אנחנו מלווים במדור נוסטלגי את האירועים שהתרחשו בארץ ישראל השבוע לפני שבעה עשורים ● והפעם: יהודי העולם בהלם מיחסה של ארה"ב, וסדר פסח עולה פחות בשוק השחור

דייויד סלע

מנבי דניאל ועד חולדה: עשרות הרוגים בשיירות

38 לוחמים נהרגו בשתי שיירות חילוץ שיצאו לדרכן השבוע לפני 70 שנה, ולא הגיעו ליעדן: שיירת נבי דניאל, שיצאה מירושלים ב־27 במארס 1948 לעזרת גוש עציון הנצור, ושיירה נוספת, שיצאה מהיישוב חולדה כדי לסייע לירושלים הנצורה.

מצבו של גוש עציון היה בכי רע: אמנם בתחילה אבטחו הבריטים את שיירות האספקה שיצאו מירושלים לעבר הגוש, אך ההגבלות החמורות שהטילו על העברת ציוד לחימה הפכו את המעורבות הבריטית למטרד. אי לכך נאלצו אנשי ההגנה בירושלים לארגן שיירות עצמאיות, עם אבטחה של לוחמי ההגנה.

ב־27 במארס 1948 הובאו למחנה "שנלר" בירושלים כל 14 כלי הרכב המשוריינים שנעו באותה העת בירושלים, ואליהם צורפו 37 משאיות עמוסות במזון ובציוד לחימה. השיירה, בליווי 130 לוחמים, יצאה לדרכה מלווה במטוס "פרימוס", שתפקידו היה לסייר מעל לאורך התוואי ולדווח על ריכוזים של כוחות ערביים שינסו לחסום את כבישי הגישה.

שיירת נבי דניאל מתארגנת ליציאה צילום: ארכיון גוש עציון

השיירה הגיעה לגוש במהירות רבה ופרקה את האספקה ואת הציוד הרב שברשותה, אולם היציאה בדרך חזרה התעכבה בשל הצורך להעמיס מטוס קל, שהעברתו לירושלים נדרשה, בין השאר, גם לצורך תיקונים בו.

בינתיים פשטה השמועה על אודות השיירה בכל הכפרים הערביים מסביב. המואזינים עלו לצריחי המסגדים והזעיקו את ההמונים, ואלה התארגנו במהירות והספיקו להניח בכביש מחסומים מאולתרים מסלעים ומאבנים.

היערכות שגויה ותכנון לקוי של מפקדי השיירה הביאו לאסון. המטוס המלווה דיווח, אמנם, על התארגנות הערבים לאורך הדרך, אך קבוצת משוריינים, שתפקידה היה לפטרל באזור בזמן הפריקה בגוש ולמנוע מערבים להניח מחסומים - לא ביצעה את תפקידה כראוי. נוסף על כך, כשנודע על ההתארגנות הערבית לאורך הציר, בחרו מפקדי השיירה לצאת לדרך בכל זאת, בוטחים בכוחם, במקום להמתין שעות אחדות ולצאת בהפתעה, או לבחור בציר תנועה חלופי.

השיירה יצאה בדרכה חזרה לירושלים ובראשה משוריין פורץ מחסומים, שהצליח לסלק מהציר שישה מחסומים. אך בקרבת בריכות שלמה שליד בית לחם כשל המשוריין במשימתו, ותחת אש כבדה הידרדר לתעלה בצד הדרך. שאר המשוריינים והמשאיות ניסו לסוב על צירם ולשוב לגוש עציון, אך נתקלו במחסומים נוספים שהקימו בינתיים הפורעים. כך מצאה עצמה השיירה לכודה בציר משני עבריו ומותקפת באש ערבית כבדה.

הלוחמים נסוגו לעבר בית ערבי בודד שניצב בצד הדרך, התבצרו בו והחלו בקרב הישרדות מול ההמון המקיף. מפקד הפלמ"ח, יגאל אלון, ששט מעל השטח וצפה במתרחש מהמטוס, הורה לפנות באופן מיידי לבריטים ולבקש את עזרתם בפינוי הלוחמים הנצורים. מפקדי הצבא הבריטי דחו, מצידם, את הפנייה, בטענה שהשיירה יצאה לדרכה ללא תיאום מראש עימם, אך הם התרצו למחרת בשעות הצהריים, כשהתברר שמצבם של הלכודים בכי רע ומצבת ההרוגים והפצועים עולה במהירות.

בתום קרב הרואי שנמשך 30 שעות ברצף חולצו הלוחמים סוף סוף, כשהם משאירים אחריהם את נשקם. המשוריינים הנטושים נתפסו בידי הפורעים והוצגו לראווה בחוצות בית לחם והכפרים הערביים שמסביב.

תוצאות הקרב, שלאחריו נותק גוש עציון לחלוטין משאר חלקי הארץ, היו קשות מנשוא: 15 לוחמים נהרגו ועוד 40 נפצעו. מגיני הגוש נלחמו עוד כחודשים עד שנכנעו בעצמם והלכו לשבי.

הצרכנייה / מוצרים של אז

מכונת תפירה ידנית

צילום: ארכיון אתר נוסטלגיה אונליין

מכונת תפירה נחשבה בימים ההם לחלומה של כל "עקרת בית", בעיקר לפני חג הפסח, אז שימשה המכונה לתפירת בגדי חג חדשים לכל בני המשפחה.

בהתחלה היתה מכונת התפירה מופעלת ביד או ברגל, בעזרת פדאל (דוושה) שחובר למנגנון המכונה באמצעות ציר מתכת. מהירות הלחיצה על הדוושה קבעה את מהירות פעולתה של המכונה.

במהלך השנים הוחלפה המכונה הידנית בחשמלית, והפכה לפריט אספנים פופולרי.

חוגגים פסח שמח: "הגיעו ביצים ותפוחי אדמה"

בשורה מרעננת הביא העיתון "דבר" לקוראיו ב־25 במארס 1948, כשרווחו שלמות החששות הכבדים למחסור במוצרי בסיס לארוחת סדר פסח המתקרב – בחג עצמו לא יחסרו המצרכים הנדרשים. הדבר נודע לעיתון מפי "חוגי האימפורטרים" (יבואנים). "בימים אלה התקבלו משלוחים חדשים וגדולים מטורקיה ומהולנד של ביצים שיוכלו לספק את צורכי החג. כבר עתה נרשמת בשוק השחור ירידה במחירי הביצים, לנוכח האספקה החדשה שהגיעה. כעת נותר רק לצפות להגעה של משלוחי תפוחי אדמה, שהוזמנו מהולנד ומאמריקה והצפויים להגיע ממש בעצם ימים אלה".

("הבקר")

חלוקת מצות בתל אביב

העיתון "דבר" מדווח השבוע לפני 70 שנה ש"לאחר המתנה ארוכה וחששות כבדים בקרב הציבור בתל אביב, התבשרנו היום שבחלק הדרומי של העיר כבר קיבלו חנוונים רבים את משלוחי המצות הראשונים לשם חלוקה בקרב לקוחותיהם. המונים צבאו על פתחי החנויות, ורבים נראו יוצאים משם שמחים ומאושרים, נושאים עימם חבילות של מצות לבתיהם".

מר מ. שלוש ממועצת העיר הודיע לסופר "דבר" בתל אביב שבשלב זה יחולקו רק שני שלישים ממנת המצות המוקצבת לכל צרכן, ולאחר שכל הצרכנים הזכאים יקבלו את מנתם – תתבצע חלוקה מהירה של השליש הנותר. "אין חשש ממחסור של מצות השנה!" אמר.

("דבר")

ויש גם קולטורה לחג: הכנות להצגה ב"הבימה"

מתיאטרון "הבימה" נמסר שנשלמות ההכנות להצגה "נח", שתעלה בחול המועד פסח. העיתון "מעריב" מדווח לקוראיו ש"במרתף הגדול של התיאטרון בונים הנגרים את תיבת נח. השחקן שמעון פינקל והצייר ראובן עולים על סיפון הגם התיבה, מנסים את יציבותה ודורשים הוספת עמוד נוסף כדי שהתיבה לא תתמוטט במהלך ההצגה. במאי ההצגה מוחה וטוען שהעמוד הנוסף יפריע לשחקנים, ולאחר דין ודברים בין השחקנים, הבמאי והנגרים, הגיעו הצדדים לפשרה בעניין". מה היה טיב הפשרה? העיתון לא מפרט.

("מעריב")

דייויד סלע הוא יו"ר המועצה לקידום המורשת הישראלית ועורך אתר נוסטלגיה אונליין

מי מכיר, מי יודע?

קוראים יקרים, עזרתכם נדרשת בזיהוי: מיהם האנשים בתמונה? ידוע לנו שהיא צולמה ב־1948. מהו המתקן הרפואי (או ה"סנטוריום") הנראה בה? מזהים את עצמכם? מכירים אדם שמופיע בצילום? אנא כתבו אלינו ל: shishabat@israelhayom.co.il

הנעלמים / מקצועות של אז

פוליטורצ'יק

ה"פוליטורצ'יק" היה בעל מקצוע שהגיע לבתים בימים שלפני חג הפסח, במטרה לחדש את הריהוט על ידי משיחה של שכבת "פוליטורה" (סוג של לכה) על כיסאות העץ, השולחנות והמזנון בסלון. עבודת פוליטורה טובה בזמנים ההם, שבהם לא נזרק דבר שלא לצורך, לא היתה עניין של מה בכך, ושמו של "פוליטורצ'יק" טוב יצא למרחוק. כדי לקבל את שירותיו היה צריך לוודא את הזמנתו חודשים רבים מראש. ה"פרס" היה ריחה הנעים של הפוליטורה, שנישא בחלל הבית לאורך החג כולו, והיה מזוהה עם האביב ועם תחושת ההתחדשות הכללית.

מראה אופייני של פוליטורצ'יק

זעם ביישוב העברי על "בגידת אמריקה"

החלטת ארה"ב, שפורסמה ב־19 במארס 1948, על הסתלקותה מתמיכה בתוכנית חלוקת ארץ ישראל והקמתה של מדינה עברית, התקבלה ברחבי העולם בהלם, בכעס ובבלבול.

בארה"ב פרצה תנועת מחאה נגד החלטתו של הנשיא טרומן, ובמפלגה הדמוקרטית בארה"ב הודיעו עשרות חברי קונגרס שיתנגדו להצגת מועמדותו בוועידת המפלגה הקרובה, שאמורה לדון בבחירת המועמד לנשיאות. אלינור רוזוולט, רעייתו של הנשיא הקודם, ששימשה נציגת ארה"ב בעצרת הכללית של האו"ם, הודיעה על התפטרותה עקב החלטתו של טרומן.

רווקא העולם היהודי התעשת במהירות רבה, יחסית, מההלם: עשרות כנסי הזדהות אורגנו ברחבי העולם, ומכולם יצאה הודעה המביעה "הזדעזעות וזעם לנוכח הבגידה האמריקנית ברעיון הקמת המדינה היהודית".

בקרב המדינות החברות במועצת הביטחון של האו"ם פשט בלבול גדול בדבר מטרותיה האמיתיות של ארה"ב בסוגיית עתידה של ארץ ישראל. זאת מכיוון שמהבירה וושינגטון יצאו כמה הצהרות שונות זו מזו ולא תמיד בהירות. כך, למשל, קריאתה של ארה"ב להפעיל שביתת נשק כללית בארץ ישראל, לנוכח הצהרתה בעניין תוכנית החלוקה, נענתה מייד על ידי מפקד הכנופיות הערביות, עבד אל־קאדר חוסייני, שאמר: "שאלת פלשתינה תיפתר רק בכוח החרב. היהודים צריכים לעזוב את הארץ, העולם רחב דיו לקלוט 600 אלף יהודים".

חבר הסוכנות היהודית הודיע, מצידו, ש"היהודים יסכימו לשביתת נשק רק אם תוכנית החלוקה המקורית מהכ"ט בנובמבר 1947 תישאר על כנה". לאחר מכן יצאה ארה"ב בהצעה ל"משטר נאמנות" בארץ ישראל, ולפיו בריטניה תשאיר את כוחותיה בארץ ישראל, ותהיה הנאמנה העיקרית, ואילו ארה"ב וצרפת יתמכו בה במשלוח כוחות סיוע מטעמן.

העיתון הבריטי הנפוץ "אובזרור" דיווח ב־26 במארס 1948 ש"כבר הוסכם עם ארה"ב, במסגרת הצעתה לביטול החלוקה, שהיא תשלח לארץ ישראל כוחות צבא שיסייעו לבריטניה במשטר הנאמנות, וכך מצופה לעשות גם מצרפת".

באסיפת חירום המונית שהתקיימה ב־27 במארס 1948 באולם "אהל" בתל אביב, הודיעה גולדה מאירסון (מאיר), חברת הנהלת הסוכנות היהודית, ש"ארה"ב טועה טעות גדולה אם סבורה היא שתצליח לשנות באופן אוטומטי את החלטת עצרת הביטחון בדבר תוכנית החלוקה". גולדה הוסיפה: "אנו לוחמים כעת את מלחמת השחרור הלאומית שלנו, שצפונה בה סכנה מאויבים שמבפנים הארץ ומבחוץ, אולם לא נאפשר כל סיכון להגשמת חזוננו, ונילחם בכל הכוח נגד רעיון משטר הנאמנות הבזוי המוצע כעת".

כמה מעצמות, ובהן בריה"מ, הודיעו שהן מתנגדות בחריפות לתוכנית משטר הנאמנות, שלתפיסתן היא "תוכנית שאיננה אלא מזימה להשארת שלטון הבריטים באזור". רוסיה הסובייטית אף איימה במשלוח כוחות צבא מטעמה לארץ ישראל.

כשנוכחה ארה"ב לדעת מה גדולה ההתנגדות הבינלאומית להצעת "משטר הנאמנות", יצאה הודעה מוושינגטון בדבר תוכנית חדשה בשם "פדרליזציה", ולפיה יתקיימו בחירות בא"י, ובעקבותיהן יוקמו שתי ממשלות אזוריות שפעילותן תפוקח באופן הדוק במשך חמש שנים על ידי משטר אמריקני־בריטי. גם תוכנית זאת זכתה לתגובה שלילית ונזעמת מגורמים רבים בארץ ובעולם כולו, ולא יושמה מעולם.

גב' רוזבלט התפטרה מאו"מ

בגלל בגידת אמריקה ביהודים. – טרומאן נ פציר בה שתחזור מהתפטרותה

דיווח בעיתונות העברית על פרישת המחאה של אלינור רוזוולט מהאו"ם

70 שנים אחרי

במלאת 70 שנה למדינה אנחנו מלווים במדור נוסטלגי את האירועים שהתרחשו בארץ ישראל השבוע לפני שבעה עשורים ● והפעם: "מארס השחור" גובה עוד ועוד קורבנות, ובתל אביב בוערים קרבות בין יצרנים

דייויד סלע

חודש הדמים: "יותר גרוע מזה לא יכול להיות"

חודש מארס השחור: שלל אירועים קשים, צבאיים ומדיניים, שהלכו והתעצמו מתחילת חודש מארס 1948 ואילך, והגיעו לשיאם השבוע לפני 70 שנה, יצרו ביישוב העברי בארץ ישראל את התחושה שלא רק שהברות המדינה העברית מתרחקת, אלא שגם עתיד החיים היהודיים בארץ נמצא בסכנה. רבים אמרו אז זה לזה: "יותר גרוע מזה לא היה ולא יכול להיות".

במהלך החודש ספגו הכוחות העבריים שורה ארוכה של כישלונות צבאיים, ובנוסף התקפות הפורעים הערבים על יישובים יהודיים הלכו והתעצמו. חלק מיישובי הנגב, גוש עציון ומערב הגליל נותקו לגמרי משאר הארץ והפכו למובלעות בשטחים ערביים, ואחרים היו ליישובים מנותקים חלקית. כך גם ירושלים הנצורה, על 100 אלף תושביה. הנסיעה מחיפה ליישובי הגליל המערבי, מטבריה לגליל המזרחי, מעפולה לעמק בית שאן ומרחובות דרומה לנגב הפכה כמעט בלתי אפשרית. מספר ההרוגים היהודים מתחילת הקרבות (כ־15 שבועות) עלה כבר על 1,100.

שלוש שיירות אספקה עם עשרות משאיות כל אחת, שניסו מתחילת החודש להעפיל לירושלים הנצורה, ניגפו בדרכן. חלק מהמשאיות הועלו באש על ידי הפורעים הערבים ואחרות נתפסו על ידיהם. ב־18 במארס 1948 הצליחה שיירה שיצאה מירושלים להביא אספקה ליישוב הרטוב, אולם בשובה הותקפו אנשיה על ידי מאות ערבים מכוחותיו של עבד אל־קאדר אל־חוסייני. בקרב הקשה נספו 11 ממגיני השיירה. כעבור כמה ימים יצאה מירושלים שיירת אספקה נוספת, הפעם לכיוון נווה יעקב ועטרות, שהותקפה על ידי מאות פורעים ערבים. 14 לוחמים נהרגו.

זמן קצר לאחר מכן נשלחה מנהריה שיירת אספקה לעבר קיבוץ יחיעם, שהותקפה על ידי כנופיות וכפריים ערבים. 46 לוחמים נהרגו.

שיירת אספקה, 1948 צילום: מתוך הספר "תולדות מלחמת הקוממיות"

כך בכה, נערכו התקפות רבות על עשרות נקודות יישוב בכל רחבי הארץ, שהסבו נפגעים רבים: בירושלים נורתה אש צלפים ומכונות ירייה משכונת קטמון לעבר השכונות היהודיות, ומבית צפאפא יצאה כנופיה ותקפה את שכונת מקור חיים. קרב קשה נערך בקסטל, והמושבה הרטוב הותקפה פעמיים.

בחיפה התפוצצה מכונית תופת ברחוב הנמל בעיר התחתית, ובטבריה חדרו חיילי הלגיון הערבי לעיר וירו בעוברים ושבים ללא הבחנה. בקרב הגנה על קיבוץ בית קשת שבגליל התחתון נהרגו שבעה לוחמים, וביניהם עלי בן־צבי, בנו של מי שעתיד להיות הנשיא השני של ישראל, יצחק בן־צבי.

בשכונות הדרומיות של תל אביב נהרגו חמישה אזרחים מאש צלפים. מחצבת סולל בונה בעמק יזרעאל הותקפה, ושבעה פועלים נהרגו. ההתקפות היו תכופות כל כך ופשטו בכל רחבי היישוב העברי, עד שלרבים היה נדמה שארץ ישראל "בוערת כולה". המצב היה בכי רע. הפחד חלחל בכל בית. המכות הטרגיות ניחתו מדי יום, עד שחודש מארס 1948 כונה בשם "מארס השחור".

כעת התברר שהאסטרטגיה שנקטו מנהיגי היישוב היהודי וההגנה בארבעת חודשיה הראשונים של המלחמה – התגוננות בשילוב ארגון הובלת התוצרת מהיישובים המנותקים ושליחת אספקה אליהם בשיירות מוגנות – קורסות.

דוד בן־גוריון והנהגת ההגנה הבינו זאת היטב, ובמארס 1948 גובשה תוכנית אופרטיבית שכונתה "תוכנית ד'", במגמה לעבור מהתגוננות להתקפה, אך בשל הזמן שנדרש להפעלת התוכנית – נוסף על העובדה שהנשק שנרכש באירופה טרם הגיע לארץ – המשיך היישוב העברי לספוג מכות קשות במשך שבועות מספר.

המכה הקשה ביותר ניחתה ביום שישי, 19 במארס 1948. באותו יום הודיע נציג ארה"ב בישיבת מועצת הביטחון של האו"ם, וורן אוסטין, כי "ארה"ב החליטה שהיא מסתלקת מתוכנית חלוקת ארץ ישראל והקמת שתי מדינות בשטחה".

התברר שמזכיר המדינה האמריקני, ג'ורג' מרשל, ששימש ראש מטה צבא ארה"ב במלחמת העולם השנייה, התנגד בתוקף לתוכנית החלוקה, בטענה שליישוב היהודי בארץ ישראל אין שום סיכוי לעמוד מול פלישת צבאות ערב, "שתתרחש ללא ספק, אם תוכנית החלוקה תתקיים ותוקם מדינה יהודית", כדבריו.

לראיה הביא מרשל בפני הנשיא טרומן את אירועי "מארס השחור" בארץ, והתריס בפניו ש"אפילו על סמל השלטון בארץ ישראל לא הצליחו היהודים לשמור" – בהתייחסו לפיגוע שהתרחש בבית המוסדות הלאומיים בירושלים ב־11 במארס. מרשל הוסיף ש"מייד עם תחילת השחיטה הערבית ביהודים, שתגיע ללא ספק אם תתקיים תוכנית החלוקה, תקום בארה"ב צעקה גדולה ודרישה של היהודים האמריקנים לשגר לפלשתינה צבא אמריקני כדי להציל את היהודים שם. וצבא ארה"ב, שלוש שנים בלבד לאחר תום מלחמת העולם, לא יהיה מעוניין להתארגן ולשגר שוב כוחות צבא מעבר לים".

ההלם ביישוב היה עצום: גם קריסה צבאית – וכעת גם מדינית. כאמור, ההנחה הכללית ש"יותר גרוע מזה לא יכול להיות" התפשטה במהירות בקרב רוב אנשי היישוב העברי בארץ.

בעיה: איך מטפלים באסירים "חולי רוח"?

ב־21 במארס 1948 דיווח עיתון "הבקר" שכל האסירים היהודים הפליליים והפוליטיים בכל בתי המאסר בארץ הועברו למעצר מרוכז במחנה עתלית, ורק בעיית האסירים "חולי הרוח" (כלשון הימים ההם) בבית הכלא בעכו נותרה ללא פתרון.

"הממשלה נעשתה פתאום ליברלית, והיא מבקשת כעת לשחררם ולמסור אותם לידי המשפחות. הרי יהיה זה מעשה בלתי אחראי להלוטין, שהרי יש להחזיק אסירים חולי רוח אלה במוסד סגור", נכתב ב"הבקר".

הוועד הלאומי ואגודת "לאסירינו" נרתמו מייד לטפל בבעיה. התברר שהחזקת האסירים פגועי הנפש במוסד סגור תעלה כ־3,000 לירות בחודש, והכסף אינו בנמצא. זאת, נוסף על טיפולים רפואיים נוספים ואף ניתוחים הנדרשים אצל חלק מהחולים. אי לכך דרש הוועד הלאומי לאתר באופן מיידי סידור מתאים ל־57 האסירים "חולי הרוח" – במסגרת הממשלתית.

("הבקר")

מתריף המחסור הקשה בנשק ובמשאיות

ב־23 במארס 1948 דיווח העיתון "דבר" בדאגה: "כעת מתברר שמצבור הנשק העומד לרשות היישוב דל ביותר, וזאת עוד לפני הצרכים העצומים בנשק הנדרשים ממש בקרוב, לנוכח הסכנה של פלישת צבאות ערב עם סיום המנדט הבריטי, הצפוי להתקיים בעוד פחות מ־60 יום.

"זאת ועוד: במהלך החודש האחרון נפלה משמעותית מצבת המשאיות שעומדות לרשות היישוב. לא רק ששיירות הסיוע האחרונות ניגפו בזו אחר זו, אלא שגם כלי הרכב הרבים שאבדו בניסיונות הנפל הורידו מאוד את מצבת המשאיות שעומדות כעת לרשות היישוב העברי, בבואו לסייע ליישובים מנותקים ו/או נצורים".

("דבר")

יש! הגיעו מצרכי מזון

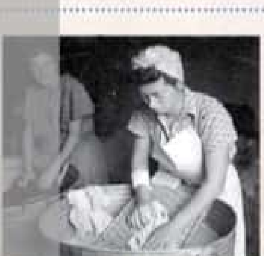
ב־24 במארס 1948 מסר העיתון "ידיעות מעריב" דיווח שאליו ייחל היישוב העברי זמן רב: "סוף סוף הקלה! הגיעו לארץ משלוחים גדולים של מזון שיסייעו להקל את המצוקה הקיימת זה זמן: סך של 12 אלף טון מזון נחת בנמלינו, ובהם 9,000 טון קמח מאוסטרליה, 2,500 טון סוכר מאנגליה, 350 טון תפוחים מאיטליה ו־150 טון זיתים מיוון".

("ידיעות מעריב")

הנעלמים / מקצועות של אז

כובסת

משפחות שיכלו להרשות לעצמן היו שוכרות את שירותיה של כובסת מקצועית ל"יום הכביסה" השבועי. הכובסת היתה מגיעה לבית הלקוח עם פרימוס (כירה גזייה מוזנת בנפט), ועליו הוצבה "פיילה" (גיגית מתכת) מלאה במים רותחים שהוספו להם חומרי ניקוי. בתום הכביסה הועברו הבגדים לייבוש על מתקן תלייה בחצר הבית, או על הגג. הביקוש הגדול לשירותי כובסת ניכר בעיקר באביב, לפני פסח, ולפני חגי תשרי. כשמכונת הכביסה הביתית הפכה שכיחה יותר ויותר בישראל – הלך מקצוע הכובסת ונעלם מהעולם.

צילום: פוטו שוורץ, באוספי "ציונות"

מי מכיר, מי יודע?

קוראים יקרים, עזרתכם נדרשת בזיהוי: מי הם בני הנוער הנראים כאן בתלבושת האחידה? היכן צולמו? ובאיזה הקשר? כל הידוע לנו הוא שהתמונה היא מ־1948. מזהים את עצמכם? מכירים אדם שמופיע בצילום? נשמח אם תשתפו אותנו: shishabat@israelhayom.co.il

הרבה לפני איקאה: גל הרהיטים המתקפלים

הגידול המואץ בשנות הארבעים באוכלוסייה היהודית בארץ ישראל, יחד עם מצוקת השיכון הגדולה, הדירות הקטנטנות והגירת אלפי פליטים יהודים בתוך הארץ עצמה – אחרי שנאלצו לעזוב את בתיהם בשל הקרבות – כל אלה יצרו צורך נואש להתארגנות מהירה בחללי המגורים, במגמה להעניק תנאי חיים נסבלים לדיירים המצטופפים. כדי להיענות לצורך הגדול החלה בתחילת שנות הארבעים להתפתח בארץ תעשייה ייחודית של ריהוט מתקפל. עשרות בתי מלאכה צצו בתוך זמן קצר, בעיקר בתל אביב, והציעו אינספור רעיונות עיצוביים לרהיטים מכל סוג. המכנה המשותף לכולם היה יכולתם, במעשה קסם או פטנט, "להתקפל" כשלא היו בשימוש ובכך לחסוך שטח אחסון.

בין השאר, נבנו פריטי ריהוט שימושיים מעץ – כיסאות, שולחנות, מיטות, ספות, לולי תינוקות ועוד – שבכמה תנועות זריזות היו נפתחים ונכונים לשימוש, ובאותה מהירות מתקפלים ומוצמדים לקיר, או מוטמנים במגרעת שמאחורי הארון ובכך מפנים מקום יקר בחלל הדירה.

ה"פרוספריטי" (שגשוג) בתחום הריהוט המתקפל יצר עד מהרה תחרות בין היצרנים השונים, שניסו להתבלט בהמצאות פטנטים שונים, אשר זכו לשמות ססגוניים כגון "הקליפס של ויינשטיין" או "הציר של כהן". המפעל המוביל בקרב יצרני המתקפלים היה "ענג", שפעל מרחוב העלייה 13 בתל אביב, ותוצרתו היתה ידועה בכל רחבי הארץ. בינואר 1948 עזבה את "ענג" חבורה של פועלים, שהתארגנו מבעוד מועד, והקימה קואופרטיב. הם שכרו חלל עבודה ברחוב השוק 12 הסמוך, רכשו מכונות ומלאי חומרי ייצור, והחלו לייצר ולשווק מבחר גדול של רהיטים מתקפלים, מהידע שרכשו בשנות עבודתם ב"ענג". הם קראו לעצמם "עדין – בית חרושת לרהיטים מתקפלים", ונכנסו למלחמה נגד מעבידם לשעבר, שגם הוא לא שקט על שמריו.

במשך חודשיים סערה תל אביב מהקרב בין שני בתי החרושת, שלווה בתביעות משפטיות, בהפצת כרוזות על גבי לוחות המודעות, בתגרות ידיים, בהצתות, בתלונות הדדיות במשטרה, ובעיקר בהשמצות ארסיות. מפעל אחד האשים את משנהו ש"הוא רוכש עצים מערבים", והאחר השיב בהשמצה ש"העצים של המתחרה מלאים בתולעים".

בשלב מסוים הבינו הצדדים הניצים שהתחרות היצרית רק פוגעת בהם והחליטו על פיוס היסטורי. לפיכך, השבוע לפני 70 שנה, ב־23 במארס 1948, התפרסמו בעיתונות העברית מודעות מטעם שני היצרנים, שסיפרו לקוראים שהסכסוך המר הגיע לסיומו: "לקהל צרכני רהיטים מתקפלים ובעלי בתי הקפה: אנחנו שמחים להודיע שהושכן שלום בין בתי החרושת 'עדין' ו'ענג', והרינו עומדים בעת לרשות הקהל הרחב, המוזמן לסור אלינו ולהתרשם מרהיטינו המצטיינים באיכותם המשופרת".

כרזת פרסום של רהיטי "ענג", 1948

צילום: ארכיון אתר המטבלה

הצרכנייה / מוצרים של אז

מימיית אלומיניום

מימייה זאת היתה חלק בלתי נפרד מציוד הטיולים של הימים ההם, יחד עם תרמיל הגב, המסטינג ו"כובע הטמבל". המימייה היתה נתלית על חגורה ומאוחסנת בתרמיל קטן מבד עבה ומבודד (יחסית) שהשאיר את המים קרים לאורך זמן. תחילה נוצרו המימיות ממתכת (לרוב אלומיניום), אך עידן הפלסטיק הביא איתו מימיות חדשות מפוליקרבונט, שאמנם היו קלות ועמידות יותר, אך יודעי דבר טוענים בתוקף שהמים במימיות המתכתיות היו טעימים הרבה יותר.

70 שנים אחרי

במלאת 70 שנה למדינה אנחנו מלווים במדור נוסטלגי את האירועים שהתרחשו בארץ ישראל השבוע לפני שבעה עשורים ● והפעם: מחבל מחריב בניין מרכזי בירושלים, ובשורה רעה לשתייני האלכוהול

דייויד סלע

פיגוע תופת בבית המוסדות הלאומיים בירושלים

פינוי הנפגעים מבית המוסדות הלאומיים צילום: מהספר Jerusalem Living City

טרם חלפו שלושה שבועות מיום הפיגוע הנורא שהתרחש ברחוב בן־יהודה בירושלים, וכו מצאו את מותם 58 בני אדם ועוד 49 נפצעו – והנה השבוע לפני 70 שנה, ב־11 במארס 1948, אירע פיגוע תופת נוסף בירושלים, הפעם ב"בית המוסדות הלאומיים" שבשכונת רחביה בעיר, בפינת הרחובות המלך ג'ורג' וקרן קיימת.

כמו בפיגוע ברחוב בן־יהודה, גם זה שאירע בבית המוסדות תוכנן ואורגן על ידי מנהיג הכוחות הערביים באזור ירושלים, עבד אל־קאדר אל־חוסייני.

הפיגוע בוצע על ידי ערבי נוצרי בשם אנטון ראוד, שהיה דמות מוכרת בבית המוסדות, מתוקף תפקידו כנהג הקונסוליה האמריקנית ששכנה בסמוך לבית המוסדות. ראוד היה מגיע לבניין פעמים רבות בשליחויותיה של הקונסוליה, ובנוסף היה מסיע לבניין בכל בוקר שתי מזכירות שגרו בסמוך למקום מגוריו.

איש מעובדי בית המוסדות לא העלה בדעתו שראוד נמנה עם אנשיו של אל־חוסייני. לכן, כשהגיע באותו יום לבניין והחנה את מכוניתו בחזית המתחם, תוך שהוא יוצא ומודיע לשומר שהוא "קופץ לקנות סיגריות" – לא עוררה התנהגותו כל חשד. שומר המתחם, עם זאת, טרח להזיז את המכונית מחזית הבניין לכיוון מורד רחבת הכניסה, כדי שלא תפריע למעבר. בכך מנע בדיעבד אסון גדול הרבה יותר.

המכונית, שהיתה עמוסה בחומרי נפץ, התפוצצה בקול רעם אדיר ומוטטה חלק מאגף קרן היסוד. תוצאות הפיגוע היו קשות מאוד: 12 מעובדי הבניין נהרגו מייד ועוד עשרות נפצעו.

למחרת פרסם העיתון הערבי "א־דיפאע" את דבר הפיגוע וכתב: "זאת הפעולה השלישית שבוצעה בירושלים על ידי 'הלוחמים הערבים', אחרי הפיגועים בבניין 'פלשתין פוסט' וברחוב בן־יהודה. כעת נפגע לב מבצר הטרור היהודי. הפעולות האמיצות של לוחמינו מחדירות פחד רב בלב היהודים וגורמות להתרופפות עצביהם".

בעיקר רעש: מרגמת ה"דוידקה" מופעלת לראשונה

ב־13 במארס 1948 הופעלה לראשונה מרגמת ה"דוידקה", פרי פיתוחו של איש "ההגנה" דוד ליבוביץ, שהיה מפקד קו החזית הדרומית של העיר תל אביב בתקופת מלחמת העצמאות.

במסגרת פעילותו במלחמה, שהתנהלה בקו התפר שבין תל אביב ויפו, הבחין ליבוביץ שפעילות ההגנה נגד התוקפים הערבים מדרום לעיר התבססה על טקטיקה של התגנבות יחידים לעבר קווי האויב הערבי, הנחת מטענים והפעלתם, וכל זאת תוך חשיפת הלוחמים לסיכון אישי רב.

אי לכך הגה רעיון והציע שבמקום להעביר את המטענים ליעדי האויב, עדיף לייצר מרגמה שתטיל ממרחק את חומר הנפץ לעבר נקודת התקיפה המיועדת.

בתוך פחות משבועיים מרגע העלאת הרעיון סיים ליבוביץ את תכנון המרגמה וייצורה, ואף ביצע ניסיונות ירי ראשונים בשטחים פתוחים בחולון. ה"דוידקה" פותחה בבית מלאכה קטן בדרום תל אביב: ליבוביץ איתר במחסן גרוטאות תותח ישן וחרש מקנה התותח את קנה המרגמה. גרוטאות מתכת אחרות שימשו בסיס למרגמה ולחלקיה האחרים, נוסף על ייצור פגזים במשקל של כ־40 ק"ג האחד.

השימוש הראשון שנעשה ב"דוידקה" היה בהתקפה מאורגנת שיצאה לפועל השבוע לפני 70 שנה: אנשי ההגנה תקפו את עמדות הערבים בשכונת אבו כביר, שמהן נורתה באופן שוטף מתחילת המלחמה אש צלפים לעבר נתיבי התחבורה והשכונות היהודיות של דרום תל אביב. פגזי ה"דוידקה", שנורו למרחק של 300 מטר, לא פגעו במרכז המטרות שאליהן כוונו, אך יצרו קול שאון אדיר בשעת מעופם והתפוצצותם, רעש שהטיל פחד גדול על הלוחמים הערבים וגרם למנוסתם.

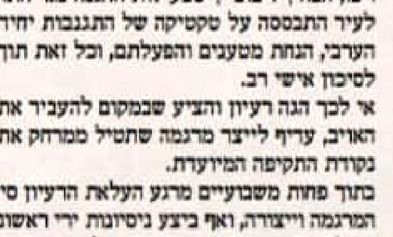
בסך הכל יוצרו שש מרגמות "דוידקה" – כולן שרדו עד היום ומוצבות כאנדרטות בכמה מקומות בארץ, וביניהם צפת, ירושלים ומצודת יואב.

הצרכנייה / מוצרים של אז

כובע "קפלוש"

בזמנים ההם הקפידו רוב הגברים על חבישת כובע לראשם. הפופולריים ביותר היו כובעי הקסקט והברט, יחד עם מבחר נרחב של כובעים נוספים, כגון פקק, קולפאק, גרב, טמבל או היטלמאכר.

ה"קפלוש" היה הכובע המהודר ביותר, והוא יוצר מבד לבד. בכל חנות כובעים היה מלאי גדול של כובעים כאלה, והמהדרין היו מזמינים לעצמם כובע אלגנטי במיוחד על פי מידה, שהוכן עבורם על ידי הכובען.

צילום: ארכיון אתר נוסטלגיה אונליין

לקראת עזיבת הבריטים: מרד תשלומי מסים

"בשבועות האחרונים ניכרת תופעה של הפסקת תשלומי מסים על ידי התושבים", כך מדווח העיתון "ידיעות מעריב" ב־15 במארס 1948, ומוסיף: "אין זה סוד שבחודשים האחרונים ירדו כמעט לאפס התשלומים למס הכנסה. התושבים חשים שזאת תקופת הדמדומים של שלטון המנדט הבריטי בארץ ישראל, ומדוע יתגרנו התושבים להעביר לממשלת הוד מלכותו תשלומי מסים כל עוד הם שבועות ספורים לפני הסתלקות הבריטים מארץ ישראל, במיוחד לאור העובדה שהממשלה עצמה הודיעה שהחל מחודש אפריל השנה שהיא מתכוונת לסגור בעצמה את כל מחלקות הכספים ברחבי ארץ ישראל?"

הראשונים שהפסיקו להלוטין, וכאיש אחד, את התשלומים למס הכנסה היו ערביי שכם וטול כרם. תושבי תל אביב לא איחרו בהרבה אחרי הערבים והפסיקו גם הם לשלם מסים, אולם בעוד על הפסקת העברת תשלומי מס באזורים הערביים עברה הממשלה בשתיקה – היא לא נותרה אדישה בכל הנוגע לניסיונות האכיפה נגד סרבני התשלומים מהמגזר היהודי".

במכתבים שהתקבלו בימים האחרונים אצל בעלי עסקים רבים בתל אביב נאמר: "נצטוויתי להודיעך שאם בתוך 24 שעות מרגע קבלת מכתב זה לא תכניס את חובך לקופת מס הכנסה – נהיה נאלצים לנקוט נגדך אמצעים אדמיניסטרטיביים".

מכתבי ההתראה לא כללו הסבר מה הם "האמצעים האדמיניסטרטיביים" שברצות השלטונות לנקוט, אולם, כפי שמדווח העיתון "ידיעות מעריב", "ממקורות מהימנים מסתננים פרטים על תוכנית מחושבת להחרים רכוש יהודי ולמכור אותו במהירות האפשרית בשוק החופשי".

מתברר שמכתבי האולטימטום בעניין תשלום המסים לא נשלחו לכלל סרבני התשלום היהודים, אלא רק לאלה שמחזיקים ברכוש, על פי המידע הקיים ברישומי מחלקות מס הכנסה בערים הגדולות.

ממקור מוסמך נמסר כי "הממשלה מאמינה שהיא תוכל למכור בקלות ובמהירות את הרכוש שיתפס", וכי הקונים "יקפצו על ההזדמנות לרכוש נכסים ורכוש במחירים נמוכים ביותר". המוסדות הלאומיים סירבו לחוות דעה בעניין מכיוון שלדעתם, "לא כדאי להיכנס בריב עם הממשלה כמה שבועות לפני סיום המנדט".

("ידיעות מעריב")

מפעל בירה נשר בראשון לציון, 1948

סכנת סגירה למפעל בירה נשר

השבוע לפני 70 שנה ריחפה סכנה על המשך פעילותו של מפעל הבירה המשגשג "נשר" בראשון לציון. המפעל, שהיה ב־1948 מהמעסיקים הגדולים ביותר של עבודה עברית בראשון לציון ובסביבתה, סיפק פרנסה ישירה לכ־200 משפחות, ובאופן עקיף לעוד מאות משפחות נוספות במעגל הספקים הקרוב.

הסיבה לפיטורי העובדים היתה נעוצה בסכסוכים הבלתי פוסקים בין העובדים להנהלה, שאפיינו את המפעל שנים רבות, כמעט מיום הקמתו. "נשר" הוקם ב־1936 בסמוך למכבי יקב ראשון לציון על ידי היום ז'אק שפירא, יחד עם משפחת רוטשילד וחברה בנקאית מצרפת.

המפעל נחל הצלחה גדולה כמעט מייד עם תחילת פעילותו, ובעיקר היה פופולרי בקרב חיילי "חיל המצב" הבריטי בארץ ישראל, שלמענם – ועל פי טעמם – פיתח ה"ברומייסטר" מנחם ברלינר את הנוסחה הייחודית של בירה "נשר".

סיבה נוספת להצלחת המפעל היתה מערכת השיווק המיומנת שהשיק מנהל המפעל, פרץ הרשבון, שהיה בעל ניסיון רב במפעלי בירה באירופה. הרשבון הובא על ידי הבעלים לארץ במיוחד מברלין כדי להקים ולנהל את המפעל בראשון לציון.

ההצלחה הגדולה והביקוש העצום יצרו לחץ גדול על צוות העובדים, שנדרשו לשעות עבודה נוספות – לטענתם ללא פיצוי מתאים. במשך קרוב לעשר שנים, עד 1946, רבו סכסוכי העבודה במפעל, כשפועלי הייצור קובלים על תנאי עבודה נחותים בעוה, לטענתם, אנשי ההנהלה שריינו לעצמם תנאי שכר מפליגים, מכוניות מפוארות ואף וילה מהודרת שנבנתה בעבור מנהל המפעל.

ב־1946 הגיעו הסכסוכים המתמשכים לכדי פיצוץ בין ההנהלה לבין ועד העובדים, ולאחר משא ומתן שנמשך חודשים אחרים נחתם הסכם לשביעות רצון שני הצדדים. לא חלף זמן רב מיום חתימת ההבנות עד שהעובדים החלו להפר את התנאים ודרשו להכניס שינויים נוספים בהסכם העבודה שעליו חתמו כשנה וחצי קודם לכן. ההנהלה, מצידה, הגיבה בחריפות, סירבה להיכנס לכל מגע עם ועד העובדים והודיעה ש"כלו כל הקיצין".

ב־12 במארס 1948, בשעת ערב, שוגרו שליחים לבתי כל 200 עובדי המפעל ובידיהם מכתבי פיטורים, בצירוף הודעה ש"הפסקת העבודה במפעל תחול בעוד 14 יום מתאריך הפקרת מכתב זה בידי העובד".

נחישות ההנהלה גרמה לעובדים לסגת מדרישותיהם, ומפעל "בירה נשר" המשיך לפעול עד 1961, אז נסגר בראשון לציון והעביר את פעילותו לבת ים.

סדר בדפוס בא"י

מקצועות שהיו ונעלמו

סדר דפוס

הסַדָּר היה מקצוע בזמנים שבהם פעולת ההדפסה התבצעה על ידי יצירת מגע ישיר של אותיות בולטות מעופרת, שנמרחו בצבע והוצמדו לנייר הדפוס.

תפקידו של הסדר היה – לאחר שקיבל לידיו את הטקסט הנדרש להדפסה – לארגן את האותיות, אחת לאחת, במגירת מתכת שהיתה משולבת בתוך מכונת הדפוס ונקראה "לוח סדר".

עם התפתחות עידן המיכון הוחלפה פעולת הסידור הידנית במכונות אוטומטיות, ומקצוע סדר הדפוס נעלם מהעולם.

בריטניה מנתקת את ארץ ישראל מהעולם

במסגרת פעילותה של ממשלת המנדט נגד תוכנית החלוקה, וניסיונה לסכל אפשרות הקמה של מדינה יהודית – החלה הממשלה הבריטית בפלשתינה ובלונדון לפעול לניתוקה של ארץ ישראל מהעולם. ב־12 במארס 1948 הועברה הודעה אחידה לכל מיניסטריוני הדואר ברחבי העולם: "החל מ־16 במארס אין לקבל בסניפי הדואר חבילות המיועדות לפלשתינה־א"י. כל דבר דואר שיישא תאריך זה והלאה – לא יטופל". במקביל הודיעה ממשלת המנדט על כוונתה לחסל בתוך חודש ימים את שירותי הדואר בא"י. "החל מ־13 באפריל 1948 יפסיקו 97 סניפי הדואר באופן הדרגתי לספק שירותים לקהל הרחב, וצוות העובדים יפוטר".

כמו כן החליטה ממשלת המנדט להעביר הודעות לחברות התעופה בדבר הכוונה לסגור את המרחב האווירי של פלשתינה־א"י לטיסה של מטוסים שיעדם הסופי הוא שדה התעופה בלוד. ב־15 במארס 1948 נמרצה השמועה שחברת התעופה TWA ("טראנס וורלד איירליינס") מתכוונת להיות הראשונה שתפסיק באותו היום את הטיסות מניו יורק לארץ ישראל.

הבשורה עוררה רוגז רב ביישוב, בייחוד לאור העובדה שנציגות החברה בישראל סירבה לאשר או להכחיש את הדברים. אי לכך עשו נציגי עיתונות בינלאומית רבים שהוצבו בארץ את דרכם לשדה התעופה לוד, כדי לבחון מקרוב אם אכן ניתוק הקשר האווירי בין נמלי התעופה בעולם לארץ ישראל נכנס לתוקפו.

ואכן, מטוס חברת TWA, שנהג לנחות מדי יום ביומו בלוד, לא הגיע ליעדו. למחרת דיווחה סוכנות הידיעות הבינלאומית "יונייטד פרס", שפקידי משרד הכרטיסים של TWA בארה"ב קיבלו הנחיה רשמית "לבטל את כל הכרטיסים לטיסות יוצאות מארה"ב ללוד, גם באלה שנרכשו מראש, וזאת עד להודעה חדשה".

צילום: אוסף Mation, ספריית הקונגרס, ארה"ב

ממתינים בשדה התעופה לוד

70 שנים אחרי

במלאת 70 שנה למדינה אנחנו מלווים במדור נוסטלגי את האירועים שהתרחשו בארץ ישראל השבוע לפני שבעה עשורים ● והפעם: מחסור חריף במוצרי בשר, והאם אפשר יהיה להפליג ישירות מחיפה לניו יורק?

דייויד סלע

הרוויזיוניסטים: לא לממשלה הזמנית

ב־5 במארס 1948 פורסמה ידיעה ולפיה הרוויזיוניסטים (אנשי התנועה מבית מדרשו של זאב ז'בוטינסקי) דחו את ההזמנה הרשמית של הנהלת הסוכנות לצרף שני מקומות מטעמם למועצת הממשלה הזמנית. נמסר שהרוויזיוניסטים מסרבים להצטרף לממשלה הזמנית בטענה העקרונית ש"אין אנו מוכנים להיות חלק בממשלה אשר תפקידה הראשון יהיה ביצוע חלוקת ארץ ישראל". לעומת זאת, חוגים רוויזיוניסטים בארה"ב מסרו שהם דורשים מהסוכנות לשתפם בממשלה הזמנית – בהתאם לכוחם המספרי. ("מעריב")

קו אוניות מאמריקה

מניו יורק נמסר ב־4 במארס 1948 שבעיר שוהים משלחת מומחים אמריקנים ונציגים מישראל, הפועלים בצוותא להקמת "קו אוניות יהודי" לנוסעים ולמסחר, שיפליגו מניו יורק לחיפה ובחזרה. כוונת היזמים, הנתמכים על ידי מוסדות הסוכנות וההסתדרות, היא להפעיל את הקו מייד עם סיום המנדט הבריטי בארץ ישראל. מפי מקורבים למשלחת נמסר שבכוונת היזמים לרכוש לצורכי הפעלת הקו לא פחות מ־18 אוניות נוסעים ומשא, שיועמדו על ידיהם לרשות המדינה היהודית – מייד כשתקום. ("דבר")

הערבים שדדו – היהודים נחקרו

ב־7 במארס 1948 ביצעה כנופיית ערבים שוד בתחנת ה"קישלה", בקרבת שער יפו שבעיר העתיקה בירושלים. בתחנה נמצאו באותה שעה שוטרים ערבים ובריטים. השוד בוצע לאחר ששוטר ערבי ביקש בשעת לילה מאחורית מחברו הבריטי לפתוח את שער הברזל כדי "לשאוף קצת אוויר". מייד עם פתיחת השער הוכה בו במוט ברזל, שנרם לעלפונו, ואפשר כניסה חופשית של חברי הכנופיה, ששדדו בתחנה מכל הבא ליד – כולל 50 רובים ותחמושת רבה.

שוטרי משמרת הבוקר גילו את חברם המעולף. כשהתברר ממדי השוד, יצאו עשרות שוטרים לערוך חיפושים מדוקדקים בבתי יהודים דווקא, ברובע היהודי הסמוך. ("הבוקר")

חרדה ביישוב: הבריטים לא רוצים לעזוב

עשרה שבועות בלבד חלפו מאז התקבלה בעצרת האומות המאוחדות ההחלטה על סיום המנדט הבריטי בארץ ישראל ועל חלוקת הארץ בין שתי מדינות – עברית וערבית. והנה, השבוע לפני 70 שנה התעוררו חששות כבדים באשר להקמת המדינה היהודית העתידית, ונראה היה שתוכנית החלוקה עומדת בפני קריסה כללית.

החשש החמיר לאחר שבריטניה החלה מדברת בגלוי על כוונתה להישאר בארץ ישראל. להצהרות אלה גלוו פעולות, במגוון דרכים, במגמה לסכל בפועל את תוכנית החלוקה.

העיתון "דיילי אקספרס" פרסם בעמודו הראשון את הכותרת מאירת העיניים "החלוקה מתה", והוסיף ש"גם חוגים בממשל האמריקני מתחילים לשקול את ההצעה הבריטית לבטל את תוכנית חלוקת ארץ ישראל ולאתר במקומה תוכנית חליפית".

את הקו הניצי נגד מימוש תוכנית החלוקה הוביל שר החוץ הבריטי ארנסט בווין, שנחשב כבר שנים למייצג הקו החריף ביותר של המדיניות האנטי־ציונית של ממשלת בריטניה. בווין, שרבים בהנהגה היהודית טענו שהוא "אנטישמי", פעל נמרצות מאחורי הקלעים לשכנע את המעצמות האחרות, ובעיקר את המדינות החברות במועצת הביטחון

ידיעות מעריב
ביוזמתו של העתונאי האמריקני דרו פירסון
נתגלתה התכנית הסודית להשלמת התוהו ובוהו

ידיעה על התוכנית הבריטית לשבש את העברת השלטון להנהגה היהודית

של האו"ם, לבטל את תוכנית החלוקה ולהסתפק בפתרון אוטונומיה של חבל ארץ ליהודים בארץ ישראל, ולא מדינה ממש. "היהודים הם קהילייה דתית ולא אומה ולפיכך אין לתת להם מדינת־חלוקה – ולא כל שכן ארץ שלמה", נימק.

בישיבת מועצת הביטחון של האו"ם שהתקיימה ב־3 במארס 1948 התברר ששמונה מתוך 11 המדינות החברות במועצה הביעו התנגדות להצעה האמריקנית לאשר את תוכנית החלוקה, בצד הצהרתי שפירושו המעשי הוא נסיגה מתוכנית החלוקה וביטול התוכנית להקמת שתי מדינות נפרדות בארץ ישראל. סופר סוכנות הידיעות יונייטד פרס דיווח בתום הדיון ש"תוכנית החלוקה, שכבר גרמה ל־1,500 הרוגים בארץ הקודש, נמצאת במצב קיפאון". סוכנות הידיעות וסט"א דיווחה מפי "מקורות יודעי דבר" בארה"ב שגם בוושינגטון "קיים הרהור נוסף" בנוגע להוצאת תוכנית החלוקה לפועל במתכונתה הנוכחית. על פי אותם מקורות, נשיא ארה"ב הארי טרומן, עם מוכירות המדינה, "נכנע בימים האחרונים לחוגים הצבאיים הטוענים שהחלוקה שבקה חיים". רדיו לונדון דיווח ביובש ש"מועצת הביטחון עשתה בישיבתה האחרונה צעד נוסף לכיוון חיסול תוכנית החלוקה".

בתוך כך התפוצצה בעיתונות הבינלאומית פרשה שחשף העיתונאי האמריקני הידוע ובעל ההשפעה דרו פירסון. ב־4 במארס 1948 דיווח פירסון כי הגיע לידיו "עותק מודפס של תוכנית סודית בת 32 עמודים", שהוכנה על ידי מיניסטריון החוץ הבריטי ונשלחה לפקידות הגבוהה בארץ ישראל. התוכנית כוללת הנחיות מפורשות כיצד ליצור בארץ ישראל אנדרלמוסיה לקראת סיום תקופת המנדט, שתמנע העברת שלטון מסודרת לידי הפקידות היהודית בארץ ישראל.

בין השאר, מנחה התוכנית להשמיד את כל המסמכים, תיקי העבודה, ההנחיות האדמיניסטרטיביות ועוד – שעשויים לסייע להנהגה היהודית לבצע העברה מסודרת של השלטון לידיה, "מתוך מגמה", כפי שכותב פירסון, "להשאיר בארץ ישראל ארמה חרוכה שלא תאפשר להנהגה היהודית לקיים דרכי שלטון נאותות. בכלל זה יש להקפיד גם על פתיחת דלתות כל בתי הסוהר ושחרור כל הפושעים הפליליים והולי הרוח לחופשי".

עם זאת, בד בבד עם האירועים המתוארים, הגיעה ב־3 במארס 1948 לארץ ישראל, תחת מעטה חשאיות, קבוצת החלוץ של "ועדת הביצוע" של האו"ם, שתפקידה לקדם, למרות המצב המעורפל, את המהלכים ליישום תוכנית החלוקה במועדה, כפי שקבעה מליאת האו"ם. הנציגים התקבלו לפגישת נימוסין אצל המזכיר הראשי של ממשלת ארץ ישראל, סר הנרי גרני, שאמנם גילה התעניינות רבה בבריאותם של החברים, אך סירב לקדם או לשוחח בכל עניין הקשור לתפקידה, לתוכניותיה או למטלותיה של הוועדה, וזאת על פי הנחיות מפורשות שקיבל מלונדון.

כעבור ימים אחדים התברר לנציגי כוח החלוץ של "ועדת הביצוע" שהבריטים, במסגרת התנגדותם ליישום תוכנית החלוקה, לא מתכוונים לאפשר לחברי הוועדה המלאה להגיע לארץ ישראל, וכי "אין בכוונת לונדון לשתף פעולה או לסייע בכל נושא לכל גורם שהוא הקשור או פועל במסגרת 'ועדת הביצוע'".

הידיעות העגומות על הקשיים בקידום תוכנית החלוקה התפשטו ביישוב העברי במהירות ויצרו אווירת נכאים ודכדוך. לרבים נראה היה שחלום הקמת המדינה היהודית, שנולד רק חודשיים קודם, ביום כ"ט בנובמבר 1947 – הולך ונגוז.

מי שלא אמר נואש הוא דוד בן־גוריון, שלנוכח האירועים המטלטלים כתב ביומנו: "כידוע, לא הייתי שותף ב־29 בנובמבר לתרועה הגדולה של היישוב לאחר פרסום תוכנית החלוקה – ולא אהיה שותף היום לדיכאון ולייאוש המתפשטים בקרבנו. אנחנו נקים את מדינתנו". אמר – ועשה.

הצרכנייה / מוצרים של אז

סרט צילום ("פילם")

לא פשוט להסביר לצעירים של ימינו, המצלמים תמונות במהירות האור, את הסרבול שהיה כרוך בצילום ב"פילם" הישן. מדובר היה בסרט פלסטיק ארוך, מצופה בחומרים רגישים לאור, שהיה מגולגל בתוך מחסנית אטומה. כדי להטעין את הסרט למצלמה נדרש חוש מישוש מפותח במיוחד: הפילם הוחדר למגרעת המיועדת לכך במצלמה, ואז צריך היה לשלוף בעדינות, בקצות האצבעות ממש, את קצה הסרט מתוך המחסנית – עד ל"תפיסתו" בגלגל שיניים ייעודי בצד הנגדי. התהליך נעשה, על פי רוב, בתוך מוחלט, כדי להימנע מ"שריפת" החומרים הכימיים שעל גבי הסרט.

צילום: ארכיון אתר נוסטלגיה אונליין

סלע הוא יו"ר המועצה לקידום המורשת הישראלית ועורך אתר נוסטלגיה אונליין

70 שנה לגולני: מזהים את עצמכם?

השבוע חגגנו 70 שנה להקמת חטיבת גולני. בתמונה שלפניכם, מימיה הראשונים של החטיבה ב־1948, נראים חיילי גדוד "ברק" - הגדוד השני של החטיבה. אם אתם מזהים את המצולמים ואת המקום שבו צולמה התמונה - כיתבו לנו: shishabat@israelhayom.co.il

מזכיר משהו? עוף בלירה

מאז תחילת המלחמה סובל היישוב ממחסור חריף של בשר ועופות. חסימת היבוא, ההתנקשויות בדרכים מהכפר לעיר, ההבטחות הכוזבות של השלטונות הבריטיים ש"ארטורטו מגיע בשר מדרום אמריקה" - כל אלה גרמו להיעלמות כמעט מוחלטת של הבשר ומוצריו משולחן המטבח של המשפחה הארץ־ישראלית הממוצעת. גם מוצרים מעורבים שבשר ועוף משמשים לייצורם (נקניקים, למשל) נעלמו כלא היו.

והנה, ב־5 במארס 1948 התבשרו התושבים שלמחרת היום תחל בתל אביב חלוקת בשר, בעקבות הגעת משלוחים ראשונים של בשר קפוא מאוסטרליה.

על פי הפרסומים, "בהתחלה יחולק הבשר במשורה - כשתי אוקיות בלבד למשפחה לשבוע (אוקיה, כ־220 גרם) - אולם החל מהשבוע הבא, ובעקבות ההגעה הצפויה של לא פחות מ־1,500 טונות בשר קפוא מאוסטרליה לאורך כמה חודשים רצופים, נוכל להבטיח לתושבי תל אביב אספקה סדירה של 40 אלף ק"ג בשר מדי שבוע".

חדשות טובות הגיעו גם מחזית העוף: "החל ממחר", בישרה ידיעה בעיתונים, "יקבלו לידם הסוחרים כמויות של בשר עוף, שאותן יעבירו במהירות לאטליזים השונים. המכירה לקהל הרחב תתבצע אך ורק בשעות הצהריים, והמחיר לצרכן יעמוד על לירה אחת לק"ג עוף".

1948: קיצוב בחלוקת עוף בתל אביב צילום: פריץ כהן, לע"מ

בית דפוס במחנה בקפריסין צילום: מעיזבון צבי בולר באוספי "ביתמונה"

300 בתי מלאכה הוקמו במחנות המעצר בקפריסין

במסיבת עיתונאים שהתקיימה בתל אביב ב־9 במארס 1948, מטעם "הוועד למען קפריסין", התברר להפתעת המתכנסים שהחיים במחנות המעצר באי שוקקים ומתפתחים בקצב מואץ, כאילו לא קיימת באופק תוכנית לסגירת המחנות והעברת כ־30 אלף העצורים בהם לארץ ישראל, מייד עם סיום המנדט הבריטי הצפוי בחודשים הקרובים.

"רק לאחרונה הוקמו במחנות יותר מ־100 בתי מלאכה ומפעלים קטנים חדשים", כך דיווח בסיפוק מזכיר הוועד, י. סופרסקי. "מקומות עבודה היוצרים - ביחד עם הקיימים כבר - אזור שוקק של תעשייה קלה וכו' לא פחות מ־300 בתי מלאכה, סדנאות ומפעלים קטנים עם מינימום של עשרה עובדים למקום. כל אלה מהווים יחדיו כוח עבודה של לא פחות מ־7,000 פועלים, הקמים מדי בוקר מלאי עוז ושמחה ליום עבודה מלא".

עם בתי המלאכה, הסדנאות, העסקים והמפעלים הזעירים שאפשר היה למצוא במחנות בקפריסין נמנו סנדלריות, בתי דפוס, יצרני קונפקציה ומתפרות, נפחיות, יצרני כלי בית עשויים פח, סדנאות אריגה, בתי מלאכה לתיקון פריטים מכל סוג, ואף תעשייה עשירה של עשרות בתי מלאכה לייצור מזכרות מכל סוג. הללו כבר התקשרו בהסכם עם רשת ויצו למכירת מוצרים ומזכרות מקפריסין בחנויות הרשת בארץ.

יש לכם תמונות או מזכרות מהתקופה שלפני קום המדינה? כיתבו לנו: shishabat@israelhayom.co.il

70 שנים אחרי

עד יום העצמאות אנחנו מלווים במדור נוסטלגי את האירועים שהתרחשו בארץ ישראל השבוע לפני 70 שנה ● והפעם: המעפילים משתחררים ממחנה עתלית, ומתכוננים למשחק בין מכבי לנורדיה

דייויד סלע

קצה צינור הנפט שהוביל נפט גולמי משדות הנפט בכירכוכ שבעיראק לבתי הזיקוק בחיפה צילום: ארכיון National Geographic

חשש מתוכנית בריטית שתפגע בייצור הנפט בחיפה

חששות כבדים מועלים בנוגע למצב התעסוקה הצפוי בבתי הזיקוק בחיפה, בשל ידיעות שהתקבלו מלונדון על כוונות של אילי נפט בריטים להעביר את צינור הנפט המגיע לחיפה אל טריפולי שבלבנון. הצינור המדובר, באורך 942 ק"מ, הוביל נפט גולמי משדות הנפט מכירכוכ שבעיראק, דרך ירדן, לבתי הזיקוק בחיפה, והיווה מקור עיקרי לחומר הגלם במפעל, שבו מועסקים כ־2,200 עובדים, מהם 500 יהודים.

הנפט זוקק, נאגר במיכלים והועבר בצינור המשך לנמל חיפה, ומשם אל מיכליות, שהובילו אותו לאירופה.

הסיבה לתוכנית ההטיה היא חששם של אילי הנפט הבריטים מהקרבות המשתוללים בארץ, והדאגה שמא תגרום המלחמה להפסקת ההזרמה התקינה של הנפט שעובר בשטחי ארץ ישראל.

צינור הנפט, שהנחתו הסתיימה ב־1935, סבל מחבלות כבר שנה לאחר מכן, בתקופת המרד הערבי הגדול, כשהיה יעד מועדף לפגיעה מצד הכנופיות הערביות. כעת, טוענים בלונדון, כבר החלו פגיעות ראשונות בצינור, ואין ספק שכאשר תוכנית החלוקה תצא לפועל, הצינור ייפגע שוב ושוב, עד כדי השבתת הזרמת הנפט באמצעותו. המתנגדים לתוכנית ההטיה טענו כי הטיית הצינור לא תמנע מהערבים לבצע בו מעשי חבלה, אם יחפצו. לדעת המתנגדים, שום הפרת סדר בארץ ישראל לא תימשך זמן רב מדי, וכמו כן יש להביא בחשבון שארץ ישראל ובתי הזיקוק בחיפה מציעים כוח אדם מוכשר ומיומן על פי שיטות אירופיות, שאינו קיים בטריפולי שבלבנון.

בסופו של דבר, הזרמת הנפט בצינור כירכוכ־חיפה פסקה מייד עם הכרזת המדינה, במאי 1948.

קרב של 12 שעות בהר הצופים

למעלה מ־12 שעות, החל מ־3 לפנות בוקר של ה־26 בפברואר 1948, נמשך קרב באזור הר הצופים בין מאות פורעים ערבים שניסו להתפרץ מאזור ואדי ג'וז לעבר בית החולים הדסה והאוניברסיטה העברית הסמוכים, לבין מגינים יהודים שהתבצרו על ההר.

הערבים ביקשו לנקום את הפגיעה בבתי ואדי ג'וז ושייח' ג'ראח, שחלקם הגדול נהרס בהתקפת ההגנה באותו הבוקר. בקרבות הופעלו מרגמות ונשק אוטומטי קל וכבד. לפחות 20 תוקפים ערבים נהרגו ועשרות נפצעו. 15 אנשי מגן נפצעו, בדרגות פציעה שונות.

("מעריב")

הבריטים מפסיקים את שירותי הדואר לחו"ל

על פי מקורות יודעי דבר, מתכוונת הממשלה הבריטית להודיע תוך שבועיים, בהתחשב בחיסול הקרוב של המנדט על ארץ ישראל, על הפסקת קשרי דואר עם ארצות חו"ל.

לשמע הידיעה המטרידה התכנס הוועד הלאומי כדי לדון בדרכים המתאימות שישאירו את תקשורת הדואר פעילה, לפחות עד סיום המנדט. הועלתה הצעה לקבוע כתובת דואר באחת ממדינות אירופה, שלשם יישלח כל הדואר המיועד מחו"ל לארץ ישראל, ומשם הוא יועבר לארץ במשלוחים שיארגנו המוסדות היהודיים המוסמכים.

("הבקר")

מחר – משחק הכדורגל המותח ביותר!

משחק ידידות מתוכנן מחר בין קבוצות מכבי תל אביב ונורדיה תל אביב. יהיה זה משחק גומלין למשחק בין שתי הקבוצות, שנערך לפני מספר שבועות ובו היכתה נורדיה את מכבי 1:4.

עדיין מוקדם לזלזל בכוחה וביכולתה של מכבי, ומשום כך יעקבו מחר רבים אחר המשחק, ומי שלא יוכל לעקוב אחר המשחק בעיניו – ימתין לתוצאות בגיליון עיניים.

("ידבר". המשחק הסתיים בתיקו 1:1)

הצרכנייה / מוצרים של אז

פנס קסם

פנס הקסם היה הקולנוע לילדים של הזמנים ההם, כשלא היו הגרושים ללכת ל"קולנוע אמיתי". היתה זו מין קופסת מתכת, שבחלקה האחורי תא אטום שלתוכו הוכנס נר קטן (ואחר כך עששית). בחלק הקדמי של הקופסה היתה זכוכית מגדלת, וביניהן מסילה שלתוכה הושחלה רצועת זכוכית, שעליה צוירו ביד תמונות צבעוניות נאיביות שסיפרו סיפור ילדים כלשהו. הלהבה בעששית האירה את הרישומים המצוירים אל עבר העדשה, וזאת הטילה את התמונות לעבר לוח קרטון לבן, שהונח לפני המכשיה, או לעבר הקיר. מאוחר יותר הוחלפה העששית במנורת חשמל.

צילום: ארכיון אתר נוסטלגיה אונליין

הוקמה מועצה כלכלית לשעת חירום

ב־25 בפברואר 1948 הוקמה מועצה כלכלית יישובית לשעת חירום, שתהווה גוף ציבורי עליון לפיקוח על כל ענייני הכלכלה. המועצה תרכז תחת קורת גג אחת את נציגי המוסדות והרשויות, ותקדם תוצרת הארץ ועבודה עברית. אחד מתפקידיה העיקריים יהיה לטפל בענייני היבוא, שהשתבשו מאוד עם תחילת המלחמה. מצד שני, נדרש הידוק של אמצעי הפיקוח על הנפקת רישיונות יבוא, מתוך דאגה ליתרות מטבע החוץ המתדלדלות, ומתוך רצון לווסת בין היבוא לצריכה המקומית, כדי לעודד את הייצור העברי בארץ ישראל. מייד עם תחילת פעילותה מצאה המועצה שהצטברו לא פחות מ־(!)2,000 בקשות יבוא.

זכות בכורה בתחום היבוא ניתנה לאישור רישיונות עבור מצרכים חיוניים, שהמלאי שלהם הלך והצטמצם, ובפרט מזונות לאדם ולחי וחומרי גלם לענפי התעשייה החשובים. על פי בדיקת המועצה, התברר שבקשות רבות לקבלת רישיונות נפסלו, מאחר שעסקו במוצרים שאין בהם כל צורך בארץ ישראל בעת הזאת – מכיוון שיש כמותם המיוצרים בארץ: מוצרים כגון צעצועים, ביסקוויטים וריבות. תשומת לב גדולה ניתנה על ידי המועצה לצמצום הייצור של מוצרים הדורשים חומרי גלם יקרים או כאלה שנמצאים במחסור, שכן הזרמת ביקוש לחומרים מסוג זה מהווה גורם ראשון במעלה לקידום הספסרות והשוק השחור. למשל, בשל המחסור החמור בביצים ובשמנים שלחה המועצה מכתב רשמי ל־34 הקונדיטוריות הגדולות בתל אביב, שכותרתו: "יש להפסיק אפיית מוצרי קונדיטוריה שיש בהם משום מותרות". המועצה החליטה גם לאסור מתן רישיונות ליבוא מוצרים המוגדרים כמותרות – כגון שעוני יד יקרים וחליפות מהודרות. הכל מתוך מגמה ליצור בישראל משטר של צמצום וחירום כלכלי, שיפעל נגד בזבוז מטבע זר ומנגד, יעודד את התעשייה המקומית. תורים ארוכים של יבואנים המבקשים להגיש בקשות יבוא או לטפל בבקשות קיימות, נוסף על אלה שבקשותיהם נדחו, נראו צובאים בכל יום על פתח "המחלקה היישובית לייבוא וייצוא" ברחוב נחלת בנימין 59 בתל אביב, כשהמקום צר מלהכיל את ההמונים. רוב הבאים עוזבים את המקום כעוסים וממורמרים, שכן בקשותיהם לא נענות, או שכלל לא הצליחו להגיע לראש התור כדי לשטוח את בקשותיהם בפני פקידי המחלקה.

כרזה לעידוד צריכת תוצרת עברית, 1948

מתרימים של האצ"ל צילום: באדיבות ארכיון מכון ז'בוטינסקי

קטטות בין מתרימים של ההגנה ואצ"ל

לאחר שבמשך שנים הפעילה ההגנה מערכות לגיוס כספים לצורכי ביטחון היישוב (כמו "כופר היישוב"), החל גם אצ"ל להפעיל מערכת גיוס כספים לצרכיו, שנקראה "קיר ברזל". אלפי "מתרימים" נעו ברחבי הארץ, בעיקר ברחובות הערים הגדולות, כשבידם סרטי נייר, שאותם הצמידו בסיכה לדש הבגד של אלה שנענו לבקשת התרומה לשני הארגונים.

בין מתרימי ההגנה לאלה של אצ"ל החלו התנגשויות, שהפכו במהרה לאלימות. אלה הדביקו כרוזים על קירות בתים ולוחות מודעות – ואנשי המחנה האחר מיהרו להסירם ולהדביק תחתם כרוזים משלהם. ב־1 במארס התפתחה קטטה אלימה בין שתי קבוצות מתרימים בפינת הרחובות קרן קיימת (כיום שדרות בן־גוריון) ובן יהודה בתל אביב.

זמן לא רב אחר כך התנהל בקפה "כסית" הסמוך קרב של ממש בין חברי ההגנה לאצ"ל, שבמהלכו פונו מהמקום 18 איש ואישה פצועים, אחת מהם במצב קשה

המעפילים העצורים בעתלית מתחילים להשתחרר

ב־1 במארס 1948 הודיעו השלטונות הבריטיים על תחילת שחרור המעפילים העצורים במחנה עתלית. באותו יום הועברו למחנה אסירים יהודים מבית הסוהר המרכזי בירושלים, וכן עצורים שהוחזרו מקניה. בעקבות הידיעה זומן כנס חירום, שכן על פי ההערכות, כבר בימים הקרובים ייצאו מהמחנות כ־400 משפחות עולים. עדה פישמן, מנהלת מחלקת הקליטה של ההסתדרות, אמרה בכנס: "יחד עם המערכה הכבדה, שהיישוב מצווה לעמוד בה להגנתו, מוטל עליו לקלוט עולים. במחנה עתלית נמצאים כעת כ־7,000 איש, שבקרוב יתחיל שחרורם". בכנס הועלתה ההצעה לשכן את המשפחות במושבות, שכן מצב העבודה במושבות טוב. הפעילים בקליטת העלייה במסגרת המושבות הודיעו שיקחו על עצמם למצוא מייד את הדירות הנדרשות.

ד"ר גיורא יוספטל, ראש מחלקת הקליטה של הסוכנות, קרא "להגשים באופן בהול את תוכניות הבנייה המהירה, וזאת לפני הגל הגדול של רבבות העולים ממחנות המעצר בקפריסין". הוא סיפר לבאי הכנס שהסוכנות היהודית מתכוננת לבנות במהירות בתי עץ וביניינים מבלוקים, יחד עם תוכניות בנייה ל־6,600 יחידות דיור נוספות, שייבנו בשותפות עם חברות "נווה עובד", "חברת שיכון" ו"רסקו". זאת, נוסף על תוכנית להקים מעונות עולים ל־3,000 נפש ותוכנית אחסון זמני של עולים אצל משפחות ותיקות.

ילדי מעפילים במחנה המעצר בעתלית

70 שנים אחרי

עד יום העצמאות אנחנו מלווים במדור נוסטלגי את האירועים שהתרחשו בארץ ישראל השבוע לפני 70 שנה ● והפעם: חוסמים את המשתמטים שבורחים לחו"ל, ונשות היישוב נשארות בלי טבעת יהלום

דייויד סלע

החורבן ברחוב בן־יהודה אחרי הפיגוע, פברואר 1948

צילום: אדגר הירשביין, ארכיון הצילומים של קק"ל

58 הרוגים בפיצוץ משאיות תופת בירושלים

השבוע לפני 70 שנים, ב־22 בפברואר 1948, התרחש פיגוע משולב ואדיר ממדים ברחוב בן־יהודה בירושלים: 58 בני אדם נהרגו ו־140 נפצעו. בניינים ברחוב המרכזי קרסו וזכוכיות התנפצו בכל רחבי העיר, כתוצאה מפיצוץ שלוש משאיות תופת שהיו עמוסות בחומר נפץ במרכז הרחוב ההומה מאדם. האירוע נודע לאורך השנים כ"אסון בן־יהודה".

הפיגוע המחריד היה תוצאה של שיתוף פעולה בין עבד אל־קאדר אל־חוסייני, מנהיג הכוחות הערביים באזור ירושלים, לבין שישה חיילים שערקו מהצבא הבריטי. אל־חוסייני שכר את שירותיהם, כשהם לוקחים עימם בשעת עריקתם כלי רכב ונשק. אל־חוסייני בחר ברחוב בן־יהודה כאתר המועדף לפיגוע, שכן בבתי המלון ששכנו באותם ימים לאורך הרחוב התאכסנו דרך קבע מלווי השיירות של הפלמ"ח.

המשאיות הוטענו בחומרי נפץ בכפר עמואס, ששכן באזור לטרון, ומשם עלו בשיירה לירושלים, כשבראשה נוסעת שריונית בריטית, שאף היא נגנבה מהצבא הבריטי על ידי העריקים.

בבוקר 22 בפברואר, בשעה 06:15, הצליחו המפגעים להערים על שומרי המחסום שהציבו אנשי "משמר העם" היהודים בכניסה לירושלים, ורבע שעה לאחר מכן הגיעה השיירה למרכז העיר, והמשאיות הוחנו בבן־יהודה פינת רחוב בן הלל.

נהגי השיירה ירדו מהמשאיות, פתחו באש לעבר העוברים והשבים שצעדו ברחוב בשעת הבוקר המוקדמת, ואז טיפסו על שריונית שהמתינה להם בסמוך במנוע דולק – ונמלטו מהמקום. מייד לאחר מכן, בשעה 06:30 – אירע הפיצוץ, שמנגנון הפעלתו לא היה ברור: מעוצמתו נהרסו כליל כמה בניינים ברחוב ועשרות בתים נפגעו ברמות חומרה שונות, חלקם קרסו וקברו תחתיהם תושבים רבים שנמו עדיין את שנתם. מרפסות נפלו, חדרי מדרגות התמוטטו, חנויות רבות ברחוב ניזוקו קשות ורעם הפיצוץ האדיר נשמע בכל רחבי העיר.

36 שעות ברציפות עמלו המחלצים להוציא מבין ההריסות את ההרוגים והפצועים. מאות משפחות הפכו באחת לחסרות כל. ועד הקהילה היהודית בירושלים פנה לתושבי העיר וביקש שיארחו את הדיירים שהפכו למחוסרי דיור. בעלי מלאכה רבים מכל רחבי העיר מיהרו להגיע לבתים הפגועים ולתקן את הנזקים הניתנים לתיקון. דבר הפיגוע נפוץ במהרה ברחבי העולם בדיווחי כתבי העיתונות הבינלאומית ששהו בעיר, ומאות "טלגרמות" (מברקים) התקבלו במברקה העירונית מאמריקה וממדינות אחרות – מאת קרובי משפחה מודאגים מחו"ל שדרשו בשלום יקיריהם בירושלים.

דובר הממשלה הבריטית מיהר להצהיר שהעובדה שהמפגעים לבשו מדי צבא בריטי "לא מעידה במאום לגבי היותם חיילים בצבא הבריטי". אולם ההצהרה התקבלה בקרב היישוב היהודי בחוסר אמון מוחלט. היישוב גם דחה את כל הצעות הסיוע מצד הצבא, להיעזר בציוד חילוץ והצלה.

ארגון "ההגנה" מיהר לפרסם על לוחות המודעות בעיר "פקודת יום" ובה, לצד גינוי הפעולה הזוועתית, ביקש מהתושבים שלא לפעול באלימות נגד חיילי הצבא הבריטי. לעומת זאת, ארגון האצ"ל פרסם כרוזים משלו והודיע: "כל חייל או שוטר בריטי שימצא באזור היהודי של העיר – יירה!". בתגובה מיהרו הבריטים לפנות כוחות של חיילים ממרכז העיר לאזורים בטוחים יותר, אולם לוחמי אצ"ל ולח"י הספיקו לאתר לפחות עשרה שוטרים וחיילים בריטים – ולחסלם.

התל אביבים מתבקשים לאמץ ילדי פליטים

ב־23 בפברואר 1948 פנתה עיריית תל אביב ב"קול קורא" לתושבים – באמצעות כרוזים בלוחות המודעות ובמודעות בעיתונות העברית – לקבל לביתם ילדי משפחות שנאלצו לעזוב את בתיהם בשכונות הספר בעיר, שסובלות מאוד מהתקפות בלתי פוסקות של פורעים וצלפים ערבים. "העירייה מבקשת למצוא סידור לילדי פליטים אלה, בני 4–14, ופונה למשפחות בעלות דירה מסודרת לקבלם לחוקתן לתקופה של עד שלושה חודשים, וכן לשאת בכל הוצאות האחזקה הנדרשות". העירייה הבטיחה, מצידה, לדאוג "לכל הוצאות הלבוש" ולערוך בדיקה רפואית מקיפה לכל ילד/ה לפני העברתם למשפחה המארחת. כמו כן, נמסר שארגוני הנשים יעמידו לרשות המשפחות המארחות מתנדבת לכל עצה, ובמקרה מחלה – תטפל העירייה בילד החולה.
("דבר")

בגלל השודדים: שביתה של יצרני היהלומים

ב־22 בפברואר 1948 פתחו כל בתי החרושת ליהלומים בארץ ישראל בשביתה, במחאה על "מקרי השוד הרבים". התאחדות בעלי תעשיית היהלומים הודיעה שבהיעדר ביטחון במקצוע – יהיה הכרח להפסיק את ייצור היהלומים, שכן חברות הביטוח הפסיקו להיעתר לפניות לביטוח בשל אי כדאיות.

התברר שמעשי שוד במפעלי היהלומים מתבצעים בחלקם על ידי אנשי לח"י ואצ"ל, לצורך מימון פעילותם. צדוק שטראוס, סוכן יהלומים מפתח תקווה שנשדד על ידי אנשי לח"י, פתח במחאה בשביתת רעב, והודיע שלא יפסיק את שביתתו עד שיוחזרו אליו יהלומיו, שלא היו מבוטחים.
("הבקר")

האופים מאיימים להעלות את מחיר הלחם

בעלי מאפיות בתל אביב הודיעו לעירייה ב־21 בפברואר 1948 שהם ימתינו עד סוף החודש להחלטתה בנוגע לדרישתם מלפני כמה שבועות – להעלות את מחיר הלחם האחיד. "אנחנו מוכנים להוריד מדרישתנו המקורית ולהסתפק ב־50 מיל בלבד לכיכר", הודיעו האופים, "אולם אם לא נקבל את אישורה של העירייה בהקדם, נעלה את המחיר על דעת עצמנו".
("מעריב")

צעידים - הישארו!

ב־24 בפברואר 1948 יצא "מרכז המפקד לשירות העם" (ובקיצור: "מפקד העם") בפעולה שנועדה לחסום מבני היישוב בגיל גיוס את האפשרות לברוח מארץ ישראל לחו"ל, בזמן המלחמה. "מפקד העם" היה מערך לגיוס כללי בין כ"ט בנובמבר 1947 למועד הכרזת המדינה (מאי 1948), שהוקם על ידי הנהגת היישוב וארגון "ההגנה".

ל"מפקד" הגיעו שמועות על לא מעטים, בעיקר מבני משפחות בעלות אמצעים, שהעדיפו לעזוב את הארץ עם תחילת המלחמה. אי לכך הוציא ה"מפקד" צו איסור יציאה מהארץ לכל בני 40–16, והזהיר, בכרוזים על לוחות המודעות בכל רחבי הארץ, ש"כל מי שיעבור על הוראת הצו - ייתן את הדין בפני בית דין מיוחד לעניין".

ה"מפקד" הורה לכל סוכנויות הנסיעות, חברות התעופה וחברות האוניות "לא לטפל עד להודעה חדשה בסידור ואפשור הנסיעה לחוץ לארץ של כל גבר או אישה מבני היישוב, ללא הצגה על ידי הפונה של רישיון מוסמך לעניין מאת הוועדה לרישיונות יציאה של מרכז המפקד לשירות העם".

צו איסור היציאה באדיבות "קום מכירות פומביות"

ישיבה של מינהלת העם, אפריל 1948 צילום: דוד אלדן, לע"מ

הצעה לחלוקת תיקי הממשלה המיועדת

ב־22 בפברואר 1948 פרסמו הסוכנות היהודית ו"הוועד הלאומי" את הצעתם המשותפת לעניין חלוקת התיקים למשרדי הממשלה השונים, העתידים לקום. ההצעה התבססה על הקמת גוף שישמש "מועצת ממשלה" (שנקרא לבסוף "מועצת העם") ובו 30 איש, כשעשרה מהם יכהנו כ"מיניסטרים" (שרים) של משרדי הממשלה השונים, וישמשו, כפי שהוגדר, "קבינט פנימי קטן".
ההצעה התבססה על מינוי למועצת הממשלה של עשרה חברי הנהלת הסוכנות מאלה המתגוררים בארץ, 16 חברי הנהלת "הוועד הלאומי" ונציג אחד לכל אחד מהגופים הבאים: ברית הציונים הרוויזיוניסטים, האיחוד האזרחי, עדת הספרדים והמפלגה הקומוניסטית. המיניסטריונים העיקריים המוצעים הם חוץ, פיננסים, עבודה, עלייה, ייצור ואספקה, דתות, פנים, הדואר והטלגרף והמיניסטריון לעבודות ציבוריות.
ההרכב המוצע זכה להתנגדות גורפת מצד "מפלגת הפועלים המאוחדת", שלא נמנית עם הקואליציה הקיימת בהנהלת הסוכנות. המפלגה הציעה שמועצת הממשלה תורכב ביחס פרופורציונלי על פי תוצאות הבחירות האחרונות שנערכו לקונגרס הציוני.
"מועצת העם" הוקמה לבסוף כעבור חודשיים, בידי ההנהלה הציונית, והיא מנתה 37 חברים. מתוכם נבחרו 13 חברים להימנות עם "מינהלת העם" - הקבינט של היישוב והגוף המבצע העליון שלו.

מאבק עד חורמה במכת הספסרים: "תופעה בזויה המסכנת את קיומנו"

עיצוב: "סטודיו האחים שמיר" באדיבות יורם שמיר

"הציבור ומעמדותיו נקרא לשתף פעולה עם המוסדות והוועדות המיוחדות במקומות, במלחמתם בספסרות. המלחמה הזאת נגד אלה המנצלים את מצב החירום כדי להתעשר - אינה נופלת בחשיבותה מן המערכה הצבאית של היישוב. הבטחת האספקה של מוצרים חיוניים במחירים הוגנים להמוני היישוב היא תנאי יסודי לניצחוננו במאבק הצבאי!"
זו היתה הודעת הסיכום של הכנס הארצי למלחמה בספסרות, שנערך בתל אביב ב־18 בפברואר 1948 ואורגן מטעם הוועד הלאומי. לכנס הגיעו נציגים מכל רחבי היישוב - במגמה למצוא דרכי מלחמה משותפות בספסרים, במפקיעי המחירים ובסוחרי השוק השחור.
ה. ניר, המפקח מטעם "הוועד הלאומי על המלחמה בספסרות", הצהיר ש"יש להשקיע כל מאמץ כדי לרתום את הציבור, שיהיה הוא זה שיפעיל את הלחץ על המועצות המקומיות בנקודות היישוב השונות, שיואילו בטובן ויפעלו נגד התופעה הבזויה המסכנת את קיומנו".
התברר שאף על פי שתופעת הספסרות היתה מוכרת והכעיסה את רוב בני היישוב, הציבור נמנע מלהתלונן נגד הספסרים. "אצלנו בתל אביב", ריווח נציג העיה, א. גפן, "נפתחו ארבע תחנות העומדות מוכנות ומזומנות לקלוט תלונות של אורחים נגד מפקיעי שערים, והן מיותמות וחסרות עבודה. הציבור פשוט לא מגיע להתלונן".
גם הנציגים מנתניה, מפרדס חנה, מעמק חפר ומגבעתיים ריווחו לבאי הכנס שהמצב אצלם דומה, והתחנות מתחילות להיסגר בשל היעדר קהל. "כאלה שירם משנת אדישים לענייני הפקעת המחירים, ובכך הם מעודדים את הספסרים להמשיך בפעילותם העבריינית", נאמר.
בעקבות כך, נקבע באחת מהצעות הסיכום של הכנס ש"יש לתבוע להנהיג קנסות גבוהים נגד הצרכנים המשתפים פעולה עם הספסרים ואנשי השוק השחור".

הצרכנייה / מוצרים של אז

ספר זיכרונות

זה היה ספר קטן ממדים בכריכה עבה, שהכיל דפים לבנים ריקים. הספר הועבר בין חברים וחברות קרובים, בציפייה שירשמו בין דפיו ברכות וזיכרונות המוקדשים לבעל הספר. מי שספרו התמלא במהירות הגבוהה ביותר - נחשב למקושר חברתית ולאהוד במיוחד.
היו כל מיני סגנונות לכתיבת "זיכרון". הגרסה המפורסם ביותר היה: "על החלון ישבתי, לך זיכרון כתבתי, פתאום נשבר העיפרון - וזהו סוף הזיכרון". המהדרין היו מקששים את הזיכרונות במדבקות קטנות או בציורים צבעוניים, והיו שקיפלו את קצה הדף ורשמו מאחור מליצות, כגון "סוד כמוס לפרה ולסוס", או "כל הפותח - כלב נובח".

צילום: ארכיון אתר נוסטלגיה אונליין

70 שנים אחרי

עד יום העצמאות אנחנו מלווים במדור נוסטלגי את האירועים שהתרחשו בארץ ישראל השבוע לפני 70 שנה ● והפעם: הנדבנים מאמריקה מגיעים לפרגן, ובכירי "ידיעות" נוטשים כדי להקים עיתון מתחרה

דייויד סלע

מגיני ימין משה בקרב על השכונה, 1948

צילום: לע"מ

קרבות גבורה בימין משה ובטירת צבי

השבוע לפני 70 שנה, בהפרש ימים ספורים, תקפו כנופיות פורעים ערביות בשתי התקפות מאורגנות היטב את שכונת ימין משה בירושלים ואת קיבוץ טירת צבי בעמק בית שאן.

ב־10 בפברואר 1948 התארגנה בירושלים כנופיה בת כ־200 לוחמים בארבע מחלקות לכיבוש ימין משה, כשהם מצוידים ברובים, ברימונים ובתת־מקלעים. עם שחר כבשה מחלקה אחת את כנסיית סנט ג'ורג' הסמוכה לשכונה, המחלקה השנייה התמקמה בהר ציון, השלישית באבו טור והרביעית ליד שער יפו. החל משש בבוקר המטירו הפורעים אש תופת מארבע הנקודות, תוך התקדמות איטית אל בתי השכונה. התוקפים סברו שהאש הצפופה ומזג האוויר הקשה ששרר יקשו על מגיני השכונה, אולם אלה תפסו מייד עמדות בתעלות ובמתרסים שהקיפו את ימין משה והגנו עליה בחירוף נפש. ההתקפה הקשה הסתיימה כשלצד המגינים הרוג אחד בלבד, וארבעה פצועים. המתקיפים, לעומת זאת, ספגו עשרות הרוגים ופצועים.

לאורך כל ההתקפה על השכונה, שנמשכה כשש שעות, עמדו פקידי מינהל השלטון הבריטי וצפו במתרחש מהמרפסות במקום עבודתם באגף הדרומי של מלון "המלך דוד" הסמוך. הם לא נקטו שום פעולה להפסקת ההתקפה.

כמה ימים לאחר מכן, בלילה שבין 15 ל־16 בפברואר 1948, בחצות, קלטו אנשי יחידת האזנה של ההגנה, שישבה במרכזת הטלפונים בעפולה, שיחת טלפון מג'נין לשכם, שבה נאמר: "השייח' יצא לדרך, הכל מוכן, הלילה יירד גשם חם ליד בית שאן". מפענחי ההגנה הבינו מייד שהכוונה היא להתקפה ערבית מתוכננת שנועדה להשתלט על קיבוץ טירת צבי – ודרכה על כל יישובי עמק בית שאן. ההתקפה היתה אמורה לצאת לפועל בידי "גדוד הירמוך הראשון" של צבא ההצלה, בפיקוד של פאוזי קאוקג'י, שהתמקם כחודש ימים קודם לכן ליד שכם.

התרעה הועברה במהירות לחברי טירת צבי. שומרי הקיבוץ העירו את כל חברי המשק, ובתוך זמן קצר אוישו כל עמדות ההגנה.

בארבע לפנות בוקר החלה הפצצה קשה, ועל שטח הקיבוץ הומטרו מאות פגזי מרגמה, בליווי אש מקלעים מכמה כיוונים. מגיני הקיבוץ בחרו לנצור את נשקם מבלי להשיב אש והמתינו להתקרבות הערבים לגדרות הקיבוץ.

המתקיפים הצליחו לחתוך את הגדר המקיפה, אך אז נתקלו באש מדויקת מצד מגיני הקיבוץ. בינתיים הצטרף לעזרת המגינים כוח מאנשי פלוגה ו' של הגדוד הראשון של הפלמ"ח, בפיקודו של שייקה גביש, שתקפו את הפורעים מאחור והסבו להם אבידות רבות. בשעה 11:30, כשבע שעות וחצי מתחילת ההתקפה, נסוגו התוקפים, כשהם מותירים אחריהם 57 הרוגים ותחמושת רבה. בין המגינים נהרג חבר הקיבוץ נפתלי פרידלנדר ז"ל.

כישלונו של צבא ההצלה בקרב טירת צבי גרם לירידה קשה במורל ובמוטיבציה של ערביי ארץ ישראל וחיילי צבא ההצלה, וקאוקג'י לא יזם התקפות נוספות עד לקרב משמר העמק, כעבור חודשיים. לעומת זאת, הצלחת המגינים העלתה את המורל בקרב היישוב העברי, ועל שם הקרב ההרואי נקראה אוניית מעפילים בת התקופה, "טירת צבי".

וכך סיפר לנו השבוע האלוף (מיל') ישעיהו "שייקה" גביש, בן ה־92, על הקרב שבו השתתף: "פיקדתי אז על פלוגה ו' של הגדוד הראשון של הפלמ"ח. הפלוגה הוצבה בקיבוץ בית השיטה, וכמה ממחלקותיה פוזרו בין קיבוצי הסביבה, במטרה לסייע בעבודה חקלאית עם משימות הגנה. "בחמש בבוקר של 16 בפברואר קיבלתי קריאה בהולה לצאת מייד בראש כוח, לסייע לטירת צבי המותקפת. הלילה היה גשום וסוער, האדמה היתה בוצית מאוד, ואת הדרך, 24 ק"מ, עשינו בהליכה מהירה ובריצה. התקרבנו לקיבוץ מצד צפון, עייפים, ספוגים מגשם וכבדים ממשא, ותקפנו את כוח צבא ההצלה מאחור. הצבא כבר היה בשלבי התפרקות, אחרי שניגף שוב ושוב וספג אבידות קשות. התוקפים נסוגו לכיוון הגלבוע, ואחרי שזינבנו בהם חזרנו לשטח הקרב מצפון לקיבוץ, שהיה זרוע ב־57 הרוגים מכוחות הערבים. אספנו כלי נשק רבים שהשאירו אחריהם בשטח וחזרנו לבית השיטה".

700 מעפילים נתפסו בים – וגורשו לקפריסין

ספינת מפרש בעלת שני תרנים, בקיבולת 400 טונות, שהובילה יותר מ־700 מעפילים, נלכדה בליל 11 בפברואר 1948 בידי משחתות בריטיות. הספינה, "ירושלים הנצורה" שמה, הועברה לנמל חיפה, שם נקשרה בסמוך לאוניית הגירוש הבריטית לקפריסין "אושן ויגור". המעפילים התשושים, שנרחקו במסע בים הסוער בצפיפות בלתי נסבלת, הועברו דרך אוהלי חיפוש וחיטוי מיוחדים שהקימו הבריטים על המזח. בהמשך עלו ללא התנגדות לאוניית הגירוש. 14 נשים וגבר אחד, שלא יכלו לעמוד על רגליהם, נקשרו לאלונקות והועברו לאוניית הגירוש במנוף. הליך העברת המעפילים לגירוש נמשך פחות משעתיים.

("הבקר")

ביקור מעודד: משלחת מגבית נחתה מארה"ב

ב־15 בפברואר 1948 נחת בנמל התעופה לוד מטוס "טראנס וורלד איירליינס" ובו 28 נציגי המגבית המאוחדת של יהדות ארה"ב. המשלחת הגיעה לבחון מקרוב את צורכי היישוב העברי בזמנים קשים אלה ולחבר דו"ח מצב מפורט ליהדות האמריקנית, ששמה לה למטרה לגייס סכום של 2.5 מיליון לירות ארץ־ישראליות (לא"י) לצורך הקמת המדינה.

נציגי הסוכנות קיבלו את חברי המשלחת בנמל התעופה לוד ועשו את כל ההכנות להעברתם באווירונים עבריים לשדה התעופה בתל אביב. ארבעת האווירונים המריאו, אך בהגיעם לתל אביב התברר שלא יוכלו לנחות בשל סערה. אי לכך חזרו ונחתו בלוד, ומשם הוסעו חברי המשלחת לתל אביב במכוניות משוריינות.

("דבר")

חוזרים סוף סוף למגרש: תודשו משחקי הכדורגל

ב־14 בפברואר 1948, יום שבת, החלה לפעול מחדש הליגה הארץ־ישראלית לכדורגל, אחרי ששבתה ממשחקים מאז תחילת הפרעות בדצמבר 1947. נקבע שהליגה תהיה מצומצמת, ולעומת 14 הקבוצות ששיחקו לפני תחילת הפרעות – רק שמונה ייקחו חלק בליגה המחודשת. הקבוצות שנבחרו הן: מכבי ת"א, גורדיה ת"א, הפועל ת"א, הפועל הצפון ת"א, מכבי אבשלום פ"ת, הפועל פ"ת, הפועל ר"ג ומכבי נתניה.

("משמר")

ידיעות מהדורה ראשונה
מעריב
בגבול הלבנון – בקרבת צפת – מצפון לבית־שאן
פוצצו עשרות בתים ושני גשרים
הועדה מוכנה להכיר בממשלה יהודית

הגיליון הראשון של "ידיעות מעריב", 15.02.1948

בהפיכה לילית דרמטית: נוסד העיתון "מעריב"

השבוע לפני 70 שנה נרשם אחד הימים הדרמטיים ביותר בתולדות העיתונות העברית בארץ ישראל: ב־15 בפברואר 1948 יצא לאור הגיליון הראשון של העיתון "מעריב", במהדורה של ארבעה עמודים שעלתה 10 מיל.

במבצע חשאי שאורגן מראש, ושנודע לימים בשם "הפוטש הגדול", נטשו בלילה אחד רוב עובדי "ידיעות אחרונות", בראשות העורך הראשי עזריאל קרליבך, את עבודתם, והוציאו לאור עיתון חדש ומתחרה בשם "ידיעות מעריב". המילה "ידיעות" התנוססה באותיות גדולות ובולטות בראש העיתון החדש, והמילה "מעריב" הופיעה מתחתיה בקטן.

ההפיכה הדרמטית והקמת עיתון מתחרה בן־לילה נבעו מחילוקי דעות מתמשכים בין עזריאל קרליבך, שערך את "ידיעות אחרונות" מיום היווסדו, ב־11 בדצמבר 1939, לבין בעליו של העיתון, יהודה מוזס. וכך העיד בעניין העיתונאי דוד גלעדי (סבו של יו"ר מפלגת יש עתיד, יאיר לפיד), שפרש עם קרליבך ל"מעריב": "מעולם לא היתה הרמוניה בין קרליבך ומר מוזס. החיכוכים פרצו מפני שהעיתונאי כותב לפי מצפונו, ואילו אנחנו קיבלנו התערבויות והוראות על מה לכתוב ועל מה לא לכתוב. ההתערבויות נבעו כולן מאינטרסים אישיים ומסחריים של מר מוזס".

הקש ששבר את גב הגמל והביא ל"פוטש" היה "טלגרף" (כך נקרא אז מברק) בן שלוש מילים ששלח מוזס לקרליבך בנובמבר 1947, בעת שהעורך שהה בעצרת האו"ם בניו יורק. קרליבך טס לארה"ב לסקר את המהלכים שקדמו להצבעה על תוכנית חלוקת ארץ ישראל, ואת ידיעותיו משם שלח למערכת בתל אביב באמצעות מברקים בתעריף "בהול" – שנחשב לגבוה יותר מתעריף רגיל.

לאחר כמה ימי ריווח כאלה קיבל קרליבך מברק ממוזס ובו הוראה חד־משמעית – "הפסק לטלגרף בהול". קרליבך ראה בכך עלבון אישי ופגיעה קשה במוסר העיתונאי שלו, ועם שובו לארץ החל לתכנן נטישה והקמה של עיתון מתחרה מתחת לאפו של מוזס. הוא עשה זאת במעטה סודיות, כשמאחוריו מצטרפים עשרות עיתונאים, אנשי מינהלה, דפוס והפצה של "ידיעות".

כבר בשבוע הראשון להפצת "ידיעות מעריב" תבע מוזס את קרליבך בבית משפט, בדרישה לאסור את הדפסת העיתון החדש והפצתו בשם זה, "מאחר שהשם מכניס ערבוביה לקהל הקוראים". לאחר דיונים פסקו השופטים שהקמת העיתון המתחרה היתה חוקית, ודחו את בקשת מוזס להוצאת צו מניעה. עם זאת, קבעו שעל האותיות במילים "ידיעות" ו"מעריב", המופיעות בראש העיתון החדש, להיות זהות בגודלן – כדי למנוע אפשרות להטעיה. לאחר חודשים אחרים, כשהציבור התרגל ממילא לעיתון החדש, הוסרה המילה "ידיעות" כליל, ושם העיתון נותר מאז רק "מעריב".

בעוד תפוצת "מעריב" עמדה מייד עם צאתו על 30–25 אלף עותקים ביום, "ידיעות אחרונות" מצא עצמו קורס בן־לילה כמעט לחלוטין – דבר שאילץ את הבעלים מוזס למכור נכסים כדי לכסות את החובות שהצטברו בשל הפוטש והצורך להתארגן מחדש עם כוח אדם מיידי. היריבות המרה בין שני העיתונים לא שככה, ויצר הנקמה עמד בבסיסה עשרות שנים רבות לאחר מכן.

גולים במחנה גילגיל בקניה

צילום: בארכיון מכון ז'בוטינסקי

דאגה לנוכח מצבם של "גולי קניה"

"גולי קניה" היו אנשי המחתרות אצ"ל ולח"י שנעצרו וגורשו מהארץ החל מ־1944 למחנות מעצר באפריקה – בעיקר בקניה. עם הכרזת תוכנית החלוקה ב־29 בנובמבר 1947, וההקמה המתוכננת של המדינה היהודית, התפשטה התקווה ביישוב העברי להחזרת גולים אלה ארצה, במיוחד לאור הספק שקם לגבי עצם החוקיות בגירושם, נוסף על העובדה שאף לא אחד מהגולים הועמד לדין. ואכן, בעקבות עתירה שהוגשה קבע בית משפט שיש לשחרר 120 מתוך הגולים, אולם לבסוף שוחררו רק 12 מהם. השבוע לפני 70 שנה התקבלו בארץ ידיעות מדאיגות בנוגע למצב בריאותם של העצורים במחנה גילגיל שבקניה, והתברר שרבים מהם סובלים מקרחת, לצד נגעים בעיניים, מחלות עצבים ועוד – בלי לקבל את הטיפול הרפואי הדרוש.

בעקבות המצב אורגנה ב־13 בפברואר 1948 פגישה משותפת של בני משפחות העצורים עם אגודת "אסירינו" (המטפלת בענייני הגולים), נציגי הוועד הלאומי, עיריית תל אביב וגופים ציבוריים נוספים. בפגישה נוסחה דרישה שהועברה לממשלה הבריטית – לקבוע באופן מיידי את מועד חזרתם של הגולים לארץ ישראל.

הצרכנייה / מוצרים של אז

אימום לנעליים

בעת אחסון נעליים בין עונות השנה, וגם משבת לשבת, הושם דגש על כך שהנעל לא תאבד, חלילה, מצורתה ולא יופיעו עליה קמטי עור לא רצויים. הרוב נהגו לדחוס נייר מקומט לעומק הנעל כדי לשמור על נפחה. האמידים יותר רכשו לעצמם זוג אימומים ייעודיים – מין "מכשיר עינויים לנעל", עשוי עץ, שממנו יצא מוט ברזל קפיצי ש"נעלה" בסופו. מתקן זה, שהוכנס בלחץ לתוך הנעל, דאג לשמור את הנפה העליונה מתוחה ללא סכנת התקמטות. המהדרין השתמשו באימומים כאלה בכל לילה, ולא רק בעבור "נעלי השבת" המצוחצחות.

צילום: ארכיון אתר נוסטלגיה אונליין

70 שנים אחרי

עד יום העצמאות אנחנו מלווים במדור נוסטלגי את האירועים שהתרחשו בארץ ישראל השבוע לפני 70 שנה ● והפעם: קרקעות תל אביב יקרות להחריד (כבר אז), ונהגי הטקסי מודאגים מהמחסור בדיזל

דייויד סלע

הלח"י קנה את אבו גוש?

בימים האחרונים נפוצו שמועות כאילו ארגון המחתרת לח"י (לוחמי חרות ישראל) רכש בכספי את אהדת תושבי הכפר אבו גוש. הדברים באו אחרי ש"הוועד הערבי העליון" כינה את אבו גוש "כפר שטרניסטי" (ע"ש אברהם יאיר שטרן, מפקדו הראשון של הלח"י), בשל סירובו לצרף נציגים מטעמו לוועדה הלאומית הערבית שהקים "הוועד הערבי העליון" בשבוע החולף בירושלים.

סופר "דבר" דחה את הדברים והסביר: "הסיבה האמיתית לאי התערבות הכפר במלחמה היא העובדה שמצבו האסטרטגי אינו מאפשר לו לעשות זאת: הוא נמצא בבקעה, בעוד קריית ענבים מקצהו האחד ומעלה החמישה מקצהו האחר, הנמצאים בהרים שמעל הכפר, מאיימים עליו לבולעו".

("דבר")

קרב דמים בתל אביב

"התקפה מאורגנת ראשונה של הערבים על העיר תל אביב בוצעה אתמול", מדווח עיתון "הבקר" ב־6 בפברואר 1948 ומוסיף: "15 ערבים, מצוידים בתת־מקלעים ובתרמילי חומר נפץ על שכמם, יצאו אתמול משכונת מנשייה והתקדמו בשני ראשים לעבר עמדת שוטרים יהודים, ותקפו אותה תוך כדי הסתייעות באש צלפים ערבים שירו מהגגות הסמוכים.

"לאחר קרב של כעשר דקות הגיעה למקום תגבורת של ההגנה ונפתח קרב פנים אל פנים ליד עמדות המגינים. לבסוף נאלצו הערבים לסגת, כשהם גוררים עימם פצועים והרוג אחד לפחות. איש המגן חיים צ'פלינסקי, בן 38 מרחוב מלצ'ט, נפגע בראשו משני כדורי אויב ונפצע פצעי מוות".

("הבקר")

הוסדרה אספקת הבשר

לנוכח הכישלון המתמשך של הוועד הלאומי באספקה סדירה של בשר, הושקה ב־7 בפברואר 1948 תוכנית חדשה, שתנוהל על ידי ועדה מרכזית. זו תוסמך לארגן ולהסדיר את נושא אספקת הבשר, קנייתו בשווקים המקומיים, חלוקתו והפיקוח על מחירו.

המסחר בבשר בקר יותר אך ורק לסוחרים שיקבלו רישיונות מטעם הוועדה המרכזית. בתמורה הם יתחייבו לשמור על המחירים ועל הסידורים שקבעה הוועדה.

("משמר")

דוד בן־גוריון (יושב משמאל) עם ראש המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית, משה שרת

צילום: אוסף דוד קיידן, הארכיון הציוני המרכזי

בן־גוריון תובע מהאו"ם: נשק ל"מיליציה יהודית"

לנוכח פרעות הערבים, פיגועי הירי, ההצתות והתקפות הדמים שמתרחשות ברחבי הארץ בכל יום, כבר יותר מחודשיים, יזם יו"ר הסוכנות היהודית, דוד בן־גוריון, השבוע לפני 70 שנה, כמה פעילויות במוסדות האו"ם ובדעת הקהל העולמית, במגמה לקדם פתרון למצב הביטחוני הקשה שאליו נקלע היישוב העברי.

ב־4 בפברואר 1948 העבירה הסוכנות היהודית ל"ועדת הביצוע לתוכנית חלוקת א"י" של מוסדות האו"ם הודעה רשמית, ובה היא מאשימה את שבע המדינות החברות בליגה הערבית בתוקפנות כלפי היישוב היהודי בארץ ישראל. "המדינות הערביות נאשמות בקשירת קשר, מתוך מגמה ברורה להכשיל בכוח ובאלימות את החלטת עצרת האומות המאוחדות מ־29 בנובמבר 1947, בדבר חלוקת ארץ ישראל לשתי מדינות, ערבית ויהודית", כך נמסר בהודעת הסוכנות, שדרשה מוועדת הביצוע להעביר את הנושא לטיפולה של מועצת הביטחון של האו"ם, כדי שזו תנקוט את האמצעים הנדרשים להענשת המדינות התוקפניות.

הסוכנות ביקשה גם להטיל סנקציות כלכליות ופוליטיות על המדינות הערביות, "ואם יהיה צורך – להשתמש בכוח כדי להכשיל את התנגדותן למימוש תוכנית חלוקת ארץ ישראל". פניית הסוכנות היהודית לוועדת הביצוע של האו"ם משתרעת על מסמך בן 22 עמודים, המסתיים בדרישה "לנקוט פעולה על פי סעיף 7 של מגילת האו"ם נגד הסכנה הנשקפת לשלום היישוב היהודי בארץ ישראל, כתוצאה מהתוקפנות של מדינות ערב".

בתגובה לפניית הסוכנות היהודית הודיעה ועדת הביצוע שהיא פועלת לנסח דו"ח מפורט, שיוגש על ידיה למועצת הביטחון של האו"ם, בעניין מצב הביטחון בארץ ישראל. על פי הערכות, עשויה הוועדה להמליץ למועצת הביטחון על הקמת צבא של האו"ם, לצורך הבטחת קיום תוכנית החלוקה.

כבר למחרת העברת דרישת הסוכנות לאו"ם בדבר התוקפנות הערבית כינס בן־גוריון מסיבת עיתונאים בתל אביב, שאליה הוזמנו כל כתבי החוץ של מערכות העיתונים השוהים בארץ. באירוע התמקד בן־גוריון בצורך לאפשר באופן מיידי הקמת מיליציה יהודית בארץ ישראל, תוך כדי דרישה מהאו"ם לשלוח לה נשק ותחמושת, במיוחד לנוכח הצהרת הממשלה הבריטית מהימים האחרונים, שאין ביכולתה לשמור על גבולות הארץ מפני הסתננות פולשים ערבים. "המיליציה היהודית תוכל לשמור על גבולות הביטחון", אמר בן־גוריון, "ועם הקמתה תהיה לערבים זכות מלאה להקים מיליציה באזורים שלהם, לצורך שמירת הסדר והשקט באזורים שתחת שליטתם".

הצרכנייה / מוצרים של אז

צילום: ארכיון אתר נוסטלגיה אונליין

כדורגל שרוך

היה זה כדור שהורכב מרצועות־רצועות של עור, שחוברו יחד בתפירה גסה. בין הרצועות נשמר שסע צר, שלתוכו החדירו את ה"פנימית". הפנימית היתה בלון מגומי עבה, שבראשו זרבובית. אחרי שהבלון הוחדר לתוך הכדור, היו מנפחים אותו בפה או במשאבה, ואז אוחזים בזרבובית ומקפלים אותה במהירות – כדי למנוע מהאוויר להימלט. הזרבובית המקופלת אובטחה בקשירה נוספת, ואז הוחדרה גם היא לכדור דרך השסע. בעת נותר רק לקשור את השסע בחוזקה, באמצעות שרוך שהושחל בין חורים שהוכנו לכך מראש – כמו שריכה של נעלי ספורט.

כרזה למגבית הביטחון עיצוב: פסח עיר-שי, באדיבות "ציונות 2000" ומכון שוקר

עשירית מהשכר - מס לביטחון

העיתון "דבר" בישר ב־5 בפברואר 1948 שארגון "מגבית ההתגייסות" הודיע על הצטרפותו למאמץ הלאומי, לצורך גיוס האמצעים הכספיים הנדרשים לצורכי הביטחון של המדינה בדרך.

הארגון החל את פעילותו ב־1942, בעיצומה של מלחמת העולם השנייה, כמפעל לאיסוף תרומות ביישוב העברי. התרומות נועדו לסיוע למשפחותיהם של מתנדבי היישוב לצבא הבריטי ולרווחתם של החיילים עצמם. ב־1945, בעקבות הידיעות על השואה המתחוללת באירופה, התמקד הארגון בגיוס משאבים לצורכי הצלת יהודים ביבשת. בתום המלחמה גייס הארגון כספים לצורכי פעולות ההעפלה, והשבוע לפני 70 שנה נרתם, כאמור, בכל כוחו להשגת כספים בעבור צורכי הביטחון הגדולים.

הארגון שם לו למטרה לגייס סכום של 2.5 מיליון לא"י, בדרך של תרומות כספיות, פדיון ימי עבודה והטלת מס על עובדים. רגש מיוחד ניתן מטעם הארגון לקיום מסע הסברה ברחבי הארץ, תוך כדי שימוש בכרזות ובכרוזים שהופצו על לוחות מודעות וקראו לראות במגבית משימה לאומית ראשונה בחשיבותה. את הכרזות עיטרה כותרת גדולה: "לא יהיו משתמטים!!! לא משתמטים בדם ולא משתמטים בדמים".

הארגון הוסיף ופירט בכרוזותיו את מדרגות המגבית: "התרומה הכללית הנדרשת מהיישוב במפעל עממי זה היא של לפחות שלוש לירות לאדם. מקבלי שכר של 40–50 לירות יפרישו סך של 4 לירות. המשתכרים 51–65 יפרישו 6 לירות, ומי שמרוויח יותר מ־66 לירות יפריש תרומה של 8 לירות". הנהלת הארגון החליטה בישיבתה, השבוע לפני 70 שנה, ש"נוסף על מסע ההסברה יש לנקוט גם אמצעי לחץ, כדי למנוע השתמטות".

נמסר שתוכנית המגבית החדשה, על פרטיה, הועברה על ידי הארגון לאישור הוועד הפועל של הסוכנות היהודית, והוא סמך ידו עליה ללא כל הסתייגות. בסוכנות הוחלט להקים מחלקה מיוחדת שתטפל בתיאום כל המהלכים הנדרשים לקיומה המוצלח של המגבית. נקבע שגיוס הכספים בכל רחבי הארץ יחל ב־22 בפברואר 1948.

אדמות שרונה נרכשו במיליונים

בגיליון העיתון "קרננו", שיצא לאור באמצעות הלשכה הראשית של קרן קיימת לישראל, פורסמו ב־5 בפברואר 1948, השבוע לפני 70 שנה, נתונים בנוגע לרכישת הקרקע שבבעלות הטמפלרים בתל אביב.

נמסר שבשטח שיפוט העיר תל אביב מחזיקים הטמפלרים 4,002 דונמים, ושהמושבה שרונה עצמה, על בתיה – כפי שהוחכרו לפני כמה שבועות לעיריית תל אביב – תופסת פחות מחמישה אחוזים משטח זה (כ־200 דונמים).

אדמות המרחב החקלאי של שרונה, בסך 3,800 דונם, השתרעו לכיוון מזרח, עד מעבר לגדה המזרחית של ואדי מוסררה (נחל איילון), ולכיוון צפון ומערב, משני צידי רחוב אבן גבירול של ימינו – עד נחל הירקון.

עוד נמסר שבעבור כ־4,000 הדונמים המדוברים ישולם לאפוטרופוס הכללי סכום של שני מיליון ו־200 אלף לירות ארץ־ישראליות (לא"י). מתוך סך זה ישולמו כמיליון ורבע לירות על ידי קק"ל, 900 אלף על ידי עיריית תל אביב, והיתרה על ידי "גורמים כלכליים" ששמם לא נמסר. תוכנית בניין הערים של אדמות שרונה הותאמה לצורכי התפתחות העיר תל אביב, ובהתאם לכך נעשתה חלוקת האזורים השונים בתוך

אדמות שרונה, שנות ה־30 צילום: אוסף "מטסון", ספריית הקונגרס, ארה"ב

הקרקעות: מתוך השטח הכללי יוקצו 2,234 דונמים למפעלי שיכון שונים, 810 דונמים לצורכי תעשייה ו־938 דונמים לצורך הקמת מוסדות ציבוריים, ארציים ועירוניים. קרן קיימת לישראל תקבל לרשותה את רוב השטח שיוקצה לשיכון, נוסף על כמחצית השטח השמור לתעשייה וחלק מהמגרשים שנועדו להקמת מוסדות ארציים.

הצמצום בדלק פוגע בפעילות המשק

ב־9 בפברואר 1948 התבשר היישוב העברי על כוונת ממשלת המנדט הבריטי לצמצם באופן דרסטי את אספקת הדלקים השונים לצורכי התחבורה, השימוש הביתי והתעשייה. הנהלת בתי הזיקוק בחיפה הודיעה על כוונתה להפחית את חלוקת הבנזין, המזוט, הנפט והסולה, ותירצה את החלטתה בהשבתה מאונס של מתקני הזיקוק, שארכה יותר מחודש, אחרי הטבח שביצעו העובדים הערבים בעמיתיהם היהודים בסוף דצמבר האחרון, וכן בדרישת לונדון להגביר את היצוא של תוצרי הזיקוק מחיפה לאזורים אחרים במזרח התיכון, הנמצאים בשליטה בריטית.

בשל החשש לנזקים הצפויים למשק הקימו ראשי היישוב "ועדה לענייני דלק", שפעלה בקרב מקבלי ההחלטות בבתי הזיקוק והצליחה לשכנע את הנוגעים בדבר ששירותים חיוניים כגון מאפיות, בתי חולים, יצרני מזון ותחנות כוח לחשמל לא ייפגעו. כך כבר, פנתה "התאחדות בעלי התעשייה" לממשלה הבריטית בדרישה להמציא לה רישיונות ליבוא מזוט מחו"ל, כדי להשלים את צורכי מפעלי התעשייה השונים.

הצמצום באספקת הבנזין יעמוד על 25 אחוזים מהאספקה הרגילה. אי לכך קבעה ה"ועדה לענייני דלק" שהחל מהשבוע יסופק הבנזין רק על פי כרטיסים מיוחדים שנקראו "כרטיסי בנזין", כשחלוקת הכרטיסים תתבצע בשיטה שתבטיח ראשית את ניידות השירותים החיוניים, לעומת תנועת כלי הרכב הפרטיים, שתוגבל מאוד.

הוועדה הגיעה להסכם עם "איגוד נהגי הטקסי", שעל פיו נקבע שתועמד לרשות הארגון כמות קצובה של כרטיסי בנזין, שאותם יחלק בין חבריו, מתוך הבנה שהשימוש בבנזין המוקצה יהיה לצורכי נסיעה עירונית בלבד.

תחנת בנזין בטבריה, 1948 צילום: זולטן קלוגר, לע"מ

70 שנים אחרי

עד יום העצמאות אנחנו מלווים במדור נוסטלגי את האירועים שהתרחשו בארץ ישראל השבוע לפני 70 שנה ● והפעם: נלחמים בתופעת הספסרים במכולת, ותחרויות ספורט נופלות קורבן למצב הביטחוני

דייויד סלע

חדש: ארגון לאמנים

ב־27 בינואר 1948 מרווח העיתון "דבר" על הקמת "ארגון האמנים הארץ־ישראלי":

"באסיפת האמנים שנערכה בשבת האחרונה בבית ברנר בתל אביב השתתפו שחקני התיאטראות, חברי תזמורות ואמנים בודדים", מרווח העיתון ומוסיף: "דברי ברכה בשם המזכירות אמר א' שכטר, ולאחר מכן נוהל דיון מעמיק בין משתתפי האסיפה בנוגע לבעיות המיוחדות של האמן בתחום הפעולה המקצועית".

במהלך האסיפה נבחר ועד פעולה, שתפקידו יהיה לערוך מפקד בקרב כל האמנים היהודים בארץ ישראל, ובמקביל להקים את סקציית האמנים בהסתדרות.

("דבר")

משחקים מתבטלים

בשל קשיים שהערימו השלטונות הארץ־ישראליים על יציאת משלחת הספורטאים העברים לאולימפיאדת החורף בסנט מוריץ שבשווייץ – לא הספיקה המשלחת לצאת מהארץ בזמן.

הנהלת המשלחת נאלצה להודיע ברגע האחרון לוועד המארגן של אולימפיארת החורף, שנבצר מהספורטאים העברים להשתתף. במקביל הודיעה קבוצת הכדורגל ההונגרית הידועה "אויפשט", שעמדה לשחק השבוע לפני 70 שנים בארץ מול מכבי תל אביב, על ביטול הגעתה. נציגי הקבוצה תירצו את ביטול המשחק בטענה שהם נדרשו לחזור להונגריה בשל הקדמת משחקי הכדורגל שם.

אולם התברר שבזמן המשחק שהיה אמור להתקיים בתל אביב – קיימה "אויפשט" משחק ידידות בעיר הנמל פורט סעיד שבמצרים.

("משמר")

אינג'ינירים בטכניון

בטקס שנערך ב־24 בינואר 1948 באולם הטכניון העברי בחיפה, בהשתתפות מוזמנים רבים, הוכתרו 61 צעירים ב"דיפלום אינג'ניר", כך מוסר העיתון "הבקר", השבוע לפני 70 שנים. "רק 58 צעירים קיבלו לידם בטכס את הדיפלום, שכן שלושה מהם נפלו בעת מילוי חובתם הלאומית", הוסיף הדיווח. נמסר כי 31 מבין המסיימים הם מהנדסים, עשרה ארכיטקטים, 12 טכנולוגים והשאר הם כימאים.

("הבקר")

תור של לקוחות בחזית חנות בתל אביב, 1948

צילום: הנס פין, לע"מ

החנוונים פותחים במאבק: "נמאס לנו להיות שק חבטות"

בשל המלחמה נפגעה מאוד האספקה הסדירה של מוצרים. צמצום היבוא מחו"ל והקטנת הייצור בארץ, בצירוף הבעיות שנוצרו בדרכים בשל מארבים והתקפות הערבים על כלי רכב יהודיים, גרמו לכך שפחות ופחות תוצרת הגיעה לחנויות המכולת.

ואולם הצרכים של משקי הבית נותרו כשהיו, ומדי יום נגרמה לעקרות בית רבות עוגמת נפש בבואן למכולת למצוא מדפים ריקים, בנימוק ש"הסחורה לא הגיעה היום" או שכבר נחטפה בבוקר על ידי עקרות בית חרוצות שהשכימו קום. תורים המשתרכים בחזיתות החנויות הפכו למחזה נפוץ, והתסכול של עקרות בית מול המחסור בסחורה היה מוצא את פורקנו בתלונות ובטרוניות שהופנו כלפי בעל המכולת, בעיקר האשמות על "פרוטקציה" והעדפת עקרת בית אחת מול רעותה בעיני ה"מכולתניק".

לחנוונים נמאס מהמצב שאליו נקלעו, ולכן ארגן "אחוד סוחרי המכולת" כנס שנערך בתל אביב ב־28 בינואר 1948, במטרה לדון ולטכס עצה. מזכיר "אחוד סוחרי המכולת", הרב ר' פלרמן, נשא נאום בפני הנוכחים ואמר, בין השאר, ש"סבל הצרכנים מובן, אך לא החנוונים אשמים ברוב המקרים שבהם הצרכנים לא מקבלים את המצרכים הנדרשים על ידם".

בעלי המכולת הפנו האשמות בעיקר כלפי הסיטונאים, המשווקים את התוצרת לפתח המכולת, וטענו לאספקה לא שוויונית: "לסיטונאים יש העדפות משלהם", טען יו"ר "אחוד סוחרי המכולת", א' סגל, והוסיף: "הם קובעים בעצמם ובשרירות ליבם איזה חנויות מכולת תיהנינה מאספקה סבירה, ואיזה חנויות יסבלו ממחסור באספקה".

עניין אחר שהציק מאוד לחנוונים, ואף הועלה לדיון בכנס, הוא ההאשמה הרווחת לאחרונה כלפי ציבור החנוונים בנוגע לספסרות במוצרים והפקעת מחירים. "נמאס לנו מההשמצות האלה", קרא בקול ובזעם מעל בימת הכנס נציג החנוונים, ש' פרלמן. "הפכנו לציבור הכי מושמץ בארץ ישראל, ללא כל הצדקה. אם אכן יש פה ושם חנוונים הפועלים ללא אמות מוסר כלשהן ומנצלים את המצב לטובתם – ישרתו בבקשה השלטונות לחשוף אותם, לגלות שמם ברבים ולהעניש אותם בכל חומרת הדין, עד כדי סגירת בית העסק, אך אנו, בעלי המכולות בארץ, לא יכולים לסבול יותר את המצב שבו משחירים את פנינו ברבים, ללא כל עוול בכפינו".

חבר ועד "אחוד סוחרי המכולת", ר' וולין, דיווח שרווקא בעניין זה הוא "יכול להיות היום איש בשורה. כבר בימים הקרובים יחל בפעילותו בית הדין לספסרות. מכתבי מינוי לשופטים עבור בית דין זה כבר נשלחו, ובפניו יובאו בעלי חנויות מכולת סוררים שייענשו, כך כולנו מקווים, בכל חומרת הדין".

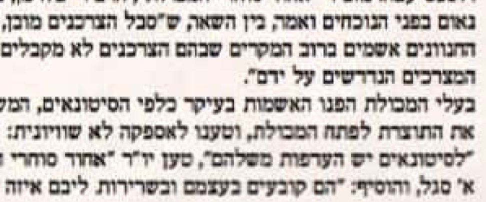
כנס החנוונים הסתיים בקריאה לממשלה "לעשות סדר" במצב שנוצר, בדרך של הקמת ועדה ציבורית מוסמכת, "שתדאג מחר גיסא להשגת אספקה שוטפת של מצרכים נדרשים, ומאידך גיסא תדאג לפיקוח על חלוקה הוגנת בין חנויות המכולת השונות, על פי גודלן היחסי וכמות בתי האב שכל חנות מכולת משרתת".

הצרכנייה / מוצרים של אז

טלפון חוטים

טלפון חוטים היה משחק ילדים אהוב בתקופה שבה מכשיר הטלפון האמיתי היה מצרך נדיר. הוא יוצר משתי פחיות שימורים ריקות המחוברות ב"חוט שפגאט" ארוך. החוט היה מוחדר לכל אחת מהפחיות מבעד לחור קטן שנוקב בתחתית הפחית.

כדי לשוחח היו המשתמשים לוקחים לידיהם כל אחד פחית אחת – ומתרחקים זה מזה עד שחוט השפגאט היה נמתח. או אז היינו מתחילים "בשיחה הטלפונית", שעברה בסיוע עולם הפיזיקה: הקול הועבר מפחית אחת לאחרת באמצעות הוויברציות המהירות שנוצרו בחוט השפגאט המתוח.

צילום: ארכיון אתר נוסטלגיה

למען עצורי קפריסין: אוספים סיגריות, שוקולד ושימורי דגים

בחודשים האחרונים מורגשת התגברות משמעותית בפעילות היישוב למען המעפילים השוהים במחנות המעצר הבריטיים בקפריסין. מצבם של ניצולי שואה אלה – שאוניות המעפילים שבהן ביקשו להגיע לארץ ישראל נעצרו על ידי המשחתות הבריטיות בלב ים והובלו למעצר באי השכן – נגע תמיד ללב אנשי היישוב. ובמיוחד בשעה זאת, לקראת ההכרזה על הקמת המדינה, כשנפשם של העצורים כלה להגיע לארץ ולהשתתף במאמצי ההקמה – ניכרת עוד יותר תחושת ההזדהות של בני היישוב עם אחיהם העצורים מעבר לים.

אי לכך ארגן "הוועד למען גולי קפריסין", השבוע לפני 70 שנים, מבצע לאיסוף פריטים מהבתים בעבור הגולים שבמחנות. מכונית סבבה ברחובות תל אביב וקראה ברמקול לתושבי העיר לתרום פריטים לטובת המעפילים העצורים. היענות התל־אביבים היתה גדולה מהציפיות, ובכמויות גדולות של בגדים, נעליים, צעצועים לילדים ופריטים רבים נוספים נאספו, במגמה לשלוח אותם למחנות בהקדם, מייד לאחר שימוינו, יוטלאו ויתוקנו לפי הצורך, וייארזו בחבילות מתאימות.

סניף "הוועד למען גולי קפריסין" בחיפה פתח ביוזמה אחרת, שבמסגרתה תלה ברחבי העיר מודעות המבקשות מהתושבים תרומה של "לירה או שתיים" בעבור "חבילות עידוד" שיוכנו בארץ ויישלחו לעצורים במחנות. בתרומה של לירה אחת יהיה אפשר להכין חבילה שתכיל קופסאות שקדים, צימוקים וביסקוויטים, שתי קופסאות שימורי דגים, שתי חפיסות שוקולד ו־30 סיגריות. דוגמאות של חבילות עידוד אלה הוצבו בכמה חנויות מרכזיות בעיר, וכל מי שביקש להשתתף במבצע עידוד זה התבקש לסור למשרדי הוועד ולהעלות שם את תרומתו.

"הוועד למען גולי קפריסין" הודיע השבוע לפני 70 שנים על מבצע נוסף למען הגולים, בשם "דרישת שלום מקובצת", שבו יוכל כל אחד מאנשי היישוב בארץ ישראל לבקר באחד ממשרדי הוועד בתל אביב או בחיפה, ומשם להעביר דרישת שלום כתובה לחברים או לקרובי המשפחה העצורים במחנות. המבקשים לעשות שימוש בשירות זה נדרשו להעלות את דבריהם על הכתב בצמצום רב ולצרף את שם האדם שאליו מיועדת ההודעה, בתוספת שם מחנה המעצר בקפריסין שבו הוא נמצא.

כמו כן, נמסר ש"הוועד למען גולי קפריסין", בשיתוף הג'וינט, הצליחו להגיע להסכם עם חברת "אווירון", שתחל ממש בימים הקרובים להפעיל שלוש טיסות שבועיות מלוד לקפריסין במטוס דו־מנועי. בכך תתאפשר העברה מהירה של חבילות ודברי דואר לעצורים, נוסף על ביקורים של תושבי הארץ, שיוכלו כעת לטוס לאי השכן ולבקר שם את בני משפחתם העצורים.

חבילת עדוד לגולי קפריסין

סוג "א" 1 לא"י

תכילה:

1 קופסת שקדים - 360 גרם נטו
1 " צמוקים - 440 " "
1 " דגים משומרים 100 " " בציר
1 " " " 200 " " סרטנר
1 " ביסקוים 1000 " "
2 תפיסות שוקולדה
30 סיגריות

סוג "ב" 2 לא"י

תכיל תוספת מצרכים לחבילת סוג "א" בצרוף כתובת של השולח ושל קרוביו ומכריו במחנות הפריסין.

המעונינים יכולים לקבל פרטים נוספים בועדת העזרה לגולי קפריסין ע"י ועד הקהלה, רח' ארלוזורוב 15 בשעות 6–4 אחה"צ, פרט ליום ששי.

ועד עזרה לגולי קפריסין
חיפה

כרזה להרמת תרומה למען העצורים באדיבות הארכיון הציוני, ירושלים

נטיעות ט"ו בשבט על גדות הירקון

טקס ט"ו בשבט נאה וצנוע של נטיעת עצים נערך ב־26 בינואר 1948 מטעם מועצת המורים בתל אביב. הטקס נפתח בדברי יו"ר מועצת העיר תל אביב, י' בן־אריה, ששילב בדברי ברכתו גם את עניין עמידתם של צעירי ישראל במערכה הנוכחית.

השנה, בשל המצב, השתתפו בטקס הנטיעות כמה מאות ילדים בלבד, לעומת האלפים שהתייצבו בשנים הקודמות. ניטעו 1,200 שתילי אורן ירושלמי על שטח של שלושה דונמים לאורך הירקון. חורשה זו תתחבר בעתיד עם החורשה שליד בית העולים של הסוכנות (המשמש עתה בית חולים ממשלתי למושבות). הקרקע שייכת לגרמני, שלא חי בארץ, ולשיטת מועצת המורים, בנטיעה זו "נגאל השטח מידיים זרות".

לכבוד
ראש השנה לאילנות
יערך
ביום ט"ו בשבט
נטיעת אילנות במוצא

כרזת נטיעות, שנות ה־30 באדיבות הספרייה הלאומית, ירושלים

ערביי נמל יפו פוגעים בסחורה יהודית

ב־1 בפברואר 1948 פקעה סבלנותם של סוחרי תל אביב בכל הנוגע למחדלי הממשלה הבריטית בניהול נמל יפו, מחדלים הפוגעים, לטענתם, קשות בעסקי היבואנים התל־אביבים. מאז תחילת המלחמה בסוף נובמבר 1947 עשו פקידי המכס הערבים של נמל יפו דין לעצמם, והם מסרבים לאפשר ליבואנים היהודים להוציא סחורות מיובאות משטח הנמל. אי לכך הצטברו בנמל במהלך החודשיים האחרונים סחורות בשווי של כ־170 אלף לירות ארץ־ישראליות (לא"י). מדובר במטענים של אגוזים, שקדים ופירות יבשים אחרים, סוכר, מזון משומר ועוד, בסך כולל של כ־1,400 טונות, המוטלים במחסני הנמל כאבן שאין לה הופכין וגורמים לסוחרים נזקים עצומים.

השבוע לפני 70 שנים החליטה לשכת המסחר התל־אביבית להפסיק להמתין להתערבות הממשלה הבריטית בא"י לטובת הסוחרים היהודים. במברק חריף בסגנונו, שנשלח מתל אביב למזכיר הממשלה הבריטית בירושלים, דרשה לשכת המסחר מהממשלה להתערב באופן מיידי במשבר, ולהורות לוועד הערבי העליון להנחות את פקידי המכס הערבים לשחרר את הסחורות לאלתר.

כמו כן, פנתה הלשכה לנציגות חברת הביטוח "לוידס" בתל אביב והתריעה בנציגיה באומרה שמאחר שכל הסחורות מבוטחות על ידי "לוידס" הבריטית – מתכוונת לשכת המסחר להכריז כבר בימים הקרובים על מטעני הסחורות בנמל יפו כאבודים, ולהנחות בהתאם את היבואנים להפעיל את פוליסות הביטוח שלהם ולדרוש את הפיצוי המגיע להם מחברת הביטוח. החברה, מצידה, פנתה באופן בהול להנהלת "לוידס" בלונדון, וזאת קיימה ישיבה דחופה עם פקידי משרד המושבות הבריטי בלונדון, במגמה להביא לשחרור הסחורות לפני שהחברה תיאלץ לפצות את היבואנים בסכומי עתק.

נמל יפו, 1940 צילום: ארכיון אוניברסיטת הרווארד, ארה"ב

70 שנים אחרי

עד יום העצמאות ה־70 אנחנו מלווים במדור נוסטלגי את האירועים שהתרחשו בארץ ישראל השבוע לפני 70 שנה ● והפעם: מצופפים דירות לטובת העולים, וחולים רחוקים מקבלים סוף סוף אווירון אמבולנס

דייויד סלע

ביחד אל העתיד: הוקמה מפלגת הפועלים המאוחדת

ב־24 בינואר 1948, ברוב עם, נוסדה באולם "בית העם" בתל אביב מפלגת הפועלים המאוחדת (מפ"ם).

כך תיאר למחרת את האירוע סופר העיתון "הבקר": "האולם הגדול, מבואיו, מוצאיו והחצר הרחבה היו מלאים עד אפס מקום באורחים ובמוזמנים רבים. הבמה היתה עטורה דגלי הלאום וירק רב, וכתובת 'המעפילים יעפילו' התנוססה על הקיר. לקול תופים וחצוצרות נערך מצעד נושאי הדגלים, והקהל שר 'התקוה' ו'אינטרנציונל'".

ארבע שנים קודם לכן פרשה קבוצה של פעילים בראשות יצחק טבנקין ממפלגת פועלי ארץ ישראל (מפא"י) בהנהגת דוד בן־גוריון. קבוצה זאת התאחדה לאחר זמן מה עם אנשי "פועלי ציון שמאל", ויחד הם יצרו את מפלגת "התנועה לאחדות העבודה פועלי ציון", שהתאחדה לבסוף, השבוע לפני 70 שנה, עם מפלגת "פועלים השומר הצעיר", ליצירת מפלגה מאוחדת גדולה אחת שתייצג את ציבור הפועלים הארץ־ישראלי.

יעקב זרובבל, מנהיג מפלגת "פועלי ציון", נשא על הבמה נאום: "בעצם מערכת הגורל נקראנו ליצור את הכוח המחושל של מפלגה מאוחדת זאת, של פועלים מהפכנים, ציונים וסוציאליסטים. המפלגה תחשק את רוחנו ותבטיח את עמידתנו במערכה שבה ערך מכריע לרוח הלוחמים ולאידיאה הגואלת הפועמת בלבבותיהם. מכאן תצא הקריאה לנוער היהודי בתפוצות, לפועלים ולעמלים היהודים בכל מקום: מתנבלים למבצרנו האחרון! קומו עלו ותיפסו את המקום הראוי לכם במערכה הגורלית לקוממנו ולעתידנו".

כבר בערב האיחוד הקימה ועידת ההתאחדות את מוסדות המפלגה, בחרה מרכז בן 100 חברים ומועצה בת 355 חברים. נוסף על כך החליטה להכיר בעיתון "משמר" (לימים "על המשמר") כעיתון היומי של המפלגה, ובכתב העת "אחדות העבודה" כביטאונה הרשמי של המפלגה המאוחדת.

מאיר יערי מנהיג מפ"ם, 1948, בהרצאה צילום: ארכיון עין השופט

הצרכנייה / מוצרים של אז

סקטים

אלה ה"גלגיליות" המקוריות, של הימים ההם. להבדיל מהגלגיליות המצ'ופרות של היום, הסקטים היו פשוטים להפליא: פס מתכת ברוחב הסוליה, שאפשר היה להזיז קדימה ואחורה בהתאם לאורך כף הרגל, התחבר לחלקה התחתון של הנעל ברצועת עור קצרה. הגלגלים היו עשויים ממסבי מתכת ("קוגלגרים"). כשהיינו "טסים" על הסקטים במורד הרחוב – נוצר רעש גדול שכל השכונה היתה שומעת.

ה"סקטים" קיבלו את שמם מהמילה האנגלית Skating, שפירושה החלקה.

צילום: ארכיון אתר נוסטלגיה

אמנות מקורית בבצלאל

"דווקא בימים קשים שבאלה, כשבחורינו מגויסים למלחמה על עתידנו, אנו באחוזים בחיים בכל הכוח, להוכיח ששגרת חיינו לא תופר ותקוותנו לא תיכזב, לחיים יהודיים מלאים בארצנו" כך כתב סופר העיתון "הבקר", המדווח על תערוכת אמנות שימושית שנפתחה בבניין בית המדרש לאמנות בצלאל בירושלים.

"בעבודות רבות ישנה כבדות יתרה", מעיד הכתב, "וחסרים הפתרונות הקלים והאלגנטיים, אולם משמחת השאיפה להשתחרר מן המסורת הנוכרית כדי להגיע לסגנון עצמי, מקורי, ים־תיכוני".

העיתון מתייחס לניסיון המחלקה לקרמיקה להציג תבליטי קיר: "בבתי ספר ובבניינים ציבוריים שיוקמו במדינה היהודית יפה להכניס תבליטים גדולים. גם למזרקות גדולות מקרמיקה, כמו בספרד, יש עתיד בארצנו. חידוש נוסף הוא הזכוכית הצבועה. במסגרים במזרח ידועות השמשות הצבועות, וענף אמנות נאה זה ראוי שיתפוס מקום חשוב בארצנו, שכן צבעי השמשות מרככים את אור השמש העז".

הכתב הביע אכזבה מהמחלקה לעבודות מתכת, אך הופתע לטובה מעבודות הבטיק האמנותי, כפי שהוצגה על ידי חוה פרנקל, שלמדה את המלאכה בהולנד. "הדוגמאות באמנות זו שהוצגו בתערוכה מצטיינות בדמיון אמנותי עשיר", הוא חורץ.

בית המדרש לאמנות בצלאל, בצילום היסטורי מ־1913

הביקורת מסתיימת בתובנה הבאה של העיתון: "תשמישי יום־יום צריכים לאחד בתוכם גם יופי וגם תועלת. ארצנו ענייה בחומרי גלם, ועם זאת גבוהה בה רמת החיים. היא זקוקה ל'אינדוסטריאליזציה', שכן עליה לתפוס את מקומה בכבוד בשוק העולמי על ידי תוצרת תעשייתית בעלת איכות".

מתחילת הפרעות – 408 יהודים נהרגו

העיתון "פלסטיין פוסט" מדווח ב־26 בינואר 1948 כי מתחילת הפרעות ב־30 בנובמבר הגיע מספר היהודים שנהרגו במהומות ל־408, ועוד 749 נפצעו. בתקופה זאת נהרגו 721 ערבים ו־1,171 נפצעו.

ב־21 בינואר 1948 הותקף קיבוץ יחיעם שבגליל בידי מאות ערבים, וכהם גדוד של צבא ההצלה הערבי בפיקודו של אדיב שישכלי. התוקפים ירו בנשק אוטומטי, מול 50 חברי קיבוץ שהסתייעו ב־30 לוחמים ממחלקת חי"ש. במגמה למנוע הגעת תגבורות נוספות, פוצצו הערבים את הגשר המחבר בין יחיעם לכביש נהריה־תרשיחא. בהתקפה, שארכה חמש שעות, נפגעו בתי הקיבוץ מקליעים ומרימוני יד, כשהפורעים צועקים "אטבח אל־יהוד". פעמיים ניסו התוקפים להסתער על בתי הקיבוץ, ונבלמו תוך ספיגת אבידות קשות. מקרב חברי הקיבוץ נהרגו ארבעה.

("הבקר")

"חטפו" במטרה לארח

ב־21 בינואר 1948 נותקו הדרכים בין חיפה לשכונת בת גלים המרוחקת, כתוצאה מתקיפות צלפים ערבים שירו על רכבי יהודים. עם סיום יום העבודה בבית החולים הממשלתי ובמוסדות ובמפעלים נוספים בשכונה, מצאו עצמם העובדים ממתינים לשווא לאוטובוסים הציבוריים שייקחו אותם בחזרה לחיפה.

תושבי השכונה, שהבינו את גודל מצוקתם, ירדו לרחוב ו"חטפו" את העוברים המבולבלים, כדי שיעבירו את הלילה כאורחים בבתיהם.

("משמר")

מטוסים לעזרה ראשונה

חבר נשות "חוג חובבי תעופה" ומגן דוד אדום בחיפה הודיעו על מגבית לרכישת שני מטוסי עזרה ראשונה שישמשו "אווירון אמבולנס".

האווירון יצויד בכל הדרוש לאמבולנס ויוכל להטיס רופא, אחות ומכשירי עזרה רפואית. הוא יוכשר להעביר שני פצועים – אחד בשכיבה והאחר בישיבה, ממקומות יישוב מרוחקים.

באווירון אפשר יהיה להטיס גם חפצים שאושרו בתקנות הצלב האדום הבינלאומי – דואר לשעת חירום, מזונות, מלבושים ועיתונים.

("דבר")

קיבוץ „בוכנוולד"
קבוצת עולים להתישבות שתופית בע"מ

באסיפה שהתקימה ב־17.1.48 נבחרו להנהלה החברים:

1) יהודה לוקסמבורג
2) אברהם פרלמן
3) פטר גרואר
4) ישראל הלושצובסקי
5) הילדה גרינבאום

חתימתו של כל אחד לחוד בהשלוחת הראשונים בצירוף החותמת מחייבת את הקבוצה.

לשרות העם

איסור יציאה מן הארץ

צו מס. 4

מודיעים בזה לכל בני 17—25 (שנולדו בשנים 1923—1931) כי החל מהיום ועד להודעה חדשה אסורה היציאה מן הארץ.

תיאטרון קאמרי

במוצ"ש 24.1 הצגות „נערת הספר" בשעה 6 ובשעה 9 באוהל תל־אביב
יום ב' 26.1 „נערת הספר" מוקדש לחיילים
תחילת ההצגות הרגילות בשעה 9
בקרוב:
„הספר מסביליה"
קומדיה מאת בומרשה

ירושלים
איש־בולשת נתן גט ל„מרגלת של ההגנה"

בבית־הדין לגירושין בלונדון טען הא' רולד טאונסנד, איש בולשת לשעבר בארץ ישראל, שאשתו היהודית נישאה לו כדי לקבל כל אינפורמציה סודית בשביל ה„הגנה". טאונסנד, שנשא את אשתו, אורסולה נבעל, בירושלים בסוף 1943, טען בבית הדין, כי כעבור שנה היא עזבה אותו, וקבל על סמך זה גט.

הודעות דחופות

לפישר, עטרות
קיבלנו את מכתב הילדים וכל הידיעות ועניננו. כולנו בריאים.
אברהם אדלר

ליהודה ודוד, חיפה
קיבלנו את ד"ש. הכל בסדר. ד"ש ...
שלנו הכל בסדר.

לאברהם וחנה בגליל
ד"ש מכל הקרובים והחברים. קיבלנו מכתב מאמריקה. היו שלום.

לצפורה ואריה ולמשה ...
שלום לכולנו. נא הודיעו ...
ענין ד. מסודר.

חיפה
לבירנבוים י"ש,
הכל בסדר. ד"ש.

כרזה לשיכון בהתיישבות   מעצב: Dov Lipp. באדיבות ארכיון "ציונות 2000" ומכון שנקר

בשל מצוקת השיכון: הוטל "מס כופר חדר"

"מצוקת שיכון ניכרת בכל רחבי הארץ", מרווח העיתון "דבר" ב־19 בינואר 1948. "המוני הפליטים היהודים שנאלצו לעזוב את בתיהם באזורי הספר, בעיקר בערים, בתוספת העלייה – יצרו ביקוש עד לקורת גג. העלייה הגדולה הצפויה עם הכרזת המדינה בקרוב, ופתיחת שעריה להמוני עולים, מעלות חשש כבד שמצב הדיור הולך להיות עוד גרוע בהרבה".

סופר העיתון "הבקר" מדווח ב־16 בינואר 1948 על פגישת חירום בנושא שהתקיימה בין נציגי כל זרמי ההתיישבות העובדת: הקיבוץ המאוחד, חבר הקבוצות והקיבוץ הארצי של השומר הצעיר.

נמסר שההתיישבות הקבוצתית קלטה לתוכה בשלוש השנים האחרונות לא פחות מ־7,000 עולים, נוסף על בני נוער וילדים. סכומי הכסף לשיכון שהוקצבו מגיעים בממוצע ל־15 לא"י (לירה ארץ־ישראלית) לעולה, כשקליטת עולים בערים ובמושבות הוקצבו סכומים גדולים עד פי שישה. נציגי ההתיישבות הסכימו כי "מצב השיכון תובע דרכי פעולה נמרצות לפתרון הבעיה".

"מצוקת שיכון קשה קיימת גם בעיר תל אביב", מדווח העיתון "דבר" ב־20 בינואר 1948 ומוסיף: "הבעיה בעיר כה גדולה, עד שבתי הכנסת מלאו פליטים, והרבנים הראשיים של העיר, אונטרמן וטולידאנו, פנו לעירייה בדרישה להוציא את המשתכנים הפולשים מבתי הכנסת במהירות האפשרית".

בניסיון להתמודד עם המצוקה, החליטה עיריית תל אביב לבנות 500 יחידות דיור וקבעה תקנון לחלוקת הדירות בשיטת הנקודות. עשר נקודות יוענקו לאיש שעזב את דירתו בשכונות הספר ולא יכול לשוב אליה עוד. שבע נקודות לאיש שדירתו נשרפה. נקודה לכל ילד שבמשפחה. שלוש נקודות לנכי מלחמה. יש נקודות גם למי ששירתו בצבא – אך לא יותר משלוש לאדם. נקודה בודדת ניתנת לאיש שנמצא בארץ 15 שנה או יותר.

עד מהרה התברר שעלות בניית 500 הדירות עומדת על כ־200 אלף לא"י, ואילו העירייה יכולה להפריש למיזם רק 15 אלף. "חלק יינתן כהשקעה של הקבלנים, שתוחזר להם משכר הדירה שישלמו הדיירים, אולם עדיין נדרש ממון רב שאינו בנמצא", כך נמסר.

ב־19 בינואר 1948 מדווח סופר "דבר" כי "ועדת הכספים של העירייה ישבה כל הלילה על המבוכה והחליטה לגייס את שארית הכסף בדרך של 'מס כופר חדר', שייקבע לפי הצפיפות בדירות: ככל שרמת הצפיפות גבוהה יותר – כך ישולם מס כופר חדר נמוך יותר".

בעל דירה צפופה שמתגוררות בה יותר משתי נפשות לחדר יהיה פטור כליל מתשלום הכופר. דירה שמאכלסת נפש אחת על כל שני חדרים תשלם 6 לא"י. ובעל דירת ארבעה חדרים שמתגורר בה לבדו – ישלם כופר של לא פחות מ־50 לא"י.

"דבר" לטובת האזרח במלחמה

העיתון "דבר" החליט לספק שירותים חדשים, ללא תשלום, לטובת תושבי המדינה בתקופה הקשה. כך, למשל, ב־22 בינואר 1948 נערך ערב ראשון בסדרה בשם "דבר בעל פה". באולם "אהל" בתל אביב התכנסו המונים להאזין להרצאות חינמיות מפי חברי מערכת "דבר", בשלל ענייני היום. "בימים קשים אלה לא כל אזרח מוצא את הזמן לעיין בכל תוכני עיתוננו, ואילו אנו לא מצליחים להכניס במהדורה יומית בת ארבעה עמודים את כל שמצטבר על שולחן המערכת", אמר לנוכחים מזכיר מערכת "דבר", ד' זכאי. הוא הוסיף: "כינוסים מעין אלה מאפשרים לנו להעביר אליכם, קוראינו הנאמנים, מידע נוסף ומעניין שלא הגיע לצערנו למכבשי הדפוס".

את הערב פתח עורך העיתון, ז' רובשוב (זלמן שזר, לימים נשיא המדינה השלישי), בסקירה על אחורי הקלעים במערכה הכבדה באו"ם, לקראת ההכרעה על תוכנית החלוקה. הוא סיים את הרצאתו במילים: "שלושה ימים לאחר החלטת החלוקה חגגנו את חג החנוכה. ידענו שעל הניסים אפשר לדבר הרבה, וגם ידענו שמתוך הניסים והגבורות – תצמחנה הישועות". הקהל, שהורכב ברובו מוועדי עובדים ומפועלים ממקומות העבודה המאורגנים, נעמד בסוף הערב על רגליו והודה בתשואות.

שירות אחר שהשיק העיתון "דבר" השבוע לפני 70 שנה נקרא "הודעות דחופות". שירות זה יועד לאזרחים שאיבדו קשר עם בני משפחתם בסבך האירועים. הללו הוזמנו לגשת לסניף "דבר" בעיר מגוריהם (או לשלוח מכתב למערכת) ולכתוב כמה מילות הודעה, בקשה, דרישת שלום או הבעת דאגה. העיתון הדפיס את ההודעות במדור יומי מיוחד ששמו "הודעות דחופות".

להלן דוגמאות להודעות כאלה, מהשבוע הראשון להופעת המדור: "לדרביצקי, קריית חיים: שמעון ופנינה הגיעו בשלום לתל אביב. משפחת לוין // לאברם ותקווה פרבשטיין, ירושלים: אסתר והתינוקת כבר בבית. כולם בריאים ושלמים. יצחק פורמן // ליעקב ושמחה בגליל: הכל בסדר. כתבו. ד"ש לכולם. שבתאי ויהודית // למשה ורבקה מעפולה: בשורות טובות – המכתב מאמריקה הגיע! שלמה שניידר".

כרזת שיווק של עיתון "דבר"   עיצוב: "האחים שמיר", באדיבות יורם שמיר

70 שנים אחרי

עד יום העצמאות ה־70 אנחנו מלווים במדור נוסטלגי את האירועים שהתרחשו בארץ ישראל השבוע לפני 70 שנה ● והפעם: הגורל האכזרי של שיירת הל"ה, וביישוב העברי מוחים על העלאת מחיר לחם השיפון

דייויד סלע

הלוויית הרוגי הל"ה בגוש עציון. אחרי מלחמת העצמאות נטמנו מחדש בהר הרצל

צילום: ארכיון גוש עציון

35 לוחמי פלמ"ח נהרגו בדרך לנצורי גוש עציון

בלילה שבין 15 ל־16 בינואר 1948 העפילה מחלקה של 40 לוחמי חטיבות הראל ועציוני, בהנהגת דני מס, במעלה ההר לכיוון גוש עציון. אנשי המחלקה, רובם סטודנטים, היו בדרכם לסייע לחברי הגוש הנצור. בדרך נשרו חמישה לוחמים, וכל השאר – 35 במספר – נרצחו בידי פורעים ערבים אחרי שהתגלו בשעות הבוקר, בקרב שנמשך שעות רבות.

בימים שאחרי הקרב ניזונו אנשי היישוב מידיעות קצרות בעיתונות העברית. למשל, זו שפרסם העיתון "דבר" ביום ראשון, 18 בינואר:

"...הרי חברון רוו ביום ו' דם גיבורים יהודים צעירים, בחורי מחלקה שיצאה אור ליום ה' דרך ההרים, להחיש תגבורת לגוש עציון, להביא לו רפואות ותחמושת. עמוסי משא כבד, עייפים לאחר הליכת לילה שלם, נתקלו בבוקר בכנופיות ערביות ונאלצו להיכנס בקרבות. במחלקה היו מטובי הנוער הלומד בירושלים, ביניהם מספר ניכר מבני העיר עצמה".

ביום רביעי, 14 בינואר 1948, תקף את יישובי גוש עציון כוח ערבי מאורגן היטב, שמנה כ־500 לוחמים. אנשי הגוש הפגינו עמידה איתנה ואף ניהלו מתקפת נגד שחיסלה כ־100 תוקפים, אך מצוקתם גברה, בשל מחסור גדול בנשק, בתרופות ובעיקר בלוחמים.

לאחר ההתקפה הגיעו ידיעות על הכנות הערבים למתקפה נוספת. עוזי נרקיס, מפקד הגוש, דיווח במברקים רחופים למיפקדת מחוז ירושלים של הפלמ"ח על מצב הפצועים, ודרש תגבורת מיידית. לאור הניסיון המר עם "שיירת העשרה", חודש ימים קודם לכן, בתקרית שבה נרצחו ממארב כל לוחמי שיירת כלי הרכב שנסעה מירושלים לגוש עציון – היה ברור שיש לארגן במהירות רבה כוח רגלי, שייצא לעזרת הגוש.

הכוח אורגן במהירות, הוזנק לנקודת בסיס בהרטוב ויצא ביום חמישי ב־23:00 בלילה למסע רגלי של 28 ק"מ לעבר הגוש. לאחר כ־10 ק"מ נקע אחד הלוחמים את רגלו ונשלח בחזרה עם שני מלווים. לרשות 35 הלוחמים הנותרים עמדו חמש שעות לפני עליית השחר, שבהן נדרשו לגמוא 18 ק"מ במעלה ההר.

מעשרות עדויות ממקורות שונים, שהצטברו בעיקר אחרי מלחמת ששת הימים, התבררו עובדות רבות, אך חלק מאירועי הקרב הנורא נותרו לוטים בערפל. למשל, מי הביא לגילוי השיירה? רועה צאן ערבי או שתי נשים שיצאו בבוקר לקושש זרדים? כך או כך, הדיווח שהועבר מייד למיליציות הערביות, שחנו ליד הכפר צוריף, במעלה הדרך לכיוון הגוש, גרם לגיוס מהיר של כ־2,000 לוחמים ערבים שיצאו לקראת השיירה.

קרב הגבורה שהתפתח בין הצדדים הסתיים בצהרי 16 בינואר, יום שישי, כשאול אחרון הכדורים בנשקם של הבחורים. כל 35 הלוחמים נהרגו, וגופותיהם הובאו על ידי הבריטים לגוש עציון, שם נקברו זמנית. בתום מלחמת העצמאות הועברו לבית העלמין הצבאי בהר הרצל.

מיתוס הקרב התפתח מייד, בין השאר הודות לנאום שנשא דוד בן־גוריון חמישה ימים אחריו, ובו אמר: "...איני יודע בתולדות עמנו שיאי גבורה ותפארת נישאים מאלה שנתגלו בחייהם ובמותם של הבנים שנפלו בשיירת הל"ה... מה קדושה האדמה שרגלי לוחמי ישראל אלה דרכו עליה!"

קרב ה"מעטים מול רבים"; ממוצע גיל הלוחמים (21); העובדה שכולם היו צברים; דמותו הנערצת של המפקד דני מס; ההקפדה על טוהר הנשק ומוסר הלוחמים, שבחרו שלא לפגוע בחושפיהם ושילמו על כך בחייהם – כל אלה תרמו להעצמת מיתוס הל"ה, שבמרכזו הקשר המיתחדש בין העם לאדמתו. מיתוס זה ממשיך להזין עד היום את התרבות הישראלית, ושיאו תואר בשירו של חיים גורי, "הנה מוטלות גופותינו".

מתגברת מכת הגניבות החקלאיות

גניבות חקלאיות של פורעים ערבים במשקי חקלאים יהודים הולכות ומתגברות, ולמשטרה אין מענה. אור ליום ד' האחרון פרצו ערבים לחצר של החקלאי ראובן גולדמן מכפר תבור, שברו את דלת הרפת וגנבו שתי פרות גועיות ופרד אחד.

משטרת עפולה הוזעקה למקום, חקרה פרטים וחזרה לתחנה כלעומת שבאה. תושבי המקום בדקו ומצאו שהעקבות מובילים לכפר זבייח הסמוך, הצמוד לבית הספר כדורי, ודרשו מהשוטרים ללכת עד הבתים ולאתר את הפרות – אך דבריהם לא נשמעו. בחודש האחרון אירעו לא פחות מארבעה אירועי גניבה ביישובי הסביבה, ואף במקרה אחד לא עשתה המשטרה מאומה.

(דבר)

סיכום שנת 1947 בת"א – 290 דליקות

עם תחילתה של שנת 1948 הודיע גדוד הכבאים של תל אביב לציבור, שבמהלך 1947 טיפלו כבאי הגדוד בלא פחות מ־290 דליקות שהשתוללו ברחבי העיר.

"פניותינו לציבור ולמוסדותיו, להבטיח את הסכומים הדרושים לנו לשכלול אמצעי הכיבוי ולתת שירות יעיל – לא נשאו פרי", הודיעו הכבאים במסיבת עיתונאים שקיימו ב־16.1.1948 בתל אביב. הם הוסיפו ש"רק בשבועות האחרונים, כשהציבור נוכח לדעת מה האחריות הרבה הרובצת על כתפי גדוד הכבאים, ובאיזו מסירות ותנאי סכנה הם ממלאים את תפקידם – חדר רגש של הוקרה ותודה כלפי הכבאי, אם כי בנקים, חברות ביטוח וחברות מסחריות עדיין קופצים את ידם ואינם נענים לפניות.

"כך קרה שהסכומים המעוטים שהיו בידי הכבאים הוצאו לאחרונה לרכישת ציוד נדרש, אך לא נמצא כסף לקניית שמיכות שהכבאים יתכסו בהן בלילה, בזמן משמרתם".

הצרכנייה / מוצרים של אז

בקבוק חם

הבקבוק החם היה החבר לצרה, מזור לכאב ורגע של פינוק בימים ההם: כשכאבו הגב או הבטן או הכתף או רק הנפש, היו שולפים מהארון את בקבוק הגומי השטוח ובמקביל מניחים קומקום מלא מים על האש וממתינים לשריקתו. או אז, כשהמים רתחו, היו קודם מוציאים בלחיצה את האוויר מפנים בקבוק הגומי, שאם לא כן הוא לא היה מחמם כראוי, ושופכים בזהירות את המים החמים לתוך הבקבוק, סוגרים את הפקק היטב, עוטפים במגבת ונכנסים למיטה, נצמדים לבקבוק ומתמכרים בהנאה לחום הנעים שהפיץ.

צילום: ארכיון אתר נוסטלגיה

שחקני נבחרת "נורדיה ארץ ישראל", 1948 — צילום: בארכיון מכון ז'בוטינסקי

למרות המצב הביטחוני: דרישה להחזיר את משחקי הכדורגל

עם תחילת פרעות הערבים, שפרצו בעקבות הכרזת הכ"ט בנובמבר, הודיעה ההתאחדות הארץ־ישראלית לכדורגל על הפסקת המשחקים בליגה הראשונה. קשיי תחבורה עמדו בפני קבוצות הליגה הראשונה גם לפני תחילת הפרעות, בשל הדרכים הרעועות, שהצריכו לעיתים נסיעה של הקבוצה ליעד המשחק שנמשכה חצי יום. בעת הפכו הנסיעות הארוכות למסוכנות בשל מארבים והתקפות של פורעים ערבים על כלי רכב של יהודים. בנוסף, חלק משחקני הכדורגל גויסו במסגרת "המיפקד לשירות העם", וקבוצות התייצבו למשחקים במספר מועט של שחקני הרכב.
הציבור התקשה לעמוד ברוע הגזירה, לכן אורגנו מדי פעם משחקי ידידות. כך היה גם השבוע לפני 70 שנים: העיתונאי אלכסנדר אלכסנדרוביץ' דיווח בעיתון "דבר" על משחק ידידות שהתקיים ב"אצטדיון המכביה" שעל שפך הירקון בתל אביב, בין קבוצת "מכבי ארץ ישראל", שהורכבה משחקנים של קבוצות מכבי שונות שלא גויסו מפאת גילם (מתחת לגיל 17 או מעל לגיל 25), ובין אלה שלא גויסו מקרב שחקני קבוצות נורדיה.
כותב אלכסנדרוביץ': "על אף התנאים הקשים שבהם אנו חיים כרגע, התרכז סביב למגרש קהל עצום של מעל ל־8,000 צופים, שבאו לחזות במשחק ידידות זה שלמעשה לא היתה לו כל חשיבות, חוץ מהצורך להשביע את הצימאון העצום של ההמונים, המבקשים לצפות במשחק פוטבול הגון.
"ונשאלת כאן השאלה שאותה שואלים רבים, מדוע הזדרזה כל כך ההתאחדות הארץ־ישראלית לכדור רגל בקבלת החלטתה? יודעים אנו שיש קשיים מרובים, אך זה לא היה צריך להיות גורם להפסקת המשחקים. גם בקרב האגודות עצמן באו לידי מסקנה שאסור לפסוח על משחקי הליגה השנים, ואנו מצפים שעוד השבוע תתכנס הנהלת ההתאחדות ותדון עם ועדת הליגה והגביע כדי למצוא דרך נאותה להסדרת המשחקים, שהרי אין כמו משחק כדור רגל משובח בעיתים שכאלה – כדי לגרום להמון לשכוח, ולו אף ל־90 רגע בלבד, מהצרות הפוקדות אותנו בימים קשים אלה".
אלכסנדרוביץ' מקנח בתיאור המשחק עצמו: "היה זה אחד המשחקים המרתקים עם עושר במומנטים דרמטיים שכבר מזמן לא ראינו על מגרשינו. המשחק, חוץ מאירועים קטנים וחסרי ערך, התנהל באווירה ספורטיבית נאה, והמסתכלים שבאו לחזות במשחק – לא התאכזבו".

הכלכלה נפגעת מהמלחמה: מחסור בחנויות ובאספקת קרח

היישוב העברי מצא עצמו, השבוע לפני 70 שנה, בעיצומה של מלחמת העצמאות. "למרות שעברו רק שבועות ספורים – כבר ניכרת ההשפעה השלילית על המשק והכלכלה הארץ־ישראלית", מדווח סופר עיתון "הבקר", ומוסיף: "המצב שהשתרר בארץ גורם לצמצום הפעילות הכלכלית. באופן מיוחד נפגעה התחבורה, אך גם במסחר ניכרת ירידה גדולה במחזור. ענפי ההארחה והשעשועים נפגעו גם הם. הפריונות הנמוכים בתעשיות הקמעונאיות גורמים לירידה בהזמנות, ותעשיית היהלומים המקומית נכנסה למצוקה בשל הקשיים במשלוחים לחו"ל. הבנקים מראים זהירות מרובה במתן הלוואות חדשות ובחידוש ישנות".
הירידה ביבוא סחורות, חששות התעשיינים המקומיים להיתקע עם מלאי וההתקפות התכופות בדרכים – גורמים למחסור מורגש במוצרים רבים ולעליית מחירים. בעיה חמורה מסתמנת באספקת בשר למשקי הבית, וזה המגיע לאטליזים נמכר במחירים מופקעים, המעוררים זעם בציבור. ברחבי הארץ מתחילות עיריות ומועצות להקים מנגנוני פיקוח על מחירי מוצרי יסוד. מעיריית פתח תקווה, למשל, נמסר ש"תיסגר מייד כל חנות שתיתפס בהפקעת מחירים, ויוקם בית דין מיוחד לטיפול באלה המנסים להיבנות מצרת הכלל".
עליית מחירים מורגשת גם במוצרים המסופקים על ידי ארגונים גדולים – "תנובה", למשל. ועדת מומחים שבדקה את נושא מחירי מוצרי היסוד אישרה עלייה של 8 מילים לכל ליטר חלב, שעלה בעת בחנויות 74 מיל, ובאספקה ישירה על ידי החלבן לפתח הבית – 80 מיל.
כוונת האופים להעלות את מחיר הלחם בכ־25 אחוזים מעוררת כעס בציבור, ופולמוס רחב מתקיים בקרנות רחוב, ליד לוחות המודעות וגם בעיתונות העברית. הייקור המתוכנן יחול בעיקר בלחם השיפון, האהוב על ההמונים. לאחרונה רווח בהקשר זה על סגירת מאפייה בתל אביב שהעלתה ללא אישור את מחיר לחם השיפון, ומאפייה אחרת נסגרה בשל מרמה – כשהתברר שהלחם שהיא מוכרת שוקל פחות מהמוצהר.

עגלת נפט. ירידה באספקה עקב המצב — צילום: זאב אלכסנדרוביץ

בעיות מחירים צצו גם במחירי הקרח והנפט. מוכרי הקרח של קואופרטיב "הלבנון" בתל אביב הודיעו שישבתו ולא יחלקו עוד קרח לשכונות, עקב החלטת ארגון יצרני הקרח להעלות את מחיר הבלוק ב־11 מיל. בעלי בתי החרושת לקרח נבהלו, החזירו את המחיר לקדמותו, אך דרשו מהעירייה "להקים מייד ועדה שתבדוק את עלויות הייצור, שעלו באופן חריג לאחרונה וגרמו לצורך בהעלאת מחיר הבלוק".
קואופרטיבים לתחבורה הודיעו שיעלו את מחירי הנסיעה הבין־עירונית בקווים הארוכים ביותר מ־50 אחוזים בשל הצורך לצוות לכל אוטובוס צמד נהגים, בגלל המארבים והתקפות האוטובוסים בדרכים.
בשל כל הקשיים הכלכליים האלה הועלתה דרישה ציבורית למוסדות הממשלתיים, "להקים מייד מועצת אספקה יישובית, שתדאג לכל צורכי המשק ובעיקר לאספקה שוטפת של מוצרים מחו גיסא, ופיקוח הדוק על מחיריהם מאידך גיסא".

מ משמר־הים
מודיעים, כי
לכל החברים שלום
ג' שבט, תש"ח. 14.1.48

"לבנון"
קב. קואופרטיבית לאספקת קרח
בתל־אביב והסביבה טלפון 4093

לגברות תל־אביב:
ליקוידציה גמורה
מעילי גברות 3.--
חליפות ספורט 3.--
חליצות 6.--
צעיפים 2.--
ש. רוזנטל
בית חרושת לבגדי גברות

ככל שהלהב חזק יותר –
הוא מאריך
ימים יותר.

נאבד ארנק
עם כסף, תעודת זהות, רשיון נהיגה לפי בונית פרטית וניירות שונים שהן בעלי ערך אך ורק למאבד. המוצא הישר מתבקש להתקשר עם ביהי״ר משי וקס רמת־גן של. מובן ויבוא על שכרו בעין יפה.

חברת למעונוח בא"י בע"מ
מפעל חסכון להקמת בתים
עמק זבולון – בקרבת חוף הים
אפשרי רכישת מגרש והקמת בית בתשלומים לשעורים.
פרטים: חברה גבעים לקרקעות בע"מ, רח' הרצל 2, טל' 4226, ת. ד. 813, חיפה

גילה
מנקה הכל בבית ובמטבח
כשר. המחיר 125 מא"י

70 שנים אחרי

עד יום העצמאות ה־70 אנחנו מלווים במדור נוסטלגי את האירועים שהתרחשו בארץ ישראל השבוע לפני 70 שנה ● והפעם: מחלקים תיקים בשלטון העתידי, והאם נחשף עוקץ נדל"ן בתירוץ של "גאולת הנגב"?

דייויד סלע

מכינים את המיניסטריונים של המדינה שבדרך

במסיבת עיתונאים שהתקיימה בירושלים ב־8 בינואר 1948 פירט דובר הסוכנות את ההכנות להקמת המוסדות הנדרשים למדינה היהודית.

הרעיון המרכזי העומד בתוכנית הקמת מוסדות השלטון מתבסס על הקביעה שיהיו 15 מיניסטריונים (משרדי ממשלה) שונים, אם כי עדיין לא נקבעו כולם. עניין העלייה זוכה למקום נכבד ברשימת המטלות המיועדות למוסדות המדינה, ומתקיימים דיונים בנוגע לשיתוף פעולה בעניין בין מוסדות המדינה לבין הנהלת הסוכנות והוועד הפועל הציוני. חשיבה רבה מוקדשת לתכנון המיניסטריון לפיתוח הארץ, ועל פי התוכנית המסתמנת תחולק הארץ לארבעה מחוזות, ובכל מחוז יהיו כמה נפות.

רגש מיוחד הושם על פיתוח משטרה עברית. ועדה מיוחדת יושבת על המדוכה, ותפקידה להעלות על הכתב ולהמציא תוכנית מפורטת למבנה המשטרה. ייתכן שהמשטרה תהיה חלק ממיניסטריון הפנים, אך לגבי עניין זה אין עדיין החלטה מוגמרת. כבר כעת נפתחו כיתות לימוד ומועברים שיעורים לעובדי משטרה במחלקות שונות, כולל מחלקות החקירה.

נעשות גם הכנות להקמת מיניסטריון "המגן לביטחון המדינה", מתוך מגמה להפוך את כוחות המגן למיליציה, ואחר כך לצבא של המדינה.

על כל עבודות פיתוח מוסדות המדינה מפקחת ועדת מצב, שבה חברים נציגים מהנהלת הסוכנות והוועד הלאומי, ובהם דוד בן־גוריון, גולדה מאירסון, אליעזר קפלן, חיים משה שפירא ועוד. כמו כן, משתתף בישיבות הוועדה יו"ר הדירקטוריון של הקרן הקיימת, אברהם גרנובסקי.

ועדת המצב הקימה שלוש ועדות משנה, שבכל אחת מהן מומחים לתחומם. ועדת משנה א' עוסקת בענייני כלכלה, כספים, קרקע, חקלאות, מסים, מכס ועוד. ועדת משנה ב' פועלת בענייני תחבורה ומשטרה, ואילו ועדה ג' מתמקדת בענייני עבודה ועלייה. כמו כן, הוקמה מועצה משפטית, שבודקת את כלל החוקים הקיימים בארץ ישראל ומידת התאמתם לחוקת המדינה המתוכננת.

ועדה מיוחדת נוספת, שלה לא פחות מ־14 ועדות עזר, עוסקת

כרזת "בונים מדינה" עיצוב: סטודיו "האחים שמיר", באדיבות יורם שמיר

בענייני ירושלים ובה נידונים כלל ענייני העיר – כגון תרבות, מדע, מסחר ותעשייה, קרקע ושיכון, מוסדות תורה ועוד.

על פי התכנון, יחלו בחודש פברואר לאייש משרות במוסדות השלטון והמיניסטריונים המתוכננים. ראשונים בתור שיובאו בחשבון יהיו עובדי המוסדות הלאומיים, ואחריהם העובדים היהודים של הממשלה, בעלי הניסיון וההתמחות.

כמו כן, הוקמה ועדה שתפקידה לטפל בהצעות המתקבלות מיישובים שונים מרחבי הארץ, המציעים את עצמם כמקום מושב הממשלה, כשברור שמקום הבירה עצמה יהיה ירושלים. הוועדה אמורה להגיש את המלצותיה בעניין להחלטת הנהלת הסוכנות והוועד הפועל הציוני.

על כל הוועדות וועדות העזר לסיים את עבודתן עד סוף חודש ינואר, והחל מתחילת פברואר תתמקד העבודה באיוש המשרות בעבור כל מוסדות השלטון המתוכננים למדינה היהודית.

האם יהיה שינוי בהחלטת החלוקה?

סופר "דבר" בלונדון, ש' לונברג, מדווח ב־9 בינואר שבלונדון מתפתחת תקווה לשלטון של "צד שלישי" בארץ ישראל, מאחר ששני הצדדים, היהודים והערבים, אינם מצליחים להגיע להבנה ולרגיעה. הכל מתוך רצון של חלק מחברי הפרלמנט הבריטי לראות את בריטניה ממשיכה להפעיל את השפעתה בארץ ישראל.

חוגים בעלי השפעה בבית הנבחרים הבריטי ציפו שלא יושג

שוטר בריטי מחמיר בחיפוש על יהודי דתי צילום: אוסף מטסון

בהצבעה באו"ם רוב של שני שלישים, כפי שקרה בפועל. כעת, בשל אירועי הדמים המתרחשים בארץ ישראל מדי יום ביומו, סבורים חוגים אלה שבארה"ב כבר הבינו שמעשה האו"ם היה משגה, ואמריקה תקבל ברצון מאמץ בריטי חדש שבו יישרפו הקלפים לטובת בריטניה בבואה לקדם רגיעה ושקט בשטחי ארץ ישראל.

גורמים שונים משמיעים לאחרונה את דעתם שבריטניה עושה כל מאמץ כדי לחמם את האווירה בארץ ישראל, לשם מניעה של חלוקת הארץ ואובדן בסיסה החשוב שם. במוסקבה מאשימים את לונדון בכך שהיא עומדת לצד הערבים בארץ ישראל, וגורסים שיש לחשוב על תוכנית אחרת. העיתון "טרוד", בעל החשיבות וההשפעה ברוסיה, פרסם שתוכניתה של בריטניה היא להציע במקום תוכנית החלוקה תוכנית ליצירת "סוריה גדולה", שבה ייכללו שטחים גדולים מחוץ לארץ ישראל שלבריטניה תהיה בהם השפעה ישירה, בעיקר בשטחים הנרחבים שבהם קיימים אוצרות נפט עצומים.

משה שרת, ראש המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית, העושה בימים אלה במסדרונות האו"ם בניו יורק, הצהיר ש"הצבא הבריטי בארץ ישראל פועל במשוא פנים לטובת הערבים, ובכך מעודד את התוקפנות הערבית. הבריטים מחבלים בהגנה היהודית בארץ ישראל, והסוכנות מתכוונת להעביר בקרוב דרישה לאו"ם לאפשר לה לרכוש נשק וציוד עבור כוחות ההגנה היהודיים, כדי שתהיה בידי היהודים האפשרות להגן על עצמם בשל הפרעות והתקפות מצידם של הערבים".

פועלי הרכבת בחיפה חוזרים משביתת מחאה

לאחר משא ומתן ממושך בין הנהגת העיר חיפה ומושל המחוז ולאחר שנקבעו והובטחו סידורי ביטחון מתאימים – חזרו השבוע פועלי הרכבת בחיפה לעבודתם. הפועלים היהודים שבתו בשל ההתקפות הבלתי פוסקות מצד עמיתיהם הערבים לעבודה.

נציגי העיר הודיעו למושל המחוז שעל הממשלה לשאת באחריות מלאה לביטחון העובדים היהודים, ושבכל מקום עבודה ממשלתי בחיפה שבו לא תותר שמירה עברית, או שמירה של שוטרים בריטים, ישבתו העובדים היהודים ממלאכה.

("הבקר")

מחפשים עובדים ל"טבע"

מצבו של שוק העבודה בירושלים עגום. המאורעות נתנו את אותותיהם במצב התעסוקה בעיר – למרות פיתוח תוכניות למקומות עבודה חדשים לשעת חירום. קשה במיוחד המצב בענף הבנייה, שכן עבודות הפיתוח והבנייה בעיר פסקו כמעט לחלוטין.

בענף העץ המצב מחמיר, וגם בקרב נהגי המשאיות המקצועיים יש ירידה חזקה בקצב העבודה. בעבודות הצבא בעיר ירדה כמות המועסקים היהודים לכ־100 בלבד, בעוד שרבים מהעובדים בעבודות הצבא, גם בקרב הפקידים, שולחו לבתיהם.

רק בבית החרושת "טבע" ממשיכה העבודה להתנהל במלואה, ובקרוב תחפש הנהלת המפעל כ־50 פועלים ופועלות נוספים.

("דבר")

המודל של טרומפלדור

העיתון "הבקר" מדווח על מכתב שהגיע למרכז המיפקד לשירות העם, ששלח בחור בן 22 שנפסל לגיוס: "...אני בריא בגופי! אמנם בידי הימנית חסרות כל האצבעות, אך מאחר שאני שמאלי מכבר ומלידה, אין חיסרון זה משפיע עליי, ואני מוכן ומזומן להתייצב ולהתגייס בכל רגע שתקראו לי.

"גם אני רוצה להשתתף בהקמת המדינה היהודית העתידה לקום. קחו למשל את יוסף טרומפלדור, עם יד אחת הוא השתתף במלחמות עולמיות.

"אני מקווה לקבל מכם תשובה משמחת בקרוב. אמנם אני עובד כעת בחנות ספרים, אך ברגע שאשמע מכם – אעזוב הכל ואגיע במהירות".

("הבקר")

דייויד סלע הוא יו"ר המועצה לקידום המורשת הישראלית ומייסד אתר נוסטלגיה אונליין

עיר העתיד בנגב

„ניר אבות"

„המקור"

המכירה נמשכת במחיר
של ב ד מ ' ל מ " א
תל־אביב: ליליינבלום 26.
טל. 2914 ת. ד. 1434
ירושלים: בנין „סנסורי",
חדר 102 טל. 3535
חיפה: רח' סבזנר 2, טל. 3477
פתח־תקוה: רחוב שטמפר 6
נתניה: „המדריך" (מול „אגד")
טלפון 119

עיר עתיד - או מיזם שרלטני?

זה שבועות מוצפים העיתונים העבריים במודעות המציעות לרכוש אדמה בעיר עתידית העומדת לקום בנגב, "ניר אבות". גורמים רבים, בשמות שונים, מציעים למי שמעט מצלצלין בכיסו להגשים חלום בערבות הנגב, והשטחים נמכרים באמת מידה הנקראת "פיק".

העיתון "דבר" החליט לחקור מי עומד מאחורי המיזם השאפתני. כך כתב סופר "דבר" בתחילת ינואר 1948:

"הנושא הפך לשיחת היום אצל חלק ממכריי, ולאחר שבירדתי ומצאתי שאף אחד מהם (כולל אלה שרכשו 'פיקים' בעיר המובטחת) אינו מחזיק במידע משמעותי כלשהו בנדון, שמתי פעמיי למשרדי אחת מהפירמות, המציגות עצמן כ'מוכרות בלעדיות' של קרקעות בעיר העתיד המובטחת. מייד עם כניסתי לחדר בקומת פרטר (קומת קרקע) ברחוב ליליינבלום בתל אביב, שהוצג בפניי על ידי האדם היחיד ששהה בו כ'משרד המכירות הבלעדי לתל אביב של ניר אבות', החל הלה להמטיר עליי שפע של נתונים, פרטים ומספרים.

במהירות כה גדולה דיבר, עד שהחילותי לחוש בכאב רק המתפשט בצידי ראשי. מדי פעם קפץ והניף ידו לעבר איזו מפה לא ברורה, שהיתה תלויה ברישול על קיר חדרו, ולפחות חצי תריסר פעמים חזר והזכיר לי שלא פעם בעבר, כפי שוודאי ידוע לאדוני, נקנו אדמות בארץ ישראל ששווין היה פרוטות, ואחר כך צברו הקונים עפרות זהב בעבור כל פיק שרכשו בזמנו. הוא גם טרח להזהיר אותי ש'המלאי הולך ואוזל במהירות'.

עניינו של איש המכירות בי נעלם ברגע שפציתי פה ושאלתי מספר שאלות, סתם שאלות, כמו איפה בדיוק תמוקם אותה עיר, אם קיים קושאן ('שטר קניין') לכל פיק שמוצע למכירה, אם קיימת התחייבות לסלילת כבישים, וכו'. את כל שאלותיי פטר במלמול חסר פשר, כאילו מבקש הוא לסלק זבוב טורדני שנחת בקצה אפו.

רק על עניין אחד ענה משום מה בהתלהבות, כששאלתי אם קיימת תוכנית להקמת מוסדות ציבור ושירותים בעיר. 'בוודאי', ענה לי, 'יהיה אפילו סינמה!' ואז קם ממושבו, התקרב אליי ולחש - למרות שרק שנינו היינו בחדר - שאם אורדו יוכל לארגן לי פיק אחד או שניים, ממש בקרבת בית הקולנוע.

אנשים שרוצים להתעשר בדרך הקלה, רואים אולי בדמיונם תל אביב שנייה סואנת ויפה, עם שדרות רוטשילד מוריקות ועשופות צל, אי שם במרחבי הנגב השוממים. אשרי הרואה את הגולר! דבר אחד ברור ונהיר לי מאוד - אני לא אהיה בין גואליה".

"המדור לחיפוש קרובים" מגביר את פעילותו

בשבועות האחרונים, מאז החלטת האו"ם על תוכנית החלוקה, מורגשת התגברות ניכרת במספר הפניות של תושבי הארץ למדור לחיפוש קרובים, מתוך רצון לאתר קרובי משפחה. התחושה שהנה עומדת לקום המדינה היהודית, לצד התגברות העלייה הלגאלית של בעלי סרטיפיקטים, מחישות רבים לכתוב ולבקש את עזרת המדור, עד שפרסום מודעות לחיפוש קרובים הפך לתופעה יומיומית בעיתונות העברית בארץ ישראל.

חיפוש הקרובים היה מפעל לאיתור מכרים, בני משפחה וחברים שהוקם ביוזמת הסוכנות היהודית לאחר תום מלחמת העולם השנייה, במטרה לחבר בין אנשים שהקשר ביניהם אבד במהלך השואה והמלחמה באירופה. המחפשים פנו בכתב למדור לחיפוש קרובים, שהוקם במשרדי הסוכנות בירושלים. הפניות כללו את פרטי האנשים שיש לחפש ופרטים על אודות הפונה.

כל פנייה מוספרה, ולאחר מכן הופצה בכמה אמצעי תקשורת שעמדו לרשות הסוכנות בזמנו. ראשית - בפינה יומית ששמה "המדור לחיפוש קרובים", ששודרה בקול ירושלים של המנדט הבריטי (ולאחר הקמת המדינה - בקול ישראל), וגם ברדיו "קול ציון לגולה", תחנת השידור של הסוכנות היהודית, ששידרה לאירופה בעברית וביידיש.

מודעות המדור פורסמו בעיתונות העברית וכן בעיתון "לקרוב ולרחוק", שפרסם מדי שבוע "ועד ההצלה" של הסוכנות, וב"פנקסי הניצולים", שהכילו שמות של ניצולי שואה שהפיץ המדור לחיפוש קרובים.

יותר ממיליון פניות התקבלו במדור בשנות פעילותו. לא ידוע כמה מהן נענו וכמה קרובים אותרו באמצעותו. במהלך השנים הפך המדור לחלק בלתי נפרד מהתרבות הישראלית ואוזכר בעשרות ספרים, סרטים, שירים והצגות. הוא אוזכר אפילו בשיר "המנפים של ברוך" של להקת כוורת: "כשפנה חסר אונים למדור חיפוש קרובים, התרגז עליו פקיד הקבלה".

אנשי "המדור לחיפוש קרובים" בעבודה צילום: הארכיון הציוני המרכזי

הצרכנייה / מוצרים של אז

קופסאות פח

בזמנים ההם, לפני המצאת הפלסטיק ומוצריו, חלק גדול ממוצרי המזון נארזו ושווקו בקופסאות מפח. היו אלה קופסאות צבעוניות עם ציורים נאיביים או הטבעות צבעוניות על החלק החיצוני, שבהן נארזו ונמכרו שוקולה, ופלים, בייגלה, טבק, שמן, קפה ובעיקר סוכריות מסוגים וממינים שונים.

מאחר שלקופסאות הפח היה מכסה רב־פעמי, נעשה בהן שימוש נוסף לאחר התרוקנותן מתכולתן, וזאת לצורכי אחסון "אוצרות" פרטיים - עפרונות, כסף, גולות, מסמכים ועוד. עם השנים נעלמו קופסאות הפח מחיינו, ואת מקומן תפסו קופסאות מחומרים מתכלים שונים.

צילום: ארכיון אתר נוסטלגיה אונליין

סוחר מנוסה
נוסע לאמריקה
בימים 20–25 לחודש זה
ומוכן לקבל עליו כל מיני סדורי מסחר בענינים הפרטיים, ומוכן לתת ערבויות כספיות בסדור הענינים הנ"ל.
לפנות לבשורר א. שאר־ישוב רח' בן־יהודה 4, ירושלים, עבור אברהם או טל. 4963

אתה בן ה־17–25,
ארכת שבוע ימים
לרשותך.
אל תהסס
ואל תאחר -
התיצב
לשרות העם!

הגיעו עכשיו
מכונות כתיבה
לעברית ואנגלית
מכונות חישוב
מכונות סילום
מדפיסות
מבחר גדול של
רהיטי פלדה וכסאות
תוצרת מפורסמת
בראון ובנו
תל־אביב
רח' הרצל 13
טל. 2423

אחרי

70 שנה ● והפעם: צעירי ירושלים מתגייסים, ועל בת ים מאיים שעשוע מסוכן של השוטרים הבריטים

דייויד סלע

ינואר 1948. משוריין "פרפר", מהדגם ששימש את "חיות הנגב", מגיע לקיבוץ דורות

צילום: פרד צ'סניק, ארכיון קק"ל

לוחמי "חיות הנגב" יוצאים למערכה

מייד עם התלקחות מעשי האיבה ברחבי הארץ, ב־30 בנובמבר 1947, החלו הערבים בנגב להתנכל מדי יום ביומו ליישובים הבודדים שבאזור, בהתקפות על נקודות יישוב, מארבים, התקפות ורציחות בדרכים, חבלות בקווי המים, ועוד.

היישובים היהודיים בנגב התקשו להילחם בפורעים: כוחם הדל, מיעוט החברים ומיעוט כלי הנשק, והעובדה ששתי הפלוגות שנועדו לשמור על היישובים הועברו להגנה על ירושלים, הותירו את התושבים נואשים.

בתחילת ינואר 1948 החלו להתארגן מחלקות מה"רזרבה" (מילואים) של הפלמ"ח, מתוך מגמה להקים בנגב כוח צבאי של כמה עשרות חיילי פלמ"ח מיומנים, שיסייעו בהגנה על היישובים ועל קווי המים והדרכים ויאפשרו קווי תחבורה פתוחים בין הנגב למרכז הארץ.

היחידה החדשה, שנקראה "חיות הנגב", מנתה כ־50 לוחמים. תפקידה לא היה להתמקד בתפקידי שמירה, במארבים או בהמתנה לבוא הפורעים – אלא לצאת לפעולות תקיפה יזומות. את אופי הפעילות של היחידה גיבש יצחק שדה, המפקד הראשון של הפלמ"ח, במהלך דצמבר 1947, לאחר נפילתן של שלוש חוליות של סיורים רגליים בנגב. שדה יצא לסיור מעמיק בנגב, ובשובו הודיע לבן־גוריון: "יש להפסיק מייד את הסיורים הרגליים ולצייד את הלוחמים בנשק בעל טווח כמו רובים ומקלעים, ולאפשר ניידות בעזרת כלי רכב".

חיילי "חיות הנגב", 1948

באדיבות עמותת דור הפלמ"ח

בתחילה עמדו לרשות היחידה כלי רכב ממוגנים חלקית, אולם היה ברור שללא משוריינים צבאיים יעילים לא יוכלו "חיות המדבר" לעמוד במשימתם. לכן התארגנו במהירות כמה מפעלי מתכת במרכז הארץ, רכשו משאיות פורד ושברולט ששימשו את הצבא הבריטי, ובנו על מרכבי המשאיות תאי לחימה משוריינים. המשוריינים זכו לכינוי "משורייני פרפר", מאחר שמכסי האוורור שלהם רמו לכנפי פרפר. הם צוידו בתתי־מקלע ובמכשירי קשר חדשניים ושינו במהירות את כללי המשחק במאבק על הדרכים בנגב ובהגנה על קווי המים ועל היישובים המבודדים.

הלוחמים העניקו ליחידה את הכינוי "חיות הנגב" בשל העובדה שעשו את רוב זמנם בדרכים, והפכו ליחידה מגובשת של אנשי פרא עם זקנים פרועים, שהטילו פחד על הכנופיות הערביות. הם קבעו את הגמל כסמל היחידה וציירו אותו על דופנות כלי הרכב שלהם. עד מהרה שולבו חיילי היחידה בחטיבת הנגב, שהוקמה באותה עת.

המונים פלשו לפרדס ליד שכונת מונטיפיורי

פרדס גדול, הנמצא בין שכונת הרכבת לשכונת מונטיפיורי בתל אביב, שימש אתמול מטרה לחטיפת מגרשים על ידי רבים, שעטו עליו וקבעו בו גדרות, ואף הקימו סכבות.

כפי שנודע, כמה מנפגעי המאורעות הורשו להקים במקום בתי מלאכה תחת אלו שנשרפו. עוברי אורח נוספים תקעו יתדות בארבע פינות ותלו שלט: "מגרש תפוס". מייד פשטה שמועה בעיר על מגרשים פנויים לחטיפה, ועשרות באו לקחת לעצמם מגרשים.

הפרדס שייך לערבי שטיפל בעצים עד לאחרונה, אך לאחר שהפרי נשדד – עזב את המקום.

("הבוקר")

אוניית מעפילים בנהריה

סופר "דבר" בנהריה מדווח כי העיר זכתה לקבל שוב אוניית מעפילים, השלישית אחרי "חנה סנש" ו"עליה". הספינה, "האומות המאוחדות", ובה מאות מעפילים, עלתה על שרטון בסמוך לחוף ונתקעה במקום. מייד החלה הורדת המעפילים אל החוף. הבאים – צעירים וצעירות, ובהם מספר ניכר של ילדים – ירדו עם חפציהם ונתקבלו על ידי האנשים שהיו ליד החוף. למעלה משעתיים נמשכה העברתם של מאות המעפילים אל החוף. הבאים הועברו מייד אל מקומות מבטחים.

אחרי השעה 3 לפנות בוקר הגיעו לנהריה כוחות צבא ומשטרה, וסמוך לאותה שעה הופיעה גם אוניית מלחמה בים. הצבא תפס עמדות בקרבת החוף אל מול הספינה, שהיתה עזובה מכל נוסעיה.

("דבר")

ההומור הבעייתי של השריונועים הבריטים

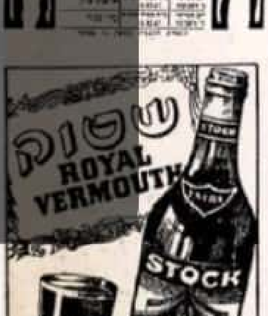
השוטרים הבריטים במשטרת יפו מגבירים את המתיחות בעיר בת ים המותקפת. זה הלילה השני ששריונועים משוטטים להם בשכונה, והשוטרים יורים ללא הבחנה בבתים, וליתר שעשוע אף זורקים רימוני יד. לראשונה ביקרו מכוניות השריון בבת ים במוצאי שבת לאחר חצות, ולמעלה משעה השתוללו והשתעשעו השוטרים וירו ללא הבחנה לכל עבר. המועצה שלחה מכתב מחאה חריף למשטרת יפו, אך ללא כל תוצאות, שכן גם אמש השתוללו להם השוטרים להנאתם ברחובות בת ים.

("[illegible]")

מודעת גיוס למפקד העם

מארכיון "כל הארץ חזית, ציונות 2000"

תעודות התפקדות למפקד העם

מארכיון משפחת רפאל רושנסקי ז"ל

מִפקד עם בירושלים

רוב העיתונים העבריים דיווחו בסוף דצמבר על תחילתו של מִפקד העם בירושלים. בשאר חלקי הארץ החל המפקד שבועות ספורים לפני כן.

נוער ירושלים התפקד לשירות ב־16 תחנות שהוקמו בשכונות השונות ובמרכזי העיר. "רבים כבר עומדים על משמרותיהם ומשרתים במסירות ובכישרון את ביטחון היישוב. בני ציון יקרים נפלו כגיבורים בפעולות מגן לתפארת, אולם הרושמה בעירנו נרתתה בשל תנאיה המיוחדים של העיר", נכתב.

צילום: ארכיון קדם מכירות פומביות

"המפקד לשירות העם" היה מערכת גיוס החובה הראשונה שהוקמה על ידי הנהגת היישוב וארגון ההגנה. למתייצבים נערכו בדיקות כושר גופני, והמתגייסים נשלחו למחנות הקלט. בשלב ראשון נקראו לגיוס גברים ונשים בני 17–25, וזמן קצר מאוחר יותר הועלה הגיל המקסימלי ל־35 שנים. לעידוד הגיוס נערכו תהלוכות של בני נוער ותזמורות בערים הגדולות, שבהן נישאו כרזות לאומיות לעידוד ההתגייסות.

ההיענות היתה המונית. עשרות אלפים התגייסו לשורות ההגנה, כולל חרדים. כך סופר באחת הידיעות: "גם בני אגודת ישראל התייצבו כאיש אחד בלב שלם לעשות שכם אחד עם שאר הכוחות ולעמוד בפני אויבי ישראל במערכה".

במקביל להתפקדות הרחבה של האוכלוסייה במפקד, החלו רבים למלא את שורות "משמר העם" בירושלים. הארגון, שהוקם שבועות ספורים לפני כן, נהנה מזרם גדול של מתנדבים בני העיר, שלא גויסו מסיבות בריאותיות או שגילם היה גבוה מגיל הגיוס שנקבע.

תושבי ירושלים סבלו אז ממחסור במצרכים חיוניים בשל המצור על העיר, ומהומות קשות פרצו מדי יום ליד נקודות האספקה, שחילקו בהקצבה מזון, מים ודלק. תפקידם הראשוני של מתנדבי משמר העם היה לשמור על הסדר. מאוחר יותר, ועם התגברות הקרבות, קיבלו על עצמם המתנדבים שורה ארוכה של משימות – כמו אחריות למקלטים, עזרה לאורחים בשעת הפגזות, מניעת ביזה וגניבות מחנויות, ואף מניעת בריחה של יהודים מירושלים הנצורה, על ידי הקמת מחסומים. המתנדבים נשאו על דש בגדם את אות משמר העם, ובו דמויות של לוחמת ולוחם על רקע מגן דוד, כשבאופק מגדל דוד.

מאחר שפעילותם של חברי משמר העם היתה בעיקר בחוצות העיר, רבים מהם נפצעו או נהרגו בתקופת ההפצצות על ירושלים. ארגוני משמר העם הוקמו גם בחיפה, בתל אביב, בצפת, ועוד.

ההגנה מפוצצת מלון בגלל מידע שגוי

ב־5 בינואר 1948 פוצצה ההגנה את מלון "סמירמיס" בירושלים, בפיגוע שהותיר 26 הרוגים וכ־60 פצועים, רובם אורחים. המלון בן שלוש הקומות פעל בשכונת קטמון, שהיתה ברובה ערבית בתקופת המנדט. הוא פוצץ בשל ידיעה שגויה שסיפק מודיע ערבי לש"י (שירות המודיעין של ההגנה), שעל פיה פועלת במקום מפקדה של הכוחות הערביים באזור.

התבססות כוחות לחימה ערביים בשכונת קטמון הדאיגה מאוד את יעקב דורי, ראש המפקדה הארצית (רמ"א) של ההגנה, ולימים הרמטכ"ל הראשון. השכונה שכנה בנקודה גבוהה מזו של השכונות היהודיות סביבה, והיה חשש שהיא תהווה ראש גשר שממנו יוכלו כוחות ערביים לחצות את ירושלים לשניים. כל התושבים היהודים שגרו בשכונה עזבו אותה, והעשירים הערבים נטשו את בתי האבן הגדולים והפקידו אותם בידי שומרים.

ההגנה החליטה על הנחתת מהלומה צבאית בלב השכונה. מפקד מחוז ירושלים, ישראל עמיר, העריך כי פעולה כזאת תפגע פגיעה מוראלית משמעותית בערביי ירושלים ותעלה את המוראל בקרב התושבים היהודים.

המידע השגוי על מיקום המפקדה הערבית התקבל ב־4 בינואר. באותו לילה, בשעה 00:45, הגיעו לקרבת המלון שלושה כלי רכב. אנשי ההגנה חמקו בחסות החשיכה ומזג האוויר הסוער, חדרו למלון דרך הכניסה האחורית, הניחו את מטעני החבלה והסתלקו מהמקום.

כך תואר הפיצוץ בספר "ירושלים, ירושלים", שכתבו העיתונאים דומיניק לאפייר ולארי קולינס: "הנפץ האדיר העיר את רוב תושבי קטמון. מחלון חדרו שבסמוך ראה הסטודנט למשפטים פטר צאלח, השומר שזה עתה שכב לישון, איך המלון מתרומם בשאון ואחר כך קורס ומתמוטט. ענן עשן ואבק היתמר מההריסות, בעוד גלי ההדף מתגלגלים על פני הרי יהודה".

בפיצוץ נפגעו אורחים במלון, בני משפחה של בעלי המלון, נשים וילדים רבים, וגם סגן הקונסול הספרדי בירושלים, שגר במקום. הבריטים זעמו על הפעולה וזימנו את דוד בן־גוריון לשיחת נזיפה. בדיעבד התברר שהפעולה לא קיבלה היתר מההנהגה האזרחית. כעס רב התעורר בשל העובדה ששירות הידיעות כשל בעבודת המודיעין, ולא בדק את המידע שסיפק המודיע הערבי. בית המלון, ששכן במקום שבו נמצאים היום הרחובות שואבי המים והחי"ש, עמד בהריסותיו במשך עשרות שנים. בתחילת שנות השמונים שוקם והפך לבית דירות.

(תודה לדניאל אלון על הסיוע בהכנת הידיעה)

צילום: ארכיון אתר נוסטלגיה אונליין

הצרכנייה / מוצרים של אז

פטרייה לתיקון גרביים

בזמנים ההם לא זרקו כלום, וכל פריט מקולקל, קרוע או בלוי – תוקן. כך היה גם עם גרביים. בדרך כלל היו מעבירים את הגרביים המחוררים למתקנת גרביים, אך היו נשים שחסכו גם את הפרוטות הללו ותיקנו את הגרביים בעצמן, בעזרת "פטרייה". את חור הגרב היו מותחים על הפטרייה, ואז תופרים אותו שתי וערב.

70 שנים אחרי

עד יום העצמאות ה־70 נלווה במדור נוסטלגי את האירועים שהתרחשו בארץ ישראל השבוע לפני 70 שנה - החל מאירועים ברומו של עולם וכלה בידיעות שהופיעו בשולי החדשות, במודעות ובצילומים מאלבומים פרטיים

דייויד סלע

אנשי הלח"י שודדים בנק

בבוקר יום שישי, 26 בספטמבר 1947, שדדה קבוצה של לוחמי לח"י, בפיקודו של יעקב גרנק ("דב הבלונדיני"), את סניף בנק ברקליס ברחוב אלנבי 103 בתל אביב (ליד בית הכנסת הגדול), כדי להשיג כספים לפעילותו של ארגון המחתרת.

הפעולה התבצעה לאחר תקופה שבה תצפתו אנשי לח"י על הבנק ולמדו את הנהלים. שלושה ימים לפני השוד, בערב יום כיפור, פנה מנהל הסניף למשטרה הבריטית בבקשה להעמיד לרשותו רכב משוריין, שיעביר סכום בסך 150 אלף לירות (סכום עתק באותם ימים) מהסניף למרכז הבנק בירושלים.

בבוקר יום השישי שלאחר יום כיפור, בשעה 08:45, עצרה מול הכניסה לבנק מכונית משוריינת בעלת מכונת ירייה בצרית, ובה שלושה שוטרים בריטים. אחד השוטרים נכנס לבנק ויצא ממנו לאחר כמה דקות מלווה במספר עובדי הבנק, אחד מהם סחב על גבו שק יוטה ירוק מלא בשטרות, שהועמס על השריונית.

העובדים חזרו לבנק ויצאו ממנו מייד עם שק כסף שני גדול במיוחד. באותו רגע הגיחו לעברם כמה צעירים רעולי פנים באקדחים שלופים, ירו בשוטר הבריטי שעמד בפתח השריונית ובשני השוטרים שהיו בתוכה, ונמלטו עם שני שקי הכסף המלאים.

עובדי הבנק רצו בחזרה לתוך הסניף, נעלו את הדלתות והפעילו את האזעקה, שבעקבותיה שודרה הוראה באלחוט למשוריינים הבריטיים שבקרבת מקום להגיע מייד אל הבנק. אחד המשוריינים זיהה תוך כדי נסיעה ברחוב אחד העם כמה צעירים שרצים ובידיהם שק כסף, ופתח לעברם בירי. הצעירים ברחו לתוך חצר ברחוב, וכדי להקל את מנוסתם שמטו את השק הגדול, שהכיל 105 אלף לירות. הבריטים אספו את השק. קבוצה שנייה של שודדים, שנשאה את השק השני, ובו 45 אלף לירות, הצליחה להגיע למכונית המילוט שהמתינה בקרבת מקום, ונעלמה מהמקום בתוך דקות. לאחר השוד הפיץ לח"י שמועה כי אנשיו הם שאחראים למעשה, ולאחר הקמת המדינה קיבל אחריות מלאה לשוד. הכסף שהושג מימן את פעילות הארגון.

(תודה לד"ר משה מרקס על הסיוע בהכנת הידיעה)

קבוצת נורדיה ת"א — צילום בארכיבות מכון ז'בוטינסקי

מודעת המשחק

"נראו ליקויים מסוימים בהרכב הקבוצות"

הדיווחים על משחקי הכדורגל בעת ההיא היו שונים מאוד מאלו של ימינו. כך, למשל, נכתב ביום ראשון, 28 בספטמבר 1947, בעיתון "המשקיף", בידי העיתונאי רב (שם משפחתו לא צוין):

"...ביום השבת התקיימה על איצטדיון המכביה בת"א תחרות בכדורגל בין שתי קבוצות נורדיה מירושלים ומת"א.

המשחק בכללו לא עמד על רמה גבוהה, למרות שלא חסרו בו מבצעים יפים משני הצדדים. נראו ליקויים מסוימים בהרכב הקבוצות, ובכלל בלט לעין כי עדיין לא חזרו השחקנים לכושרם.

"במשך מרבית זמן המשחק הורגש יתרון קבוצת ת"א, שנתקלה בהתנגדות רופפת מצד הגנת הקבוצה הירושלמית. חולשה זו ניצלו התל־אביבים יפה ורשמו לזכותם שלל שערים נכבד. אולם גם אנשי ירושלים הראו משהו, ולשבחם ייאמר שבמשך כל שעת המשחק, גם כששערם נפרץ פעמים רבות, ידעו לשמור על ביטחונם והמשיכו ללחום בעקשנות לשיפור התוצאה. שלל השערים הרב – 13 משני הצדדים במשחק זה – בא בעיקר בגלל חולשת ההגנה בשתי הקבוצות".

המשחק, אגב, הסתיים בתוצאה 9:4 לטובת נורדיה תל אביב.

סניף הבנק שנשדד — צילום: אוסף Matson ספריית הקונגרס, ארה"ב

באדיבות האסף הרי אור

חתימה טובה

להבדיל מאיגרות "שנה טובה", שאותן שלחו כמעט כולם בעת ההיא, המהדרין היו שולחים בדואר בנפרד, כמה ימים לאחר מכן, גם איגרת "חתימה טובה", כדי שתגיע לנמען ימים ספורים לפני יום כיפור. מגוון האיגרות שנמכרו היה קטן מזה של ה"שנטובות", ורבים הזמינו איגרות כאלו בבית הדפוס, בצירוף שמם.

שדה הנפט חוליקאת צילום: אוסף Matson, ספריית הקונגרס, ארה"ב

החיפוש אחר הזהב השחור

ב־25 בספטמבר 1947 החלה חברת IPC (Iraq Petroleum Company), שישבה בעיראק, לבצע קידוח לאיתור נפט באזור הכפר חוליקאת שממזרח לאשקלון. זה היה הקידוח הראשון, שגילה נפט בכמות מסחרית בשטחי הארץ. הקידוח היה פועל יוצא של "פקודת כריית השמן" של שלטונות המנדט, שהעניקו זיכיונות כמעט לכל דורש, עד כדי כך ש־75 אחוז משטחה של ארץ ישראל היה תחת זיכיונות חיפוש נפט וגז. קדמו לעבודות תשעה חודשי הכנה, כולל הקמת מתקן קידוח בעלות 350 אלף דולרים וגיוס כ־100 פועלים ערבים מהסביבה. על הניהול הופקדו מומחים מאירופה. ב"דבר" נכתב: "ייתכן שבעוד זמן קצר תמלא הארץ בארות חומר בראשית של נוזל קדוש, וממון רב יגיע לידי העוסקים במלאכת גילוי אוצרות האדמה. אם יצליחו למצוא נפט בכמות הגונה ויעלו אותו מהאדמה, יבוא מפנה למשק". אולם הקידוח נעצר כעבור זמן קצר, עם פרוץ מלחמת העצמאות. ב־1952 הונח על שולחן הממשלה "חוק הנפט", שהעביר את הזיכיונות לחיפושי נפט וגז לרשות מדינת ישראל. קידוח חוליקאת חודש – הפעם תחת השם חלץ, ועל ידי חברה ישראלית. בספטמבר 1955, כמה ימים לפני יום כיפור תשט"ז, פרץ מהקידוח סילון נפט – שלא פסק במשך שנים וסיפק למשק לאורך השנים כ־20 מיליון חביות נפט. בשנת 2014 הפיקו בכל קידוחי חלץ כ־120 חביות ביום, שהן כעשירית האחוז מצריכת הנפט של ישראל.

בקרוב - מועד פגישתנו עם הירח

ב־28 בספטמבר 1947 דיווח עיתון "הבוקר", על פי מקורות זרים,
כי "רגל אדם צפויה לדרוך על אדמת הירח תוך שנים ספורות".
וכך נכתב בידיעה: "האופטימיים שמבין אנשי המדע אומרים שאפשר יהיה להגיע אל הירח תוך 5 עד 10 שנים. חוקרים זהירים יותר אומרים, אולי מתוך שמרנות מופרזת, שבדורנו אולי לא ייערכו טיולים בין־כוכביים, אך אלה מובטחים, שכן בני האדם עתידים להגשים את התוכניות, וכיבוש השמיים והטיסות בין מאורותיו הם בהחלט בגדר האפשרות.
"התייר הראשון שינהג באמצעי התחבורה בקו ארץ־ירח יהיה אדם בעל ידיעות טכניות יוצאות מהכלל, וכשיסתכל הנהג אחורה
יראה את אדמתנו תלויה על בלימה ככדור מוזר בתוך חלל שחור".

כרזה של ההסתדרות הכללית, 1947 אוטה וליש, באדיבות ערי וליש

קופסאות שימורים על הבריטים

השבוע לפני 70 שנה, לאחר חודשיים שבהם נעצר מפעל ההעפלה הימית בהמשך לפרשת אקסודוס, ניסתה אוניית מעפילים נוספת לפרוץ את המצור הימי על חופי הארץ. זו היתה האונייה "אף על פי כן", שקיבלה את שמה כהתרסה נגד הניסיונות הבריטיים לעצור את ההעפלה.
ב־27 בספטמבר 1947 הגיעה האונייה אל מול חוף ניצנים, ועליה 434 מעפילים. ארבע משחתות בריטיות הקיפו אותה, והחיילים שעלו על סיפונה התקבלו במטר של הפצים וקופסאות שימורים שהושלכו עליהם. בקרב נהרג אחד המעפילים וכמה מהם נפצעו. בסיומו נגררה האונייה לנמל חיפה, והמעפילים הועברו לאוניות הגירוש ונשלחו למחנות המעצר בקפריסין. האונייה הצטרפה לצי של עשרות "אוניות צללים", שאכלסו את נמל חיפה, עדות לניסיונות ההעפלה הרבים שנחסמו על ידי הבריטים.
לאחר הקמת המדינה שופצה האונייה וצורפה לחיל הים כנחתת. ב־1969 היא הוצבה על החוף בחיפה, שם היא משמשת עד היום המוצג המרכזי של מוזיאון ההעפלה וחיל הים.

70 שנים אחרי

עד יום העצמאות ה־70 נלווה במדור נוסטלגי את האירועים שהתרחשו בארץ ישראל השבוע לפני 70 שנה - החל מאירועים ברומו של עולם וכלה בידיעות שהופיעו בשולי החדשות, במודעות ובצילומים מאלבומים פרטיים ● דייויד סלע

אצ"ל משתלט על הקולנוע

בשנים שלפני הקמת המדינה מצאו חברי ארגון אצ"ל את בתי הקולנוע הערביים כזירות נוחות לביצוע פעולות תגמול נגד מטרות ערביות. כך, למשל, פעלו חברי אצ"ל פעמיים בבית הקולנוע הירושלמי "רקס" בעל 1,300 המושבים, כשרכשו כרטיסים כצופים תמימים, ובמהלך ההקרנה הפעילו באולם מטעני חבלה, שגרמו למותם ולפציעתם של רבים.

בעקבות העובדה שבקרב ההרוגים והפצועים היו גם צופים יהודים, ובשל הידוק האבטחה בכניסה לבתי הקולנוע הערביים, עברו פעילי אצ"ל לבצע פעילות תעמולה בבתי קולנוע יהודיים.

כך, למשל, חדרו פעילים ב־2 באוקטובר 1947 לכמה בתי קולנוע בתל אביב בעת הקרנת הסרטים, השתלטו על חדר ההקרנה וציוו על המכונאים באיומי נשק לעצור את הסרט. הם שידרו ברמקולים של בית הקולנוע תקליט מסרים מטעם אצ"ל, והקרינו על המסך כרזות בזכות אצ"ל ותנועת החרות.

על פי הדיווח בעיתונים למחרת, בשניים מבתי הקולנוע ישב הקהל בשקט עד שהסתיימה הקרנת הכרזות, ואילו באחרים "הופרה תוכניתם של הפעילים והם נאלצו להימלט מהמקום".

האונייה "קדמה" בהפלגה, 1947 צילום: אלבום משה כצנלסון, ארכיון קרית טבע

אוניית הדואר "קדמה" יוצאת לדרך

מודעה קטנה בעיתונים של תחילת אוקטובר 1947 מספרת על "אוניית הדואר המהירה – קדמה", שיצאה מנמל חיפה בדרכה לנמלי אירופה. היתה זו האונייה הראשונה של חברת הספנות הארץ־ישראלית "צים".

דוד בן־גוריון היה אחד מאלה שהעלו את הרעיון להקים חברת ספנות עברית, שתסייע בהבאת שארית הפליטה מאירופה לארץ, וגם תשמש חברת ספנות למדינה שבדרך. ביוני 1945 הקימו הסוכנות היהודית וההסתדרות את חברת "צים", אך החיפוש אחר אוניות מתאימות ארך זמן רב, שכן רבות מאוניות המסען הוטבעו במהלך מלחמת העולם השנייה.

ב־1946 נרכשה בלונדון אונייה ראשונה בשם "קרה", שהיתה בת 19 ושימשה אוניית נוסעים ומאוחר יותר אוניית פיקוד של הצבא הבריטי. האונייה שינתה את שמה ל"קדמה", והניפה דגל ישראלי. בתחילת 1947 החלה בהבאת עולים ומעפילים מנמלי מרסיי וגנואה לארץ ישראל.

מאחר שתיירות יוצאת מארץ ישראל היתה דלילה בעת ההיא, חיפשו ב"צים" כל דרך אפשרית כדי לכסות את עלויות הנסיעה מחיפה לנמלי אירופה. אחת הדרכים היתה אספקה בתשלום של שירותי דואר וחבילות, שנשלחו מישראל לאירופה. "קדמה" יצאה מנמל חיפה עם דואר ומשלוחים, ושבה עם עולים.

האונייה שירתה בקו חיפה־מרסיי עד 1952.

צילום: לע"מ

מי מכיר, מי יודע?

מזהים מי מהדמויות החוצות את "כיכר ציון" בירושלים בתקופה שלפני הקמת המדינה?

פרסומת לסבון של חברת "שמן", 1935 עיצוב: פ.קראוס, באדיבות מ.קראוס ו"מכון שוקר"

מחסור בסבון כביסה

עקרות הבית בארץ ישראל של שנת 1947 חשו במחסור הולך וגדל בסבון כביסה – אותו גוש מרובע שבו השתמשו כולן ביום הכביסה השבועי. המחסור החמיר לקראת חגי תשרי: כמעט לא היה אפשר להשיג חפיסת סבון אל מול צורכי הכביסה הרבים שעמדו בפני עקרת הבית לקראת תקופת החגים, וגם בנות המזל שהצליחו להשיג חפיסה בדרך של "פרוטקציה" – נדרשו לשלם עליה הון תועפות.

נשים רבות האשימו את חברת "שמן", יצרנית סבון הכביסה "מנורה" (סבון הכביסה הפופולרי ביותר בארץ ראז), ביצירת מחסור מכוון כדי להעלות את מחירו באופן "ספקולנטי".

ב־4 באוקטובר 1947 פרסמה החברה בעיתונות העברית מודעה גדולה, שבה היא מסבירה את הסיבות למחסור: הפחם המשמש לייצורה של הסודה הקאוסטית (הנדרשת לייצור סבון) נמצא במחסור בעולם, ולכן פסק הייצור באירופה, וכך גם יבוא הסודה הקאוסטית.

"שמן" הבטיחה לעקרות הבית הנואשות שהיא עושה כל מאמץ אפשרי כדי לאתר סודה קאוסטית בכל נקודה בעולם, ומקווה שתוכל בקרוב לחדש את היבוא, ובעקבותיו לחזור ולייצר את סבון הכביסה האהוב כל כך על עקרות הבית.

הצרכנייה / מוצרים של אז

קרש כביסה

קרש כביסה היה פריט חובה בכל בית בעת ההיא. זה היה לוח עץ שבתוכו שולב פח גלי, ועליו נמתח הבד, שאותו שפשפו באמצעות גוש של סבון כביסה אל מול המשטח הגלי, מה שעזר להוריד את כתמי הלכלוך.

קרש הכביסה שימש אביזר חיוני בתהליך הכביסה, יחד עם הפרימוס (המבער ששימש להרתחת דוד הכביסה), "כחול לכביסה" (חומר הניקוי), המעגילה (ששימשה לסחיטת הכביסה או לגיהוצה) וה"פיילה" (גיגית).

צילום: ארכיון "אתר נוסטלגיה אונליין"

"עובדים עצלנים"

אליקים גוטהולד וייל היה מהדמויות הבולטות והחשובות של האוניברסיטה העברית בהר הצופים בירושלים מיום הצטרפותו אליה, בשנת 1935. בעברו היה פרופסור לפילולוגיה באוניברסיטת פרנקפורט ואחר כך באוניברסיטה העברית בירושלים, ושימש המנהל הנערץ של בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים.

לכן גדולה היתה ההפתעה בעולם האקדמי בכלל ובאוניברסיטה העברית בפרט, כשפרופ' וייל המוערך פרש במפתיע מתפקידו בשנת 1946 והפסיק באחת לנהל את בית הספרים הלאומי.

לא עזרו כל השאלות, הפניות והתחינות – וייל מילא פיו מים בנוגע לסיבות עזיבתו את התפקיד הרם.

אלא שב־2 באוקטובר 1947 פרסם העיתון "דבר" כתבה תחת הכותרת "מה נעשה בספרייה הלאומית?", שבה מצטט העיתון מכתבה שפורסמה במהדורה האחרונה של עיתון הסתדרות הפקידים, "שורות". באותה כתבה תולה הפרופסור המכובד את הסיבה לעזיבת תפקידו ב... "בטלנותם של עובדי הספרייה הלאומית".

חדר עיון בספרייה הלאומית, 1934 צילום: ספריית הקונגרס

וכך נכתב ב"דבר": "פרופ' וייל מצא לראוי להבהיר במעט רקע עזיבתו את הספרייה הלאומית, בדרך של דברי לעז קשים על עובדי בית הספרים, עליהם כתב שהם עובדים עצלנים, המעדיפים לדבר על עבודה מאשר לעבוד".

עובדי הספרייה הלאומית, שנעלבו עד עמקי נשמתם מהעלבונות שהטיח בהם וייל, פנו להנהלת האוניברסיטה באמצעות הוועד. במכתב המחאה שלהם כתבו: "אנו פונים בבקשה ובדרישה כאחת לתבוע את פרופ' וייל לאחריות על הוצאת דיבה, ולחפש הדרך לתיקון הנזק המוסרי הקשה שנגרם לעובדי בית הספרים". הנהלת האוניברסיטה לא נענתה לדרישה, למגינת ליבם של העובדים הזועמים.

בקשה להעלאת עצמותיו של הרצל

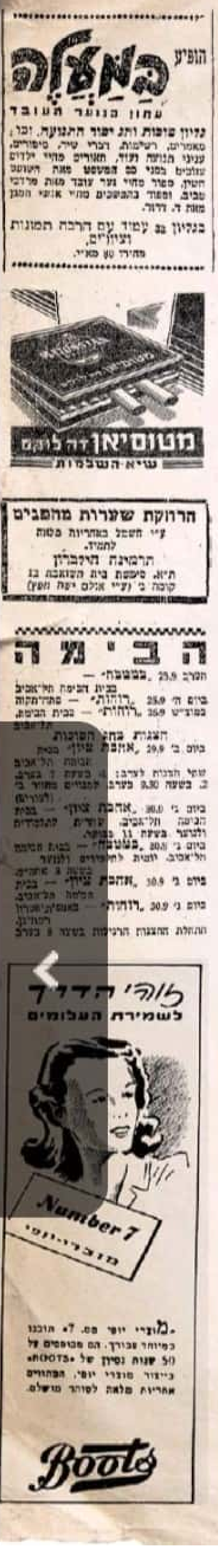
ב־17 בספטמבר 1947 הגיש נציג הסוכנות היהודית בווינה לשר הפנים האוסטרי איגרת מהמחלקה המדינית של הנהלת הסוכנות היהודית בירושלים, ובה בקשה להנפקת רישיון לצורך העברת עצמותיו של תאודור הרצל מבית הקברות הווינאי לארץ ישראל.

"יהיה זה אך נאות לאשר את הבקשה בימים אלה, שבהם מלאו 50 שנה לקונגרס הציוני הראשון", אמר נציג הסוכנות. השר הבטיח לתמוך בהעברת עצמותיו של הרצל לארץ ישראל והתחייב להביא את העניין בפני ממשלת אוסטריה, בתקווה שהרישיון יינתן ללא דיחוי.

לאחר הקמת המדינה הוקמה ועדה משותפת לממשלה ולהסתדרות הציונית, כדי למצוא מקום קבורה להרצל ולהחליט על תכנון אתר הקבר. עד אז, נקברו מנהיגי התנועה הציונית במקומות שונים, דוגמת בית הקברות טרומפלדור בתל אביב ובית הקברות כנרת, אולם הוועדה ביקשה להקים אתר קבורה חדש בירושלים, כדי לסמל את תקומת המדינה ואת ריבונותה על העיר.

לשם כך נבחרה פסגה צחיחה באזור שכונת בית וגן שבמערב העיר, שהיתה אחת הגבוהות בעיר וכונתה עד אז בשמה הערבי "אלשראפה" ("הנשקפת").

ב־16 באוגוסט 1949 הביא מטוס "אל על" את ארונו של הרצל מווינה לישראל. למחרת הוא הובא לקבורה על ההר שיישא את שמו, במעמד ראשי המדינה ומנהיגי התנועה הציונית, ועל הקבר הוצבה מצבה זמנית. רק ב־1960 הוקמה במקום המצבה הקבועה והמוכרת, העשויה אבן שחורה ועליה הכיתוב "הרצל".

70 שנים אחרי

עד יום העצמאות ה־70 נלווה במדור נוסטלגי את האירועים שהתרחשו בארץ ישראל לפני 70 שנה - החל מאירועים ברומו של עולם וכלה בידיעות שהופיעו בשולי החדשות, במודעות ובצילומים מאלבומים פרטיים

דייויד סלע

(באדיבות מכון שנקר לתיעוד וחקר העיצוב בישראל)

אוספים בגדים ליהודים במחנות העקורים

ב־13 באוקטובר 1947 הושק בארץ המפעל הלאומי לאיסוף בגדי חורף עבור 100 אלף היהודים במחנות המעצר בקפריסין ובמחנות העקורים באירופה. במבצע השתתפו עשרות ארגונים, בהנהגת הסוכנות היהודית. כרזות הודבקו על לוחות המודעות ברחבי הארץ ומודעות גדולות פורסמו בעיתונות המקומית, שבהן נאמר:
"יהודי ארץ ישראל: בעצם הימים הגדולים והנוראים האלה, ימי מאבק גורלי וציפייה לגאולה שלמה, מגיעה אלינו תביעה נמרצת ממחנות הנידחים וממרכזי ההעפלה לעזרה דחופה. 100,000 יהודים, שגורל חייהם ועתידם קשורים בארצנו, עומדים בפני אויב אכזרי ששמו חורף, העלול להפיל חללים באין כסות חמה לגוף ונעל לרגל. למניעת סכנת ההשמדה של השארית, ולשם שמירה על כוחותיהם האחרונים של רבבות יהודים המתקרבים אל חופי ארצנו, הננו לקיים מפעל זה. החל מ־2.11.1947 יבקרו נציגים בביתכם על מנת לאפשר לכל בית יהודי לקיים את מצוות הצלת שארית עמנו. כל בית אב ועקרת בית בעיה, בשכונה, במושבה ובכפר מתבקשים להבין תרומת כסות חמה לגוף ונעל לרגל".

שולמית שמיר ב־1947 באדיבות מכון ז'בוטינסקי

"הטרוריסטית החשובה" שולמית שמיר שובתת רעב

שולמית שמיר, אחת מ"שתי הטרוריסטיות החשובות" - כפי שהוגדרו על ידי המשטרה הבריטית בעת תפיסתן לאחרונה - שובתת רעב.
כך נכתב בעיתון "הצפה" ב־23 בספטמבר: "שולמית שמיר מחולון, אם לילדים, שלפני כשבועיים נאסרה בירושלים והועברה לבית לחם, ממשיכה זה שבעה ימים בשביתת רעב ונחלשה מאוד. בשל כך היא הועברה לבית החולים הממשלתי בירושלים. כאן התחילו להאכילה בכוח, אולם היא סירבה ותבעה את שחרורה".
שולמית שמיר היתה לוחמת בלח"י, שם הכירה את בעלה יצחק שמיר, לימים ראש הממשלה השביעי של ישראל. היא שבתה רעב במשך 11 ימים. רק בתחילת מאי 1948, בתום שמונה חודשי מאסר, שחררו אותה הבריטים מהכלא.

בריכת "גלי גיל", 1950. "צפיפות בלתי נסבלת, פציעות והתעלפויות" צילום: אוסף "קטקוף", לע"מ

מהומות בבריכת "גלי גיל" ברמת גן

במוצאי סוכות תש"ח ארגנה ועדת התרבות המרכזית של ההסתדרות, במסגרת "שמחת בית השואבה", אירוע ארצי מרכזי בבריכת "גלי גיל" באזור בורסת היהלומים ברמת גן.
לאירוע הגדול קדמו מודעות, שפורסמו בעיתונים ובלוחות המודעות, ושהבטיחו "תוכנית עשירה בהשתתפות 450 מציגים, שחקנים, רקדנים ועוד". ואכן, מכל רחבי הארץ נהרו המונים לאירוע. על פי הערכת סופר העיתון "דבר", נכח בשטח הבריכה קהל של יותר מ־8,000 צופים – הרבה מעבר לקיבולת האפשרית, מה שגרם ל"אי סדר גדול, צפיפות בלתי נסבלת, פציעות והתעלפויות רבות. ידיו של צוות העזרה הראשונה שנכח במקום מלאו עבודה".
מוסיף ומרווח הכתב: "התגיגה הכזיבה את קהל הצופים. התוכנית היתה אוריגינלית כשלעצמה והתאימה למסגרת, אך היתה קצרה ביותר וניכר היה בה שהמשחקים טרם היו מוכנים לה בשלמות. המארגנים יכולים ללמוד לקח רב מן הניסיון הזה, שהכזיב".

הנציב העליון הבריטי, סר אלן קנינגהם. "מנוי וגמור לעזוב" צילום: מוזיאון המלחמה הבריטי

הנציב העליון מזהיר: "תוהו ובוהו צפוי בארץ ישראל"

ב־9 באוקטובר 1947 כינס הנציב הבריטי העליון, סר אלן קנינגהם, מסיבת עיתונאים שבה הזהיר מפני "שואה המתקרבת לארץ ישראל", בשל ההחלטה הבריטית לעזוב את ארץ ישראל לאלתר.

הודעתו של קנינגהם באה יום לאחר הצהרתו של דובר המשלחת הבריטית בעצרת האומות המאוחדות, שלפיה מתקיימות שיחות בין המיניסטריונים הבריטיים הרלוונטיים בעניין החשת היציאה של בריטניה מארץ ישראל. סוכנות הידיעות הלונדונית מצטטת שמועות שנפוצו בלונדון, שלפיהן יחל הפינוי הבריטי ב־1 בינואר 1948. מנהלי מחלקות בממשל הבריטי הונחו להכין מיידית תוכניות פינוי מארץ ישראל, שייצאו לפועל בתוך 30–90 ימים מרגע קבלת ההחלטה על הפינוי.

"מנוי וגמור עם בריטניה לעזוב את ארץ ישראל גם בלי להשאיר יורש, אם היהודים והערבים לא יגיעו ביניהם להסכם", אמר הנציב קנינגהם במסיבת העיתונאים. "עדיין פתוחה בפניהם הדרך למציאת הסכמה, שאם לא כן - יציאתנו הצפויה תגרום לתוהו ובוהו ולשפיכות דמים".

צילום: דקפלן, בארכיון "מורשת כפר סבא"

מי מכיר? מי יודע?

תמונה זאת של קבוצת קטיף פרי הדר צולמה בפרדסי כפר סבא בשנת 1947.
מכירים מי מהמצולמים? כיתבו לנו ל: shishabat@israelhayom.co.il

הצרכנייה / מוצרים של אז

פרימוס

את הפרימוס, ששימש להרתחת דודי כביסה, היה אפשר למצוא בתקופת היישוב וישראל הצעירה כמעט בכל בית. היה זה מכשיר בעל מכל עגול בתחתיתו, שאותו מילאו בנפט, ובראשו מבער.

תפעול הפרימוס היה דו־שלבי: ראשית, שפכו מעט כוהל על המבער ויצרו להבה קטנה, ומייד אחר כך היו מפעילים בעזרת ידית שבלטה מהמכל משאבת בוכנה שיצרה לחץ שגרם ללהבה גדולה לפרוץ ברעש גדול. בפרימוס עשו שימוש הן לחימום מים לצורך הרחצה השבועית, והן לבישול.

שביתת פועלי הבלוקים והלבנים

ב־13 באוקטובר 1947 פרצה בארץ שביתה של מאות פועלי בניין מתחום הבלוקים והלבנים. זאת לאחר תקופה ארוכה שבה העלו העובדים, דרך "אגודת פועלי חומרי בניין", דרישות לשיפור תנאים ולהעלאת השכר בהסכם שיכלול גם התחייבות מצד המעבידים להפריש לקרן ביטוח את האחוזים המגיעים להם כתנאים סוציאליים.

הפועלים הממורמרים העמידו בנוסף משמרות מחאה בפתחי הסדנאות ובתי החרושת, ומנעו הוצאת בלוקים ולבנים לאתרי הבנייה השונים. משמרות נוספות הוצבו בדרכים הראשיות, כדי למנוע הובלת חומרי בניין תוצרת חוץ לאתרי הבנייה.

צילום: אוסף אמריקן קולוני, ספריית הקונגרס

70 שנים אחרי

עד יום העצמאות ה־70 נלווה במדור נוסטלגי את האירועים שהתרחשו בארץ ישראל השבוע לפני 70 שנה ● והפעם: איך הפיגה גולדה את חששות מתיישבי הגליל המערבי, ואיזה חיידק מצרי עשה שמות במערכות העיכול בנגב

דייויד סלע

בן־גוריון: "זכות גדולה היא לאמריקה ורוסיה שידעו להתייצב לימין העשוק בעמים"

לנוכח הודעות רשמיות של רוסיה וארה"ב על תמיכתן בהקמת מדינה יהודית, פרסם יו"ר הנהלת הסוכנות היהודית, דוד בן־גוריון, הצהרה ב־15 באוקטובר 1947, שבה נאמר, בין השאר: "זכות גדולה היא לציונות שאיחדה, ולו רק בשאלה אחת, את שתי המעצמות האדירות בעולם, וזכות גדולה היא לאמריקה ורוסיה שידעו ברגע המכריע להתייצב לימין העשוק בעמים. מלחמתנו הארוכה והקשה להקמת המדינה היהודית לא עלתה בתוהו, אבל אל נתיימר לשווא שהיא כבר נסתיימה. טרם הגענו למחוז חפצנו, והדרך לפנינו זרועה מוקשים וחתחתים".
בן־גוריון מנחה את הציבור בישראל איך להיערך לקראת הבאות: "הדאגה להמשכת שירותים תקינים בעיריות, במועצות, בוועד הלאומי ובסוכנות היהודית – כדאגה לביטחון היא, ואין לדחות הטיפול הנדרש לאספקת שירותים שוטפים לאוכלוסייה עד לזמן הפינוי הבריטי. נמתין בציפייה להחלטות הסופיות של האו"ם, אך לא נסיח דעתנו מעכשיו אף לרגע משתי הנחות עתיקות הממצות בשעה זאת את כל האמת במצבנו ובמבחננו: אם אין אני לי – מי לי, ואם לא עכשיו – אימתי?"

המטוס הבריטי בלוד צילום: אוסף "מטסון", ספריית הקונגרס

תאונה אווירית לעוגה המלכותית

ב־15 באוקטובר 1947 דיווחו רוב העיתונים העבריים בארץ ישראל על אירוע מעניין שהתרחש בשדה התעופה לוד. התברר שעוגה מפוארת, שנשלחה במטוס Imperial Airways London על ידי ממשלת אוסטרליה כמתנה לחתונת הנסיכה אליזבת בלונדון, ניזוקה בשעת חניית הביניים של המטוס בלוד, כשאחד משלושת הארגזים שבהם היתה העוגה ארוזה התמוטט בתוך המטוס, ונפל.
מנהל שדה התעופה החליט לשלוח במהירות את העוגה לבית הקפה הירושלמי הידוע "טוב טעם", לשם הוזעק מהנדס מומחה שהתבקש לערוך תוכנית של העוגה השלמה, כדי שיהיה אפשר לעשות לפיה את התיקונים הנדרשים. כן נקראו להתייעצות ולסיוע ששת גדולי האופים בירושלים.
השמועה עשתה לה כנפיים במהירות ברחבי העיר, והמונים צבאו על בית הקפה, בתקווה לזכות בהצצה חטופה בעוגת החתונה המפוארת.
הצוות עבד על התיקונים במשך כל הלילה, ולקראת שחר הוחזרה העוגה אחר כבוד לשדה התעופה ונארזה בבטחה בחלקו האחורי של המטוס, שיצא ללונדון בשעה 9:30 בבוקר.

לילהלו

תיאטרון לרבין בא"י.
באולם הקיץ „פן־רמו"
הצגת בכורה
תכנית מס' 12
ארצנו הקטנטנת...
הערב 9.10 באולם „השרון" בהרצלית
הצגת בכורה ויחידה ב־8.30 בערב
מוצ"ש 11.10, 2 הצגות ב־7—9.15 בת"א
כרטיסים להשיג בקופת „פן רמו" כרגיל.

גולדה מאיר עם ילדים בקיבוץ צילום: טדי בראונר, לע"מ

תושבי הגליל לגולדה: צרפו אותנו למדינה החדשה

ביום רביעי, 15 באוקטובר 1947, נערכה בנהריה פגישת חירום של נציגי המושבים בגליל המערבי ומועצת נהריה עם גולדה מאירסון (מאיר), מנהלת המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית. הפגישה הדחופה זומנה בשל חשש הכבד של מתיישבי הגליל המערבי שהאזור לא ייכלל במסגרת המדינה היהודית האמורה לקום בעקבות הדיונים הצפויים בעצרת האומות המאוחדות, שנקבעו לחודש נובמבר.
ד"ר כהן, נשיא מועצת נהריה, אמר בנאומו: "לא יעלה על הדעת שום סידור מדיני שיוציא את הגליל המערבי מתחומי המדינה היהודית. יש צורך דחוף לחזק את היישוב בגליל המערבי ואת עמדותיו, להגדיל את האוכלוסייה ולרכז מפעלי עבודה גדולים לחיזוק הבסיס היהודי בגליל המערבי".
גולדה אמרה לנציגים כי "מאמציה של הנציגות הציונית מכוונים לצירופה של הסביבה הזאת אל המדינה היהודית. נעזור ככל האפשר לחיזוקה הכלכלי של נהריה ולביסוסם הכלכלי של יישובי הגליל המערבי".

צילום: ארכיון אתר נוסטלגיה

הצרכנייה / מוצרים של אז

קולנוע קטן

שמות רבים היו לפריט האהוב הזה, שאפשר לנו לחזות בזמנים ההם חוויית קולנוע בצבע ובתלת־ממד: "קוקר", "פנורמה", "משקפת", "קולנוע קטן", ועוד. בראש הפריט היה חריץ שלתוכו היו מכניסים גלגל, ובו פילמים זעירים וצבעוניים. למשקפת היו שתי עיניות שדרכן היינו מביטים לתוכה, ושם היה נגלה לעינינו עולם מופלא ותלת־ממדי – "שלגייה ושבעת הגמדים", "עמי ותמי", "במבי", "מיקי מאוס", וגם תמונות נוף של מקומות רחוקים בעולם, שנדרשו שנים רבות עד שהצלחנו להגיע אליהם במציאות.

תור לחיסונים בבית החולים הדסה בתל אביב, 1947 צילום באדיבות ארגון האינטרנט הישראלי

זהירות: חולירע

לנוכח מגיפת החולירע שהתפשטה במצרים והפילה כבר 2,000 חללים מאז התגלתה באמצע ספטמבר 1947, כינס מנהל מחלקת הבריאות הממשלתית, ד"ר קריקוריאן, מסיבת עיתונאים, שבה הודיע כי "כל אוכלוסי הארץ יקבלו זריקות מונעות חולירע".

מחלת החולירע (או "כולרה") היתה מחלה מידבקת, שבה פוגע חיידק במערכת העיכול וגורם לאיבוד מהיר של נוזלים. מחצית מהחולים שלא טופלו מתו מהמחלה. כצעד מונע, כדי לעצור את התפשטות המחלה ממצרים לארץ ישראל, חוסנו מבעוד מועד כ־100 אלף מתושבי הנגב ועזה, נוסף על עובדי הגמלים, הרכבות ושרה התעופה לוד – כל העלולים לבוא במגע עם נשאי המחלה.

מחסור חמור בשוטרים יהודים

ב־16 באוקטובר 1947 דיווח העיתון "דבר" על המצב העגום של השוטרים היהודים בארץ ישראל, וקבע ש"הנוער העברי הזניח במשך שנים את העמדה החשובה ששמה המשטרה הארץ־ישראלית".

על פי הכתבה, "בתחנות משטרה בנקודות יישוב רבות בארץ ישראל אין ולו שוטר עברי אחד, למרות שביישובים השונים חיים מאות ואלפי תושבים יהודים. בגליל העליון, למשל, שבו חיים 8,000 יהודים, יש רק 13 שוטרים יהודים. חוסר שוטרים יהודים בתחנות המרוחקות גורם לא פעם לקשיים למתיישבים יהודים הנזקקים לעזרת המשטרה, ואין בתחנה שוטר שיבין אותם או את שפתם. "עשרות תחנות משטרה ותיקות מייחלות להגעתו של שוטר יהודי אחד לפחות, אולם מצבת כוח האדם במשטרה הארץ־ישראלית, העומדת על 900 שוטרים יהודים בלבד מתוך 3,000 שוטרים בסך הכל, לא מאפשרת הצבת שוטר יהודי בנקודות יישוב רבות. "בתקופה זאת, כשברור שהשלטונות הבריטיים יפנו את הארץ בעתיד הקרוב – נמצא את ידינו חסרות בשוטרים יהודים לתפוס את עמדות הביטחון, תחנות המשטרה והמתקנים האחרים שהבריטים ינטשו". העיתון יוצא בקריאה דרמטית לצעירי היישוב: "זיכרו – בידכם לשמור בימים אלה על עמדת ביטחון חשובה למען עמכם. קומו למלא את חובתכם: התגייסו למשטרה".

קבוצת שוטרים יהודים, 1945 צילום באדיבות עיריית נשר

עוזרים לאסירים בבתי המעצר

ב־15 באוקטובר 1947 התכנסו בתל אביב, לראשונה, נציגים מכל סניפי אגודת "לאסירינו". האגודה הוקמה חודשיים לפני כן כדי לתת מענה ל־1,200 האסירים והעצורים היהודים: 600 כלואים במחנה לטרון ובבית המעצר בבית לחם, 200 בבתי סוהר שונים, 100 ב"קישלה" בירושלים ו־300 במחנה המעצר הבריטי בקניה.

יו"ר האגודה, ש' אבן זוהר, העביר למשתתפי הכנס דיווח מקיף על מצבם של הכלואים ופירט את הפעולות שהאגודה עושה למענם. "ראשית דאגתנו היא להבטיח אספקת מזון ראוי. לא רק מזון גשמי אלא גם רוחני, שכן רבים מן הכלואים מנצלים את הזמן ללימודים. אנו שולחים ספרי לימוד למחנות המעצר השונים ודורשים מהשלטונות הבריטיים לאפשר להכניס למקומות הכליאה מורים על חשבון האגודה, כדי ללמדם מקצוע ולהקל אחר כך את חזרתם לחברה".

לגבי העצורים במחנה גילגיל שבקניה דווח ש"העצורים בקניה, אף על פי שהם מחוץ לגבולות ארצנו, אינם רחוקים מאיתנו בדאגה. האגודה שולחת לאסירים תמיכה כספית ועיתונים".

צורים יהודים במחנה לטרון, 1947 צילום באדיבות מכון ז'בוטינסקי

70 שנים אחרי

עד יום העצמאות ה־70 נלווה במדור נוסטלגי את האירועים שהתרחשו בארץ ישראל השבוע לפני 70 שנה ● והפעם: מה חיפש סגן נשיא ארה"ב אצל הקיבוצניקים בים המלח, ומי ניסה לפתות בתלושים את הקונים בחנויות

דייויד סלע

חניכי קורס הטיס הראשון של חברת "אווירון", 1939 — צילום: בארכיון ארכיון ההגנה

קווי תעופה בינלאומיים חדשים

ב־24 באוקטובר 1947 הודיעה חברת "אווירון" על פתיחת קווי תעופה בינלאומיים ראשונים לטיסות מארץ ישראל לאירופה, לדרום אפריקה ולאמריקה.

חברת "אווירון" נוסדה בשנת 1936 במהלך מאורעות תרצ"ו כחברת התעופה הראשונה ביישוב. היא היתה בבעלות הסוכנות היהודית, ההסתדרות הכללית והוועד הלאומי והפעילה טיסות פנים בין תל אביב, חיפה וטבריה.

כעת נכנסה "אווירון" להסכם שותפות עם חברת השקעות בינלאומית מדרום אפריקה בשם "קבוצת אלפא", הפועלת ברחבי העולם בתחומים רבים – ובהם שדות נפט, מכרות זהב, בנייה, שירותי תעופה ועוד.

במסיבת עיתונאים שנערכה במלון "קטה דן" הודיעו נציגי אלפא, שנוסף על השקעה בפיתוח קווי תעופה יחד עם חברת "אווירון", מנהלת החברה מו"מ מתקדם עם עיריית תל אביב על הקמת בית מלון גדול "בנוסח אירופה ואמריקה".

זמן לא רב לאחר מכן, ועוד לפני שחברת "אווירון" החלה בהפעלת הקווים הבינלאומיים, הועברו מטוסי החברה מלוד לשדה רב. הם הועמדו לרשות שירות האוויר של ההגנה, שהפך לאחר מכן לחיל האוויר הישראלי.

ב־1949 הוקמה חברת התעופה הלאומית של מדינת ישראל, אל על.

נמצא החיסון לחולירע?

בשבוע שעבר דיווחנו כאן על מבצע חיסון של כל האזרחים בעקבות מגיפת החולירע, המשתוללת במצרים ומסכנת את היישוב בארץ. כמה ימים לאחר תחילת מבצע החיסון יצאה חברת כרמל מזרחי במודעות גדולות בעיתונים העבריים עם המלצה לשתות פעמיים ביום כוסית קוניאק – שהרי "הקוניאק ידוע כחיסון נגד החולירע".

מסע הפרסום עשה את שלו, ומכירות הקוניאק של כרמל מזרחי עלו בחודשים שלאחר הקמפיין.

חברי קיבוץ בית הערבה שוטפים מלח מהאדמה — צילום: זולטן קלוגר, לע"מ

מהבית הלבן לבית הערבה

הנרי וולאס, סגן נשיא ארה"ב בשנים 1941–1945 וחוקר בעל שם עולמי בתחום האגרונומיה, בא לסיור בארץ ישראל לצורך מחקר בנושא השפעת החקלאות על השלום בעולם.

וולאס היה שר החקלאות האמריקני במשך שבע שנים, עד שנבחר לסגנו של הנשיא רוזוולט. בשל העניין הרב שעורר ביקורו בארץ, התלוו אליו עיתונאים רבים.

הנקודה החקלאית הראשונה בביקור היתה קיבוץ בית הערבה. וולאס פגש את חברי הקיבוץ, ביקר במטעים, הרבה בשאלות וקיבל הסברים מהחברים. במיוחד עניינה אותו טכניקת שטיפת הארמה ממלח, שבה עשו שימוש חברי הקיבוץ כדי להכשיר את האדמות לצורכי המטעים.

בסיום הביקור אמר וולאס לחברי הקיבוץ: "הנני מוצא גישה רצינית במפעלכם, ואני מקווה שאוכל לסייע לכם בידיעותיי בתחום החקלאות והכלכלה. בשורה חדשה לעולם תגיע מארץ התנ"ך. לא ייתכן שלום בעולם בלי שלום בארץ ישראל".

כרזה במסגרת הקמפיין, 1947 באדיבות "ציונות 2000" ומכון שנקר

מבצע כחול לבן

ב־1947 התאחדות הסוחרים הכללית, בשיתוף עם "האיגוד למען תוצרת הארץ", יוצאים במבצע לעידוד רכישת מוצרים תוצרת הארץ.

סופרו הכלכלי של עיתון "הבקר" מדווח כי בעד כל קנייה בסך חצי לירה ארץ ישראלית בכל בית עסק עברי יינתן תלוש, שיזכה את בעליו בפרס מתוצרת הארץ. מודעות יפורסמו על לוחות המודעות, ובעלי החנויות מתבקשים לקשט את חלונות הראווה במוצרים מתוצרת הארץ.

המבצע העממי יכיל את כל תחומי המסחר – הלבשת גברים ונשים, הנעלה, ממתקים, סיגריות, ועוד. הוא יימשך שבועיים, שבמהלכם יינתנו הנחות על המוצרים.

יוזמי המבצע מקווים להביא את פדיון המסחר הקמעונאי במהלך השבועיים למיליון לירות, לעומת חצי מיליון בשבועיים רגילים, כולל מכירות תוצרת חוץ.

צילום: ארכיון אתר נוסטלגיה

הצרכנייה / מוצרים של אז

סיפון סודה

זה היה מכל זכוכית גדול ואטום, שהכיל מי סודה. בראשו ידית, וממנה ירד עד תחתית המיכל צינור זכוכית דק. לחיצה עדינה על הידית – ושצף של מי סודה יצא מהפייה אל הכוס.

מילוי הסודה נעשה בבית החרושת, ומשם שווקו הסיפונים לחנויות המכולת. כשהסודה במיכל היתה מסתיימת, היו הצרכנים ניגשים למכולת עם המיכל הריק, ותמורת תוספת תשלום מקבלים סיפון סודה מלא.

ב־1953 החל להיות משווק בישראל ה"סיפולוקס" הידוע, שהיה עשוי ממתכת ובו בלון קטן של פחמן דו־חמצני דחוס. הבלונים הגיעו בחבילות של תריסר לאריזה, והוחלפו בחנות לאחר שהתרוקנו. כך היה אפשר להכין את הסודה בבית, בלי לגשת בכל פעם למכולת ולהחליף בקבוק.

ההסתדרות לפועלי א"י: "התגייסו להגנת היישוב!"

אסיפת פועלים, 1947 צילום באדיבות ארכיון כפר סבא

בהמשך לקריאתה של ההסתדרות לכלל הפועלים בארץ ישראל לפעול במסגרת אגודות בעלי המקצוע השונים למען ביטחון ארץ ישראל, התקיימו ברחבי הארץ כנסים של אגודות כדי לבדוק באיזו דרך יוכלו לסייע.

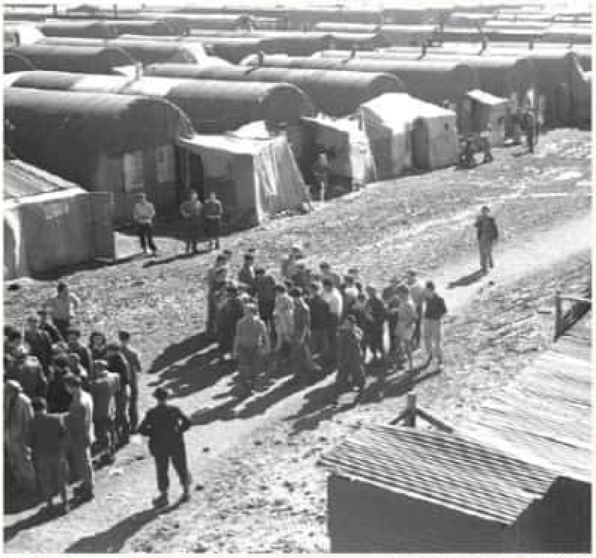
אגודות פועלי הבניין היו הראשונות להיענות לקריאה. בכנס ארצי של מזכירי האגודות ב־27 באוקטובר 1947 התקיימה הרצאה בנושא "הסכנות הצפויות ליישוב העברי מאויביו". בתום ההרצאה תבע המרצה מציבור הפועלים "נכונות לעמוד בשער בנפשם ובמאודם".

בתום הכנס נוסחה הצהרה שאמרה: "...פועלי הבניין עמדו תמיד בשורות הראשונות של מגיני היישוב. הם נעים כל הזמן ומפרישים משכרם למגבית והצלה, וימשיכו ויתמידו במס החשוב הזה. האגודות נדרשות להקפיד שלא ייעדר אף שם של פועל בניין מרשימת משלמי המס הזה. כמו כן, דורש הכנס לחייב את נותני העבודה והקבלנים בבניין בסכום מקביל לזה של הפועלים".

70 שנים אחרי

עד יום העצמאות ה־70 אנחנו מלווים במדור נוסטלגי את האירועים שהתרחשו בארץ ישראל השבוע לפני 70 שנה ● והפעם: למה נושרים הפירות בפרדסים, ומה דינו של נהג אוטובוס ערבי שבא לעבודה כשהוא לא מגולח

דייויד סלע

עצורים במחנה בקפריסין

צילום: לע"מ

עצורי המחנות בקפריסין למען מעפילי אקסודוס

10,000 מעצורי מחנות קפריסין השתתפו בישיבה, שבה החליטו לתרום מכסת עלייה של חודש שלם – 750 רישיונות ("סרטיפיקטים") – לטובת מעפילי "אקסודוס" (יציאת אירופה) העצורים במחנות בגרמניה. "עצורי מחנות העקורים בקפריסין – נפשם כלתה לארץ, לא רק כדי להגיע לקץ הנדודים הנמשכים מראשית השואה, אלא גם כדי להיות עם היישוב במבחנים הצפויים בקרוב", נכתב בעיתון "דבר". "ליבם פועם בהלם אחד עם היישוב, אך גם ייסוריהם ועמידתם הגאה של אחיהם עצורי 'אקסודוס' וכליאתם מחדש בארץ הדמים לא נעלמו מעיניהם".
את המידע על המחווה המרגשת של עצורי המחנות מסר ראש מחלקת עליית הנוער בסוכנות, משה קולודני (לימים – קול), שחזר מביקור במחנות. הוא דיווח גם על מצבם הקשה של 2,844 ילדים החיים במחנות – מאות מהם תינוקות שאימהותיהם מתקשות להניקם בשל מצבן הפיזי הירוד, ותחליפי חלב אין.
"אל ישאירו השלטונות את הילדים ואת אימהותיהם במחנות קפריסין בחורף הקשה המתקרב", דרש קולודני בשם הנהלת הסוכנות. "הנה הזדמנות לראשי השלטון הבריטי לעשות מעשה הומניטרי ולהעלות את הילדים, ובעיקר את התינוקות, לארץ מחוץ לתור של מכסות הסרטיפיקטים".

בית אריזת פרי הדר

צילום: המוזיאון לתולדות הרצליה

אסון בפרדסים: הפירות נושרים

הודעות מבהילות התפרסמו ביישוב ב־30 באוקטובר 1947, בדבר אסון שפוקד פרדסים רבים, שבהם פרי הדר נושר מהעץ לארמה. מפתח תקווה, למשל, רווח על עשרה פרדסים שבהם יש נשירת פרי של יותר מ־90 אחוז.
הודעות אלו מעמידות בספק את יכולתו של ענף הפרדסנות הארץ־ישראלי לעמוד בהסכמים שנחתמו לא מזמן בלונדון לייצוא של 15 מיליון תיבות פרי הדר. ארגון הפרדסנים העבריים הקים ועדת מומחים, שיצאה לסיורים בפרדסים. השבוע תבקר הוועדה בפרדסי השרון, והיא עשויה לסיים מלאכתה ולהגיש דין וחשבון במהלך השבוע הבא.
על פי הערכות ראשוניות, הסיבה לנשירת הפרי קשורה בטיב הריסוס שבוצע בפרדסים בקיץ האחרון. כמה מפרדסני פתח תקווה לא המתינו לתוצאות הוועדה והעבירו מכתב בהול לחברת "של", ספקית חומרי הריסוס, בדרישה "לגלות את הסיבה שחומרי הריסוס הביאו לחורבן תנובת פרדסינו בעונה זאת".
כבר כעת ברור שהנזק לפרדסים יהיה גבוה מאוד, הן בשל אובדן ההכנסות בעונת הקטיף הנוכחית, והן בשל התייבשות העצים בפרדסים שבהם התגלתה הנשירה.

/// מבזק כלכלי ///

סופרו הכלכלי של "דבר" מרווח:

● הזמנה של 500 מכשירי טלפון, שהיו אמורים להגיע לארץ, בוטלה על ידי השלטונות, בהודעה שהם כבר מתכוננים לפינוי צפוי של ארץ ישראל.

● "חברת החשמל לפלשתינה" הזמינה מבית חרושת בתל אביב ארבעה טרנספורמטורים (שנאים). רכישה זאת מוכיחה את איכות הייצור העברי בארץ ישראל, שכן עד כה נעשו כל הזמנות הציוד של חברת החשמל באנגליה.

● סוכנים של יצרני מכוניות מצ'כוסלובקיה סיימו השבוע ביקור בארץ ישראל ודיווחו על מכירות יפות.

● עשרות אלפי לירות הרוויחו אנשי בורסת הזהב בתל אביב בתקופת העלייה של הזהב בשבועיים האחרונים.

● יצרני המעילים העבריים בארץ ישראל מרוחים שעלה בידם לשווק לקראת החורף את כל מלאי תוצרתם ללא כל קושי.

● לנוכח סכנת מחלת הכולירע עלה מאוד הביקוש לסבון כביסה, הנמצא גם כך במחסור בשל האטה עולמית בייצור הסודה הקאוסטית המשמשת מרכיב מרכזי בהליך הייצור. בשוק תל אביב מוכרים כיום סבון רחצה תוצרת עברית במחיר מופקע של 170 מיל, ואילו סבון תוצרת ערבית באיכות נמוכה נמכר במחיר גבוה מאוד של 70 מיל.

ארכיון אתר נוסטלגיה

הצרכנייה / מוצרים של אז

ג'ריקן

החורף המתקרב מזכיר בוודאי לרבים את אמצעי החימום של הזמנים ההם – תנור ה"פיירסייד" שפעל על נפט, שאותו היינו רוכשים ממוכר הנפט שהיה מגיע עם עגלתו לשכונה, ועליה מכל נפט גדול, ומצלצל בקול בפעמון כבד. הובלת הנפט מהעגלה לבית היתה מתבצעת באמצעות הג'ריקן, מכל מתכת לאחסון ולנשיאת נוזלים, שהגיע לארץ ישראל עם הצבא הבריטי. עם עזיבת הבריטים את הארץ נרכשו ג'ריקנים רבים על ידי סוחרים זריזים, שמכרו אותם לכל דכפין.

מרגע שמיעת צלצול הפעמון של מוכר הנפט היו מגיעים אליו הלקוחות מכל פינות הרחוב ומעמידים את הג'ריקן מתחת למכל הנפט שעל העגלה. המוכר היה משחיל לתוך פיית הג'ריקן משפך פח, פותח את ברז המכל וממלא את הג'ריקן. בבית היו שופכים בזהירות מהג'ריקן לתוך מכל פנימי של הפיירסייד, מדליקים את הפתילה והנהנים מהחום הנעים שהיה מתפשט בכל הבית.

כרזה לסבון גילוח, שנות הארבעים

עיצוב: "האחים שמיר", באדיבות י. שמיר ומכון שוקר

"להיות מלוכלך ולנהוג באוטובוס זו עבירה"

עיתון "הבקר" מדווח על קנס של 100 מיל, שהטיל שופט השלום הירושלמי, הד"ר לוי, על נהג ערבי שנאשם בנהיגת אוטובוס כשהיה בלתי נקי ובלתי מגולח. הנאשם הודה, אך אמר כי לדעתו חוק זה, המחייב נהג להיות נקי ומגולח, הוא חוק אנגלי, והוא מוזר בעיניו לגבי תושבי ארץ ישראל. השופט קבע כי להיות בלתי מגולח אינה עבירה, אך להיות מלוכלך ולנהוג באוטובוס ציבורי – זו עבירה.

מכות בקפה "עטרה"

ב־2 בנובמבר 1947, קרוב ל־7 בערב, פרצו שבעה צעירים רעולי פנים ומזוינים באקרחים ובמקלות לקפה "עטרה" שברחוב אלנבי בתל אביב. כך דיווח העיתון "הבקר" למחרת:

ראש הכנופיה היכה במכשיר קהה בראשו של מר לוי המנהל, ובריונים אחרים היכו את סגנו, מר יעקובי, שנפצע בפניו. אז נתן אחד הבריונים פקודה "להרוס", וחבריו שברו בבית הקפה מכל הבא ליה. אחד מן הקהל הדף הצידה בעצמה את אחד הבריונים, ואז נשמעה הפקודה "לסגת", והכנופיה נעלמה ברחובות הסמוכים.
אנשי מד"א באו למקום להגיש עזרה ראשונה לפצועים, אך הם העדיפו ללכת לביתם, לאחר שכבר קיבלו עזרה ראשונה מרופא שנכח במקום.
הסברה היא שהפורעים היו בני אחד מארגוני המחתרת הפורשים, שבוודאי היה להם איזה עניין עם המנהל במקום או עם קפה "עטרה" עצמו.

עיצוב: פ. קראוס, באדיבות מ. קראוס ומכון שוקר

70 שנים אחרי

עד יום העצמאות ה־70 אנחנו מלווים במדור נוסטלגי את האירועים שהתרחשו בארץ ישראל השבוע לפני 70 שנה ● והפעם: מחיר הבנזין עולה, והמורה אבן שושן משיק מילון חדש

דייויד סלע

אנשי הסוכנות היהודית בוחנים מפה של תוכנית החלוקה, במטה האו"ם. משמאל: ד"ר נחום גולדמן, דוד הורוביץ, עמנואל ניומן והרב זאב גולד

הסכם רוסי־אמריקני לביטול המנדט הבריטי ב־1 במאי

ביום שלישי, 11 בנובמבר 1947, רעש היישוב היהודי בארץ ישראל. כותרות כל העיתונים דיברו על הסכם בין ארה"ב לבריה"מ על בישולו של המנדט הבריטי ב־1 במאי והכרזה על מדינה יהודית ומדינה ערבית ב־1 ביולי. בתקופת הביניים, שתארך חודשיים, יוקמו על ידי ועדה שימנה האו"ם "מועצות ממשלה" זמניות של שתי המדינות שבדרך.

ההסכם הרוסי־אמריקני הושג לאחר משא ומתן ארוך בין נציגי המעצמות שהתקיים בעצרת האומות המאוחדות, שישבה בלייק סקסס שבמדינת ניו יורק. הוא העלה בקרב מנהיגי היישוב את התקווה שתוכנית החלוקה תאושר עוד באותו מושב של עצרת האו"ם, שעמד להינעל.

על פי הדיווח בעיתון "הבקר", רוסיה ביקשה תחילה שהמנדט יסתיים ב־1 בינואר 1948, וארה"ב הציעה שהוא יסתיים ב־1 ביולי. אחת מהצעות הפשרה היתה שהמנדט יבוטל ב־1 בינואר ויעבור לידי האו"ם, שמצידו יבקש מבריטניה להמשיך לשלוט בארץ כנציגתו עד 1 ביולי, אז יוקמו שתי המדינות.

לבסוף סוכם על סיום המנדט ב־1 במאי, ואחריו תקופת מעבר בת חודשיים, שבמהלכה תנהל את ענייני הארץ ועדה שתמנה שלושה עד חמישה נציגים של החברות הלא קבועות במועצת הביטחון. בתקופה זו תפקח מיליציה יהודית על הסדר והביטחון במדינה היהודית, ומיליציה ערבית תהיה אחראית לסדר ולביטחון במדינה הערבית.

סופר "הצפה" בלייק סקסס, ד"ר עוזיאל קורליבך, דיווח בעיתונו כי "הפשרה היא תוצאה הדדית של נסיגה מן העמדות בהן החזיקו שתי המעצמות הגדולות בחמשת הימים האחרונים. אמריקה אינה מתעקשת עוד שסמכות האנגלים תהיה מלאה עד יום העצמאות, באופן שיוכלו להתערב בהנחת יסודות המדינה היהודית, ובעיקר הערבית. הרוסים הסכימו שהאנגלים יצמצמו עד מועד זה את פעולתם ויעסקו אך ורק בשמירה על הסדר, אם כי סמכותם לא בוטלה לגמרי, כרצון הרוסים.

"הפשרה בין אמריקה לרוסיה מגבירה את האפשרות שהאסיפה הכללית תאשר את החלוקה במושב הנוכחי".

למרות זאת, סוכנות הידיעות רויטרס דיווחה שקיימות עדיין בעיות רבות בדרך להגשמת ההסכם. בריטניה לא הודיעה מהי עמדתה ביחס להסכם, ואם תסכים לשמור על הסדר בארץ עד 1 במאי. "זאת גם הסיבה שעדיין לא נקבע תאריך להצבעה, וכלל לא בטוח שההצעה תועלה במושב הנוכחי של העצרת", נאמר בדיווח.

בדיונים של ועדת המשנה לחלוקת ארץ ישראל הציעה אורוגוואי להקים משטר מיוחד לעיר העתיקה בירושלים ולכל שאר המקומות הקדושים בארץ ישראל. לפי ההצעה, ייכלל החלק היהודי של ירושלים החדשה בתוך המדינה היהודית, והחלק הערבי בתוך המדינה הערבית. הציר הרוסי באו"ם, סימיון צראפקין, אמר שההצעה נבונה מאוד משום שהיא פותרת את השאלה הלאומית, תוך סיפוק האינטרסים של היהודים והערבים ואף את האינטרסים של שלוש הדתות הגדולות. לעומת זאת, משלחת ארה"ב תמכה בהמלצה המקורית של ועדת החקירה לעניין ארץ ישראל, שלפיה יוקם בירושלים ובסביבותיה משטר נאמנות בינלאומי.

מונופולין נהגים בכפר סבא

נהגי כפר סבא הקימו לשכה כללית של נהגי אוטומובילים - מי שאינו חבר בלשכה כמעט שאינו יכול לקבל עבודת נהיגה בכפר סבא והסביבה. והנה הופיעו בשוק העבודה במושבה מספר נהגים חדשים, אורחים וחקלאים, שרכשו לעצמם אוטומובילים, אך הלשכה הכללית של הנהגים מנצלת כאן את המונופולין ואינה רוצה בשום אופן לצרף את הנהגים האלה ללשכה. אפילו המועצה המקומית בכפר פנתה בבירור זה ללשכה, אך ללא הועיל. (הבקר, 5.11.1947)

הרחיצה בירקון - סכנה

הרחיצה בירקון מהווה סכנה חמורה והיא אסורה לחלוטין - באזהרה זו פנתה קופת חולים למחוז תל אביב של ההסתדרות הכללית של העובדים העבריים בארץ ישראל למבוגרים ולבני הנוער.

בקשר לטעותם של חוגי הנוער ומדריכיו, שסכנת הבילהרציה אינה נשקפת יותר (בילהרציה היא מחלה הנגרמת על ידי תולעת טפילה החיה במקורי מים מתוקים וגורמת לאלרגיה ולפגיעה בכבד ובמערכת העצבים) - קופ"ח מודיעה כי בזמן האחרון אירע כבר מקרי בילהרציה ומזהירה את התושבים להימנע מרחיצה בירקון. (הבקר 5.11.1947)

מילון חדש לשפה החיה

מילון השפה העברית החיה, מנוקד כולו, שיכיל 25,000 ערכים ו־2,500 ציורים - זוהי עבודתו של מורה צעיר, מר אבן שושן, שהוצאת "קריית ספר" מוציאה לאור. הכרך הראשון כבר הופיע, והעבודה תושלם בארבעה כרכים.

"כיוון שהשפה העברית הפכה לנכס חי, והניבים שמשתמש בהם הציבור אינם כולם אלה שהופיעו במילונים המדעיים הגדולים, נתגלה צורך להכין מילון גדול ושימושי של השפה החיה" - הסבירו לעיתונאים פרופ' טור־סיני, מר אברהם לוינסון והמחבר עצמו, במסיבה שנערכה בשבוע שעבר. (הבקר, 10.11.1947)

חלפני הכספים בפעולה צילום: אוסף Matson

הלירה מתחזקת, הדולר צונח

ב־5 בנובמבר 1947 דיווח עיתון "דבר" כי "שער החליפין של הדולר מול הלירה הארץ־ישראלית החזקה הולך ומידרדר, דבר שגורם לספרי מטבע להגיע לכאן מירדן, סוריה ולבנון, לרכוש אצל חלפני הכספים המקומיים דולרים בכמויות גדולות, ולהעבירם לארצותיהם, שם הם נמכרים על ידם לאימפורטרים (יבואנים) הזקוקים לדולרים כדי לשלם עבור הסחורות המיובאות על ידם.

"בזמן שיבואני ארץ ישראל מתקשים מאוד להשיג מהשלטונות רישיונות יבוא עבור מוצרים מאמריקה – עושים היבואנים בארצות השכנות שימוש בזרם הדולרים הזולים שמגיע אליהם מארץ ישראל, ובעזרת חוקי היבוא המקלים בארצותיהם מייבאים שפע של סחורות.

"הסחורות מוברחות ברובן בארצות ערב השכנות לארץ ישראל על ידי מערכת מבריחים מיומנת, הנשענת על התעלמות השלטונות מהן ותשלומי השוחד המשולמים לשומרי הגבולות הערבים מאידך, וכשהסחורות, שחסרות בשוקי ארץ ישראל, מגיעות הנה – הן נמכרות במחירים מופקעים".

נח הורוי, סופר "דבר", כותב כי "הגיעה השעה להתערבות השלטונות הארצישראליים, אולם ידועה מידת איטיותם וחוסר עניינם. מן הדין הוא שהמוסדות הכלכליים של היישוב ישימו קץ למעשה העושק של המשק היהודי, המעבירים לכיסי הערבים סכומים אגריים ומעשירים אותם על חשבוננו".

ילקוט עור

הילקוטים של פעם היו סטנדרטיים: הם היו עשויים מעור, שאת ריחו אי אפשר היה לשכוח, והיו בהם כמה תאים. את הילקוט היו פותחים וסוגרים בעזרת מנעול, והמהדרין היו נועלים את המנעול במפתח קטן, שאותו קשרו לחוט שנשאו על צווארם. הילקוט נישא על הגב בעזרת שתי רצועות עור. בזוויות שלו היו פינות משולשות ממתכת, שנועדו להגן עליו מבלאי אך גם שימשו את הילדים ב"מלחמות הילקוטים" שניהלו מדי פעם. לחטוף מכה מפינת מתכת של ילקוט עור היה ממש לא נעים.

תיק עור צילום: ארכיון אתר נוסטלגיה אונליין

הבריטים מגדילים את הקנס הקיבוצי על פעולת לח"י

כ־11 בנובמבר 1947 הודיע דובר ממשלת המנדט שהמס על הבנזין, שהוטל כדי לגבות ספרים לפני כן על כלל האוכלוסייה בארץ ישראל כ"קנס קיבוצי", ימשיך להיות בתוקפו עד שיצטברו בקופת השלטונות 400 אלף לירות – וזאת כדי להשיב לחברת הנפט הבריטית את כך הנזקים שגרמו לה בני היישוב היהודי חודשים ספורים לפני כן.

הקנס הקיבוצי הוטל בעקבות פעולה של לח"י ב־30 במארס, שבה פוצצו שלושה מכלי דלק באזור בתי הזיקוק במפרץ חיפה. המכלים עלו באש, והדליקה נמשכה ימים רבים. לאחר הפעולה הודיע דובר הממשלה ש"אנשים מסוימים השחיתו בלילה אחד רבע מיליון לירות, ויצטרכו לשלם על כך", אולם עתה טיפס הקנס ל־400 אלף לירות.

סופר "הבקר" כתב בדיווחו: "פקיד בריטי אינו יכול להיות נאמן לקביעת הסכום שיש לשלם לחברה בריטית, בייחוד כשזה נעשה על חשבון יהודים בימים אלה, ובייחוד שקיימות הסתדרות הנ"ל בנוגע לסכומים. מבלי להפחית מכמאתנו נגד העוול ושאיפת הנקמה בחפים מפשע, שיש בעצם הטלת הקנס הזה – יש לתבוע שתינתן ליישוב האפשרות לבדוק את חשבון הנזקים שמטילים עלינו לשלמם".

מכלי הדלק במפרץ חיפה צילום: ספריית הקונגרס, ארה"ב

אחרי

לפני 70 שנה ● והפעם: בעיות תרגום בבתי הקולנוע בטבריה, ושערוריית החליפות מתוצרת חוץ

דייויד סלע

החורף בא לעמק

החורף, אשר זה פעמים אחדות בישר את בואו באותות וברקים, בא אתמול סוף סוף לעמק. כבר משעות הבוקר התקבצו עננים כבדים וכיסו כבמסך ערפל את ההרים מסביב.
סערה עזה עברה ברוחות וברקים על פני השדות, תימרה את אבק הדרכים, עקרה פה ושם שיחים ועצים חלושי שורש, ובמקומות אחרים גם העיפה רעפים מהגגות. אחרי הצהריים החל לרדת היורה. היה זה גשם הברכה הראשון בשנה זו, והוא ירד פעמים מתונות, פעמים בסעף, והספיג את האדמה הצמאה.
הגשמים האלה, שלפי דעת החקלאים באו בעתם, ינביטו לאחר כמה ימי שמש את הזריעה החדשה, שנטמנה כבר באדמה. היורה הנמרץ הטיל כמובן שוב את ההווי החורפי האופייני על משקי העמק והפך את הדרכים טיט ובוץ.
(משמר, 10.11.1947)

גובים מסים עם שוטרים

התמרמרות רבה עוררה אתמול הופעתו של גובה המסים הממשלתי, שבא לגבות את המסים מתושבי נתניה בלוויית משמר של ארבעה שוטרים מזוינים. רבים תמהו לשיטה חדשה זו של גביית מסים, שכן בנתניה נתרבו בזמן האחרון מקרי גניבות. כשהמשטרה נדרשה לקבוע משמרות של שוטרים ענתה בשלילה, "כי מספרם של השוטרים מועט". הפעם נמצאו שוטרים, אבל... לגביית מסים.
(משמר, 13.11.1947)

לתקן את התרגום

מהלך התרגום העברי בשעת ההצגות בבית הקולנוע בטבריה אינו מתמזג עם מהלך הסרט עצמו. הדבר גורם לכך שאלה מבני טבריה הצופים בסרט ואינם שומעים אנגלית (והם רבים מאוד) – נשארים תוהים ואינם מבינים את הסרט.
בעיר שיש בה יותר מקולנוע אחד, היה הדבר גורם לכך שבני העיר לא ילכו למקום שמזלזלים בהם. בטבריה יש בית קולנוע אחד בלבד, והנהלת הקולנוע חייבת להשגיח על כך שעובדיה ישרתו את הקהל בנאמנות.
(הבקר, 16.11.1947)

מטה האו"ם בלייק סקסס שבמדינת ניו יורק, נובמבר 1947 צילום: האו"ם

מתכוננים להכרעת העצרת

המתח ביישוב גואה לקראת ההכרעה הצפויה בעצרת האומות המאוחדות בנוגע לתוכנית לחלוקת ארץ ישראל לשתי מדינות, יהודית וערבית. סופר העיתון "הבקר", שנשלח למושב עצרת האו"ם בלייק סקסס שבמדינת ניו יורק, מדווח: "אני עד כאן למסירות הנפש ולסגולות מזהירות, לשאר הרוח והפטריוטיזם היהודי של חברי משלחתנו, העושים בשער העמים. סגולותיהם אלה התגלו בהופעות פומביות ובהתייעצויות פנימיות שהצטיינו בליכוד אנושי, בריכוז חומר וביגיעה ללא לאות, יחד עם חליפות שפל וגאות, וכמו תמיד, הצל מרובה על החמה בסוכתנו ההולכה ונבנית".
בעיתונות הבריטית מתפרסמים מאמרים נגד תוכנית החלוקה. לעומתה, רוב העיתונות האמריקנית ידידותית לרעיון. ה"ניו יורק טיימס" מפגין קו נוקשה במאמר המערכת שכותב עורכו הראשי, ארתור סלצברגר: "מצפוני אינו נותן לי מנוח: מדינה יהודית היא נגד רוחי, מורשתי ותורתי. אבל מה לעשות, אנו בשלב העובדות ולא בשלב התיאוריות".
גם העיתון "דבר" שולח סופר מיוחד לעקוב אחרי הדיונים בעצרת האו"ם מקרוב, דן פינס. וכך הוא מדווח: "המכשול הסופי עודנו בעינו, שהרי הפשרה שהושגה לאחרונה על ידי רוסיה ואמריקה מבוססת על נכונות הבריטים להמשיך בקיום החוק והסדר בתקופת הביניים (בין סיום המנדט המתוכנן ל־1 במאי למועד ייסודן של שתי המדינות, המתוכנן ל־1 ביולי) – ונכונות זו איננה. פקיד בריטי גבוה אמר לי היום, כי לונדון סירבה שוב להמשיך בתפקידה בארץ ישראל. הצבעת האסיפה ברוב של שני שלישים לטובת הצעת החלוקה תלויה במידה רבה בתשובה הבריטית הרשמית, שמחכים לה בכל רגע".

"עוצר בית" למניעת השתמטות מתרומות

העיתון "דבר" מדווח ב־13 בנובמבר על כנס מליאת הוועד הלאומי, שהתקיים באולם קרן היסוד בירושלים. "בשורת העצמאות הקרבה מטילה על היישוב תפקידי הגשמה רחופים, ואלה לא יושבו ריקם", הכריז מר דוד רמז, יו"ר הוועד הלאומי (הממשלה של המדינה שבדרך).
במהלך הכנס החליטה הנשיאות פה אחד על הקמה מיידית של מפעל כספי מיוחד בשם "מגבית התגייסות והצלה", שינוהל על ידי ועדת ביטחון מורחבת שבה נכללו נציגי הסיעות, כולל אגודת ישראל החרדית, מתוך מטרה לעשות שימוש בכספים שיגויסו לצורכי הביטחון הצפויים ביישוב. היעד שנקבע הוא גיוס של 500 אלף לירות, והמטרה היא "לאסוף 150 אלף לירות מאת השדרות העממיות ו־350 אלף מבעלי יכולת גבוהה יותר". הוחלט כי המגבית הכלל־ארצית המיוחדת תיערך במשך שבוע, החל מ־20 בנובמבר.
מר ליפמן לוינסון, שהועמד בראש המגבית המתוכננת, הודיע כי "בתוכנית הביצוע של המגבית יש סעיף על עוצר בית עצמי למשך שעות מסוימות, למען קַצֵר את הזמן בביצוע ולמען לא תהיה השתמטות, שכן רוחק השעה מחייב".

עיצוב: "האחים שמיר", באדיבות י. שמיר

הקמפיין לעידוד תוצרת הארץ

עיצוב: "האחים שמיר", באדיבות י. שמיר ומכון שנקר

צילום: ארכיון אחר נוסטלגיה

הצרכנייה / מוצרים של אז

קופת חיסכון

בשנים ההן, על פי צו השעה, לימדו את הדור הצעיר חסכנות מהי. ישראל מלאה בילדים חוסכים, שמהם ציפו ההורים לשלשל את דמי הכיס לקופת החיסכון, במקום לבזבזם בקיוסק. ככל שהיית חסכן יותר, כך היית מפקיד יותר כסף בקופה, על בסיס המשפט האלמותי: "פרוטה היום חסכת – סכום גדול למחר יצרת".

רוב הילדים שלשלו את מעות החיסכון שלהם לתוך קופסת שימורים ריקה, בליווי פנטזיות על הצעצועים והמשחקים הנפלאים שירכשו לעצמם יום אחד, כשהקופה תתמלא. ברוב המקרים ההורים השתמשו בכספי החיסכון שהצטברו לצורכי רכישת פריטים שימושיים יותר, כמו נעליים חדשות לפסח או ילקוט לבית הספר. מערכת הבנקאות בארץ ישראל ובמדינה הצעירה ראתה בילדים פוטנציאל עסקי משמעותי, ואפשרה להורים לפתוח חשבונות חיסכון על שם הילדים, שלוו בקופות מתכת מעוצבות מתנת הבנק, "פנקסי חיסכון" ותשורות לילדים בחגים ובחופשות.

אוי לבושה: אריג אוסטרלי בארץ ישראל

באוקטובר 1947 הכריזה ממשלת ארץ ישראל על "טנדר" ("מכרז") לאספקת 9,000 חליפות עבור המעפילים שהיו עצורים במחנות הבריטיים בקפריסין. העיתון "דבר" מדווח ב־12 בנובמבר 1947 כי 30 פירמות של "קונפקציונרים" (יצרני טקסטיל) הגישו את הצעותיהם.

כעת נודע ששתי הפירמות, שזכו כל אחת בהזמנה ל־4,500 חליפות, משתמשות באריגים מתוצרת חוץ: אחת עושה שימוש באריג אוסטרלי, כנראה מאיכות נמוכה, שהיה מונח כאבן שאין לה הופכין במחסנים במשך שנתיים ללא דורש; והשנייה עושה שימוש באריגים ארגנטינאיים, שהוברחו לארץ ישראל מעבר הירדן.

העדפת חומרי גלם תוצרת חוץ על פני תוצרת הארץ עוררה כעס רב בקרב הסקטור היצרני בארץ ישראל. כמה מבעלי בתי חרושת לאריגים התאגדו ומיהרו לשלוח מכתב זועם למנהלת המכרז: "על פי החישובים, העדפת אריגים תוצרת חוץ מנעה מהיצרנים המקומיים הכנסה של לא פחות מ־20 אלף לירות". המתלוננים דרשו לחקור בדבר "ולתת הוראה מיידית ליצרנים הזוכים להפסיק ממלאכת ייצור החליפות".

תלונה חריפה הוגשה על ידי היצרנים גם להתאחדות בעלי התעשייה העברית ולאיגוד למען תוצרת הארץ. "מה אתם עשיתם כדי למנוע את החרפה הזאת?" שאלו בזעם היצרנים העברים את ראשי הארגונים.

צילום: ארכיון אחר נוסטלגיה

זה הזמן להתעורר

ב־11 בנובמבר 1947 דווח בעיתונות העברית על התוכנית להקים בארץ ישראל בית חרושת להרכבת שעונים מעוררים, שיופעל על ידי בעל הון יהודי מאירופה, ששמו לא נמסר. היום חתם על הסכם שותפות עם פירמה צרפתית, שתשלח את חלקי השעון לארץ ישראל, והם יורכבו בבית החרושת על ידי בעלי מקצוע מומחים, תוך הקפדה על איכות משובחת כנהוג באירופה.

בית החרושת ייצר בחודשים הראשונים להפעלתו כמות של 1,000–1,500 שעונים בחודש, מתוך תצרוכת שנתית מוערכת של כ־40,000 שעונים מעוררים, הנרכשים בכל שנה בשוק הארץ־ישראלי.

האנציקלופדיה העברית יוצאת לדרך

מודעות גדולות של "החברה להוצאת אנציקלופדיות" מבשרות על "החתמת בכורה על האנציקלופדיה העברית", שתחל להיות משווקת בשנת 1948.

"האנציקלופדיה העברית, שהיא כללית יהודית וארץ־ישראלית, תופיע ב־16 כרכים בני 1,000 עמודים כל אחד, עם 40,000 מאמרים ו־100,000 ערכים, בליווי תמונות ומפות רבות צבעוניות. בשנת 1948 יופיעו שני הכרכים הראשונים, ויתרתם בזה אחר זה במשך 5–6 שנים.

"החותמים בהחתמת בכורה נהנים מהנחה של 20% (60 לא"י במקום 72 לא"י) ומתשלום חודשי קטן. חוברת לדוגמא ניתנת לעיון חינם לכל דורש". המודעה מסתיימת בהכרזה ש"החותם על האנציקלופדיה העברית רוכש לו נכס לדורות".

הדפסת האנציקלופדיה החלה בקיץ 1948, לאחר הקמת המדינה. נשיא הכבוד של האנציקלופדיה היה הנשיא הראשון, חיים ויצמן. למרות התוכניות בתחילת הדרך – הוצאת האנציקלופדיה בשלמותה נמשכה כמעט 40 שנה. היא הופיעה ב־32 כרכים, שבהם כ־30 אלף ערכים, ועוד שלושה כרכי מילואים, כרך "מפתח" (תוכן), ושני כרכי השלמה על ארץ ישראל ומדינת ישראל. בכתיבתה השתתפו יותר מ־2,500 כותבים.

70 שנים אחרי

עד יום העצמאות ה־70 אנחנו מלווים במדור נוסטלגי את האירועים שהתרחשו בארץ ישראל השבוע לפני 70 שנה ● והפעם: רכבת ישירה לאנגליה, ובתל אביב מודאגים ממכונות משחקים

דייויד סלע

נציגים ממדינות ערב מתייעצים במסדרונות האו"ם, 28 בנובמבר 1947. שני מימין – האמיר פייסל מסעודיה, לימים המלך

צילום: האו"ם

רגעים אחרונים לפני הכרעה

היישוב כולו ממתין בחרדה לקראת הבאות וכוסס ציפורניים ליום ההצבעה על עניין חלוקת ארץ ישראל, שאמורה להתקיים בעצרת האו"ם בלייק סקסס שבמדינת ניו יורק.

ב־19 בנובמבר 1947 הפיצה מחלקת הדוברות של האו"ם את נוסח תוכנית החלוקה, כפי שהוסכם לאחר חודשים ארוכים של דיונים בוועדות ומשא ומתן בין נציגי המדינות השונות. השליח המיוחד של עיתון "דבר" לעצרת האו"ם, דן פינס, דיווח לקוראיו על עיקרי התוכנית שתובא להצבעה בעצרת, כמה ימים לאחר מכן:

1. המנדט הבריטי על ארץ ישראל יסתיים לא יאוחר מ־1 באוגוסט 1948.
2. המדינות העצמאיות – הערבית והיהודית – יקומו בארץ ישראל חודשיים לאחר פינוי צבאות המנדט, אך לא יאוחר מ־1 באוקטובר 1948.
3. התקופה שבין אישור ההמלצות, אם יאושרו בהצבעה בעצרת, וכינון עצמאותן של שתי המדינות, תיחשב כ"תקופת מעבר".
4. תוקם ועדה של נציגים מחמש מדינות, שתפעל בארץ ישראל בתקופת המעבר, בהתאם להמלצות האסיפה הכללית ובהדרכתה של מועצת הביטחון.
5. הוועדה תבחר ותקים בכל מדינה מועצת ממשלה זמנית, שיהיו לה הסמכויות המלאות באזורים בפיקוחה.
6. בתקופה שבין סיום המנדט וכינון המדינות העצמאיות, המועצות הזמניות תהיינה אחראיות לגיוס מיליציה מזוינת מבין תושבי המדינות, לקיום בחירות לאסיפה מכוננת, ליצירת חוקה דמוקרטית ולניהול שוטף של העברה מדורגת ומסודרת מידי מעצמת המנדט למועצת הממשלה הזמנית של כל השירותים האדמיניסטרטיביים ונוהלי השלטון הקיימים.

נוסח תוכנית החלוקה הוצג ב־25 בנובמבר בפני ועדת "אד הוק" של האו"ם, שבה היו נציגי כל המדינות החברות בארגון, כדי לקבוע אם יש מקום להעביר את התוכנית להצבעה בעצרת או לא. דיון סוער נערך בין תומכי התוכנית למתנגדיה, ובסיומו נערכה הצבעה, שבה הוחלט להעביר את הנושא להצבעה בעצרת האו"ם.

הנציג המצרי הודיע מייד כי "מצרים סבורה שהחלטה על החלוקה חורגת מתחומי הסמכויות שנותנת לנו מגילת האו"ם. אי לכך ממשלתי שומרת לעצמה את הזכות לראות החלטה זו כבטלה ומבוטלת". יו"ר הוועדה, שר החוץ האוסטרלי ד"ר הרברט אוואט, הכריז: "בזאת נסתיימה עבודתנו, והדין וחשבון שלנו עובר לאסיפה הכללית. ועדת אד הוק מבוטלת".

כד בבד עם הדיונים באו"ם, החל מבצע פינוי הצבא הבריטי מארץ ישראל. אוניית הפינוי הראשונה עגנה בנמל חיפה ב־21 בנובמבר, ועל פי הדיווח בעיתון "הבקר", היא נועדה להעברת ציוד צבאי ממחנות הצבא הבריטי בארץ ליעדים אחרים, כפי שיקבעו על ידי מיניסטריון המלחמה הבריטי. האונייה היא הסנונית הראשונה של אוניות משא בריטיות, שיפקדו את נמל חיפה בחודשים הבאים, כדי להוציא מארץ ישראל 300 אלף טונות של ציוד צבאי.

על פי הודעת הצבא הבריטי, פועל מיניסטריון המלחמה בקדחתנות כדי להעמיד לצורכי הצבא בארץ ישראל צי של אוניות תובלה, כך שבכל יום יעגנו בנמל חיפה שתי אוניות להובלת ציוד, עד שתושלם המלאכה. תוכנית הפינוי נמסרה לכל מחנות הצבא הבריטי בארץ ישראל, ועל פיה קצב הפינוי יהיה כה מהיר, עד שהצבא לא מתכנן הקמת מחסני ביניים בארץ ישראל, אלא יעביר את הציוד ישירות מהמחנות לבטן האוניות שיעגנו בחיפה.

במקביל, נמסרה על ידי השלטונות הודעה בדבר הפקעת חלק גדול מנמל חיפה, לצורך עבודות הפינוי.

מעפילים נאסרו בחופי צפון אפריקה

600 יהודי מרוקו, טוניס ואלג'יר עמדו להפליג בחוף גליאוסביל הקרובה לאלג'יה. 400 מהם נאסרו על ידי הז'נדרמריה מתוך חשד שהם עולים בלתי חוקיים לארץ ישראל. הספינה לא זוהתה. סבורים שהיא ספינה איטלקית.

("הצופה")

עיריית תל אביב תפעל לביעור מכונות המשחק

על דרכי המלחמה במכונות המשחק בבתי הקפה ובבתי המלון דנה מועצת עיריית תל אביב בישיבתה אמש. נמסר שמכונות משחק אלה גרמו כבר לטרגדיות משפחתיות רבות, "ואין הדבר מוסיף כבוד לעירנו". ראש העיר ציין שהעירייה כבר פנתה בעניין לא פעם למשטרה וביקשה לאחוז באמצעים משפטיים נגד בעלי מכונות משחק אלה. למעשה – העניין תלוי במשטרה ובקצינייה.

לאחר חילופי דברים הודיע ראש העיר שהוא מוכן ללחום במכונות משחק באמצעי חוקי העזר העירוניים, המקנים זכות לעירייה לא לחדש לבעל קפה את הרישיון, אם בעסק שלו נמצאה מכונה כזאת. כן תתחיל העירייה להחרים במספר מקומות בעיר את המכונות.

("המשקיף")

כסות חורף למעפילים

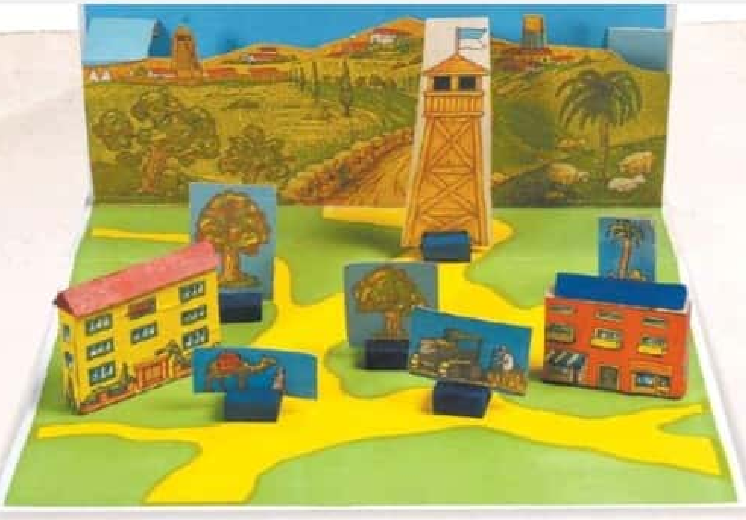
15 טון של כסות לחורף עבור מעפילי "יציאת אירופה" השוהים במחנות מעצר נשלחו בהובלה ימית. נודע על שמחתם של המעפילים בהיוודע להם על דבר המשלוח, לנוכח הקור והחוסר בפחם ובחומרי הסקה אחרים בצריפי הפח הקרים.

("המשקיף")

פליטי החולירע חוזרים מא"י למצרים

לאחר שמחלת החולירע במצרים שככה, עוזבה קבוצה ראשונה של עובדי חברת התעופה TWA את תל אביב וחוזרה לקהיר. תל אביב הפכה בשבועות האחרונים למרכז הפעילות של כל חברות התעופה בעלות הקווים למזרח התיכון, שכן עובריהן נסו לעיר בשל מגפת החולירע שפקדה את מצרים. זאת הסיבה שבשבועות האחרונים אי אפשר היה להשיג חדר פנוי במלונות העיר.

("הבקר")

המשחק "אנו בונים את א"י", יצרן: בנימין ברלוי

צילום באדיבות "קדם מכירות פומביות"

בלי משחקי גזל: הנחיות ליצרני צעצועים

לקראת חג החנוכה המתקרב מפרסם "איגוד יצרני הצעצועים והמשחקים בארץ ישראל" הנחיות ליצרנים בנוגע לאיכות ולתכנים של המוצרים שהם מייצרים. "הביקוש למשחקים ולצעצועים – שי לילדינו – גדול. משחק הילד תופס משהו בדומה לעבודה בחיי המבוגר: הוא מהווה הכנה לחיים. בחירת המשחק צריכה להיות אינדיבידואלית, מתאימה לאופי הילד אשר אנו רוצים לשמח את ליבו: אם זה ילד שקט מדי – להפעיל אותו, ילד מפוזר – לרכזו, וכדומה". האיגוד דורש מחבריו שהמשחקים שהם מייצרים יהיו על טהרת תוצרת הארץ, וכן "יהיה המשחק מקורי ומחנך, ארץ־ישראלי וקרוב לרוחנו. אין אנו מעוניינים במשחקים שמחנכים את ילדינו למשחקי גזל, הימורים או ספסרות. אנו רוצים לפתח בילד בצורה נאה ובדרך משחק את כוח הריכוז, ההתמדה והזריזות, ולמטרה זו אנו מתירים לעצמנו להשתמש גם ביצר ההתחרות, במגמה להטות את הילד לאפיק בריא".

איכות המוצר – לא פחות חשובה. האיגוד דורש מחבריו להשתמש בחומרים טובים, מוצקים, ולא בבאלה שיתפרקו לאחר יום־יומיים, "כי אחרת אנו מביאים את הילד לאכזבה ולעזיבת המשחק לפני המועד, ואנו הלוא מעוניינים כי ימשיך לשחק בהתמדה".

דגש רחב ניתן להיבט הדמיון שעל המשחק או הצעצוע ליצור אצל הילד המשחק: "ישאיר נא הצעצוע גם מקום לדמיון. האוטו המפואר והמשוכלל איננו משאיר לדמיון הילד כל אפשרות לפעול. עדיף ממנו על כן הגלגל, שהילד אוחז בו כבהגה, ודמיונו יוצר לפניו את האוטו לכל פרטיו ומכשיריו".

לסיום דורש האיגוד לקבוע למשחקים כללי משחק הוגנים. "מובן שהילד הזריז זוכה, אבל גם הבלתי זריז לומד בינתיים להשלים עם תוצאות אי זריזותו, עד אשר יידע גם הוא להיות זריז כחברו, שהרי גם זאת היא הכנה לחיים".

תשעה ימים לאוקספורד סטריט. תחנת הרכבת המנדטורית חיפה מזרח, 1945

בקרון שינה ישירות ללונדון: רכבת אקספרס מארץ ישראל לאירופה

בקרוב יופעל קו שיחבר את ארץ ישראל ישירות עם אירופה, ויגיע עד לונדון – כך מסרה הנהלת הרכבת בארץ ישראל. עיתון "הבקר" מדווח כי החידוש התחבורתי הושג לאחר שיחות ממושכות בין מנהל הרכבות בארץ ישראל, מר קירבי, לבין מנהלי הרכבות בארצות המזרח הקרוב, הקשורות כבר עם קווי הרכבות האירופיות.

"עם חתימת ההסכם יוכל בקרוב נוסע להיכנס לרכבת בארץ ישראל בתחנות תל אביב, יפו, ירושלים או חיפה, לנסוע בקרון שינה עד איסטנבול ללא צורך בהחלפת רכבת, ומשם להמשיך לכל יעד אחר באירופה, כרצונו.

"לפי ההערכה, תימשך נסיעת רכבת לארצות מרכז אירופה כ־5–6 ימים, והנסיעה ברכבת ללונדון תימשך 9 ימים. כמו כן יופעלו גם רכבות מסע מארץ ישראל לאירופה. מאחר שבשנים האחרונות קיים מחסור כבד של אוניות נוסעים ומשא בים התיכון, סבורים מנהלי הרכבת שהקו החדש ייצור הקלה גדולה בתחבורה בין ארץ ישראל ומדינות אירופה השונות".

צילום: ארכיון אתר נוסטלגיה אונליין

הצרכנייה / מוצרים של אז

מטחנת קפה ביתית

רבה היתה עבודתה של עקרת הבית בזמנים ההם. למשל, לכתוש עד דק את התבלינים ופולי הקפה שנרכשו בשוק, מתוך שקי יוטה גדולים. הכתישה נעשתה במכתש ובעלי, וקולות הנקישה נשמעו היטב ברחוב הסמוך. כשכמה עקרות בית עסקו באותה המלאכה במקביל, אפשר היה לדמיין כאילו תזמורת פעמונים הגיעה לרחוב. רבות מעקרות הבית העדיפו לטחון את הפולים במקום לכתוש, ומי שיכלה להרשות לעצמה קנתה מטחנת קפה. לתוך חלקה העליון היו מכניסים את הפולים, מסובבים את הידית, וקפה דק ועדין היה מצטבר במגירה קטנה בחלקה התחתון של המטחנה.

משפט חברים נגד קבלנים קפיטליסטים

משפט חברים נערך נגד חברי קבוצות בניין קבלניות, הנאשמות בהעסקת עבודה שכירה, בניצול הזולת ובתופעות חברתיות שליליות, הקשורות בביצוע עבודה בקבלנות. העיתון "דבר" מדווח כי קבוצות הבניין הקבלניות נדרשות להתפרק, ולא – יסולקו מההסתדרות. בין הנתבעים אפשר למצוא פועלי בניין בעלי ותק של 15 שנה ויותר, חלק מהם ידועים ובעלי עמדה בציבור.

אף שהמשפט מתנהל באווירה חברית של בירור הדדי, יש בו רגעי מתיחות דרמטיים. הנתבעים טוענים שהם משתפים ברווחיהם את הפועלים השכירים, ואינם מתארים לעצמם את היותם מחוץ להסתדרות. ואולם, הקטגור תיאר בפניהם את הנזק החמור הנגרם להסתדרות בקיום הקבוצה הקבלנית, הגורמת לתופעות שליליות כגון עבודה בקבלנות, הארכת יום העבודה, אי שוויון בין פועל לפועל והתירה תחת הישגי האיגוד המקצועי".

קבוצת בניין בפעולה

צילום: זולטן קלוגר, לע"מ

70 שנים אחרי

עד יום העצמאות ה־70 אנחנו מלווים במדור נוסטלגי את האירועים שהתרחשו בארץ ישראל השבוע לפני 70 שנה ● והפעם: פיגוע ראשון בעקבות החלטת האו"ם, והמלחמה נגד היצאניות בירושלים

דייויד סלע

תושבי ירושלים צוהלים על תוצאות ההצבעה באו"ם, נובמבר 1947

צילום: הארכיון הציוני - ירושלים

הזוועה שאחרי חגיגות כ"ט בנובמבר: ערבים רצחו שישה נוסעי אוטובוס

"...תחילה טיפין טיפין, ואחר כך כמו לבה שמשתפכת בהוודע הידיעה על ההכרעה בדבר תוכנית החלוקה: בחצות הלילה, מוצאי שבת, עוד היו הרחובות ריקים ודוממים, כאילו רוטטים עם תנורות כפות המאזניים שם, מעבר לאוקיאנוס. ואילו בבתים פנימה ישבו יהודים צמודים אל מקלטי הרדיו והאזינו בנשימה עצורה לקול הבוקע מעצרת האו"ם.

"אז, משנקלטה הבשורה, החלה עוברת מפה לפה, התחילו עולים אורות בבתים, אנשים יצאו לחוצות. ב־4 לפנות בוקר כבר היו גם הילדים ברחובות, השחר עלה על ההמונים החוגגים, ועם בוקר היו הרחובות צפופים בהפגנה גדולה של שמחה, שכיסתה את כל רחבי ארץ ישראל".

כך נפתח הדיווח בעיתון "דבר", ב־1 בדצמבר 1947. העיתון מספר לקוראיו כי בירושלים החלה השמחה בשכונת רחביה, ולאחר מכן במרכז העיר. בשכונות התארגנו מעגלי רוקדים ספונטניים, שהרליקו את האוויר בשירה. בגווזטראות עמדו המונים בבגדי שינה, הוציאו בקבוקים, השיקו כוסות לחיים. בתי הקפה נפתחו, וחלק מהם חילקו שתייה בחינם. חצר המוסדות הלאומיים מלאה בהמון צוהל, מעל בית הנהלת הסוכנות הונף הדגל העברי, גולדה מאירסון (מאיר) הגיעה למקום והתקבלה בתשואות סוערות.

גם בתל אביב ובחיפה מלאו הרחובות המון רב. החוגגים קראו קריאות, רקדו ריקודי הורה ושרו בגרון ניחר. בשעות הבוקר החלו להתגודד המונים ליד חנויות הספרים והקיוסקים, ממתינים לעיתונים.

בשרון העבירו את הבשורה ליישובים בהפעלת פעמוני אזעקה, ביריות שמחה ובהדלקת לפידים. בכל היישובים רקדו זקן עם נער, ולא התעייפו עד הבוקר. בנתניה נמסרה הידיעה לתושבים ברמקולים מעל גבי מכוניות נוסעות, הכל יצאו לרחובות, אנשים התנשקו ואף בכו מרוב שמחה.

מחזות נרגשים היו גם בעפולה, קצינים ושוטרים בריטים התערבבו בקהל הרוקדים, שתו לחיים ובירכו את החוגגים בעברית ב"מזל טוב".

מכל משקי עמק יזרעאל התקבלו ידיעות על שמחה עצומה, ומשם נמסר ש"כולם יוצאים לעבודה עם עלות השחר וסיום הריקודים". המונים מבני היישובים בעמק הירדן התכנסו בקיבוץ אשדות יעקב לקול תצרצרה הרגלים הועלו על התורן, ושירה אדירה של "התקווה" פרצה מפי הקהל.

במחנה המעפילים בעתלית התכנסו יחדיו 1,200 מעפילים והביעו את שמחתם הרבה על כך שזכו לחגוג את היום הגדול הזה על אדמת המולדת. המועצה המקומית בני ברק כיבדה את כל החוגגים בבירה ובממתקים. גם ביישובי הדרום, הנגב, רחובות וסביבתה רבתה השמחה, ונראה שהיחידים ברחבי היישוב כולו שלא חגגו באותו הלילה היו התופרות, שנדרשו להתייצב בעבודתן באופן מיידי כבר בלילה, כדי להיענות לביקוש העצום שהחל עם שחר לדגל הלאומי.

נחמה כהן, אסתר וייס, הירש שטארק, שלום ואלד־יערי, שושנה פרחי, חיה ישראלי נרצחו

שעות ספורות לאחר הכרזת תוכנית החלוקה בעצרת האו"ם ביצעו ערבים התקפה חמושה על אוטובוס "אגד", שבדיעבד נחשבת לאירוע הראשון של מלחמת העצמאות.

באוטובוס, שיצא מנתניה בדרכו לירושלים ביום ראשון, 30 בנובמבר בשעה 7:30 בבוקר, ישבו 21 נוסעים. כשעבר האוטובוס ליד הכפר הערבי פג'ה, שני קילומטרים ממזרח לפתח תקווה, התייצבו לפתע שלושה ערבים לרוחב הכביש והחלו מרססים אותו ביריי מתת־מקלע.

הנהג, אריה הלה, סטה לצד הדרך אל תוך שולי פרדס ואיבד השליטה על ההגה. כמה נוסעים קפצו מהאוטובוס, חלקם נהרגו מייד מירי הפורעים, ואחרים הצליחו להימלט עם הנהג אל הפרדס. מספר דקות לאחר מכן עברה בכביש מכונית צבאית בריטית והפורעים נמלטו, לא לפני שאחד מהם חדר לפנים האוטובוס ורצח כמה נוסעים ביריי מטווח קרוב.

בהתקפה נרצחו שישה נוסעים, ותשעה נפצעו.

מים מלוחים הופכים מתוקים על נקלה

במכון ויצמן ברחובות מקימים עכשיו מעבדה מיוחדת להפוך מים מלוחים למי שתייה. המים המלוחים, הנמצאים בחלקים אחרים של ארץ ישראל, בהם גם בנגב, יהפכו למים מתוקים. הסיכויים שתוכנית נועזה זו תיתן לבניין הארץ אינם זקוקים להדגשה מיוחדת.

התהליך של הפיכת מי מלח למי שתייה מבוסס על הניסיונות של המלומדים האנגלים אדאמס והולמס, אבל התהליך של אדאמס והולמס היה יקר מאוד ולא איפשר שימוש רחב. המלומדים היהודים ד"ר וולטר יודא ומר מוריס קארון מצאו, אחרי ניסיונות רבים ומעניינים מאוד, את הדרך להוזיל את התהליך ולהפכו לעניין מעשי. המים שיתקבלו בעזרת התהליך יהיו כל כך זולים ובשפע רב כל כך, עד שיוכלו לשמש לא רק לשתייה, אלא גם לתעשייה ולהשקאה. המעבדה ברחובות תוכל להפוך בכל יום 2,000 גלונים מים מלוחים למים מתוקים.

("הבוקר")

4 שנות מאסר על החזקת כרוזים

בית הדין הצבאי בחיפה דן את מרקו מנולה, בן 23 מראש פינה, למאסר של ארבע שנים בעוון החזקת כרוזים של אחד מארגוני הפורשים.

("דבר")

"בית בושת במרכז העיר – שערורייה"

"בית זונות במרכז העיר הוא שערורייה ציבורית" - קבע אתמול שופט המחוז הירושלמי, הד"ר ברקי, בדחותו בקשת צו מניעה מלהוציא לפועל צו פינוי שהוצא על ידי שופט השלום בירושלים נגד הגב' אסתר נחמני, המחזיקה בית בושת ברחוב מליסנדה בירושלים (הלני המלכה). שופט השלום הוציא בזמנו צו פינוי נגד הגב' נחמני מאחר ששוכנע כי המקום שהיא מחזיקה "מהווה מכשלה מוסרית". על פסק דין זה הוגש ערעור בפני בית המשפט המחוזי. אולם בינתיים רוצה הגב' נחמני לעכב את צו ההוצאה לפועל של הפינוי, עד אשר ייצא פסק הדין בערעור. בקשה זו הוגשה לשופט השלום, אשר דחה אותה.

("הבוקר")

זוג מעפילים בנמל חיפה נושא תינוק בתוך "פיילה" צילום: באדיבות ארכיון קק"ל

"תינוקות קפריסין" מגיעים לארץ

ביום שישי, 28 בנובמבר 1947, בזמן שכל היישוב המתין בחרדה להצבעה בעצרת האו"ם, גלשה לאיטה אל נמל חיפה אונייה בריטית עמוסה ב־1,500 נוסעים יהודים. 609 מהם היו תינוקות רכים, חלקם בני ימים אחדים בלבד, שעשו את המסע מקפריסין לארץ ישראל, שכובים בתוך פיילות מפח.

כשהתקרבה האונייה לרציף פרצו המעפילים שעל סיפונה בשירת "התקווה", ואליהם הצטרפו מאות מהממתינים לאונייה על המזח. כך באה לקיצה פרשייה מרגשת, שהעסיקה במשך חודשים את היישוב העברי ואת המעפילים במחנות המעצר בקפריסין.

בתחילת חורף 1947 התברר שיש עלייה משמעותית בתמותת תינוקות המעפילים, שהיו עצורים במחנות הבריטיים בקפריסין. לאחר הפעלת לחצים רבים הסכימו הבריטים שרופא ילדים מומחה יגיע למקום מבית החולים "הדסה" בירושלים, יבדוק את התינוקות ויכין דו"ח על מצבם.

תוצאות הדו"ח היו חד־משמעיות: יש סכנה מוחשית שחלק מהתינוקות לא ישרדו בגלל תנאי המחיה הקשים במחנות, מצבן הפיזי הגרוע של רוב האימהות, ובמיוחד המחסור בחלב אצל אימהות רבות, כתוצאה מהמתח הרב שבו היו שרויות, בנוסף למחסור בתחליפי חלב ומזונות להזנתם.

בעקבות הדו"ח החמור עלתה דרישה נועמת של שוכני המחנות להעלות את התינוקות מייד לארץ ישראל. הבריטים ביצעו ספירה ומצאו שבמחנות היו באותה עת, תחילת נובמבר, יותר מ־600 תינוקות. הם הודיעו ש"מסיבות הומניטריות" יסכימו שכל התינוקות ישוחררו ויעלו לארץ ישראל עם האימהות, ללא האבות.

אונייה של חיל הים הבריטי הוקצתה להעלאת התינוקות אך לא יצאה לדרכה, שכן כל האימהות כאחת התייצבו מול משרדי המינהל הבריטי במחנות והודיעו: "לא נעזוב את הבעלים מאחור".

הבריטים התרצו, ואישרו גם את עליית הגברים. הבעיה היתה איך יעברו תינוקות רכים את המסע הימי בימי חורף קשה, ולבסוף הועלה רעיון לייצר "פיילות" מפח, שירופדו בשמיכות, ובתוכן ישוכבו התינוקות.

השמועה על ההגעה הצפויה של "אוניית התינוקות" עשתה לה כנפיים ביישוב, והמונים באו לקבל את פניה בנמל חיפה. היישוב, שעקב אחרי המאורעות בקפריסין בציפייה דרוכה, ראה בהגעת התינוקות לארץ כ"אתחלתא דגאולה" – סימן המבשר את הקמתה של מדינה יהודית בארץ ישראל.

מי מכיר? מי יודע?

אנא סייעו לנו לאתר מידע על "ניר אבות – עיר העתיד בנגב", המוזכרת במודעה. יודעים משהו בנושא? כיתבו ל־shishabat@israelhayom.co.il

הצרכנייה / מוצרים של אז

מטחנת בשר

מטחנת בשר היתה בזמנו בבעלות של כמעט כל עקרת בית בארץ ישראל. זה היה מכשיר עשוי מתכת יצוקה, בעל פייה גדולה בראשו. עקרת הבית היתה מחברת את המטחנה לשולחן המטבח בעזרת מלחציים שהיו בתחתיתה. לאחר מכן היתה מרכיבה את המנואלה (ידית) בחלק האחורי של המטחנה ומכניסה אל פי המטחנה חתיכות בשר, תוך כדי סיבוב הידית. הבשר היה יוצא התוצה דרך רשת ברזל עבה עם חורים, בצורה של "נחשים" ארוכים.

צילום: ארכיון אתר נוסטלגיה

מרחיבים את מפעל החלב לילדים

מפעל החלב הוקם בשנת 1938 ביוזמה של מחלקת הבריאות והחינוך של הוועד הלאומי, ובסבסוד של חברת "תנובה". התלמידים זכו ללגום מדי יום כוס חלב טרי, שסופק בבקרים לבתי הספר. ואולם, החל מ־1945 הלך מפעל הזנת החלב והצטמצם בשל מחסור בתקציבים. פחות ופחות תלמידים זכו ליהנות ממנת החלב היומית.

ב־1 בדצמבר 1947 החליט הוועד הלאומי לשנס מותניים ולהעמיד את המפעל על רגליו: נקבע תקציב של 50 אלף לירות בשנה, שבאמצעותו יופעלו שורה של אמצעים לשיפור תנאי אספקת החלב ל־35 אלף תלמידי בתי הספר.

צילום: ארכיון אתר נוסטלגיה

יש לכם תמונות או מזכרות מהתקופה שלפני קום המדינה? כיתבו לנו: shishabat@israelhayom.co.il

70 שנים אחרי

עד יום העצמאות ה־70 אנחנו מלווים במדור נוסטלגי את האירועים שהתרחשו בארץ ישראל השבוע לפני 70 שנה ● והפעם: פרעות דמים בכל הארץ בעקבות החלטת האו"ם ויום התרמה לטובת המלחמה בשחפת

דייויד סלע

קפלן: מיליון עולים ב־10 השנים הבאות

מנהל מחלקת הכספים של הסוכנות היהודית, אליעזר קפלן, הרצה בפני חבר המנהלים של המגבית הארצישראלית המאוחדת באמריקה את התוכנית של עלייה יהודית בהמון לתוך המדינה היהודית, וציין את סכומי הכסף העצומים שיהודי אמריקה יצטרכו להמציא בשביל המאמץ.

בישיבה לשעת חירום אמר קפלן: "החלק הקשה ביותר של תפקידנו עוד לפנינו. הננו מתכוננים להעלות לארץ ישראל לפחות מיליון יהודים במשך עשר השנים הבאות. יחד עם זאת, יש לעשות מייד את כל הנחוץ למען הביטחון של האוכלוסייה באותם השטחים, שסומנו למען המדינה היהודית. בחקירה מדוקדקת על ההוצאות יוצא שנצטרך 400 מיליוני דולר ויותר, וזה על בסיס עלייה של 150 אלף בתוך התקופה הקצרה. תפקידנו הרחוף ביותר יהיה לפנות את המחנות בקפריסין".

("הבקר")

חופש חנוכה נדחה

חופש החנוכה בבתי הספר והגנים בתל אביב נדחה, לפי שעה, והלימודים יימשכו בשני הימים הראשונים של חנוכה, היינו היום ומחר. על כך החליטו מחלקת החינוך של הוועד הלאומי, המחלקה לחינוך של עיריית תל אביב והסתדרות המורים. על כל המורים והתלמידים לבוא היום לבית ספרם.

("הבקר")

19 יהודים נהרגו בעדן

שתי פלוגות של צבא בריטי הוטסו מאזור סואץ לעדן, שם נהרגו 19 יהודים ו־20 ערבים במהומות שפרצו עקב חלוקת ארץ ישראל. 100 איש נפצעו ו־122 נאסרו לאחר שהצבא נקט פעולות נגד הפורעים. 900 יהודים הועברו למחנה בחסות הצבא. בפרעות הושמד כשליש מרכוש היהודים בעיר העתיקה.

("הבקר")

הרצליה מציעה את עצמה כעיר הבירה

יו"ר מועצת הרצליה הציע בטלגרף להנהלת הסוכנות היהודית לקבוע את המושבה הרצליה, הנושאת את שמו של חוזה המדינה הרצל, כמקום בירת המדינה היהודית.

("משמר")

חיילים בריטים שומרים באזור ממילא שבירושלים

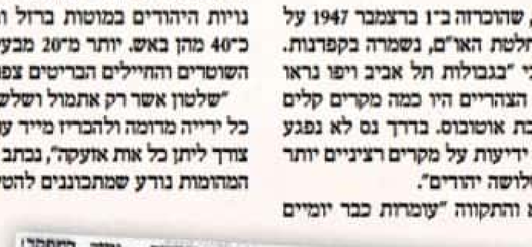
צילום: אריק מטסון, לע"מ

פרעות דמים בכל רחבי הארץ

עוד לא נדם שאון התגיגות בשל החלטת האו"ם לאפשר את הקמתה של מדינה יהודית, ופרעות דמים החלו בכל רחבי הארץ. כל העיתונים העבריים מרווחים מדי יום על פרעות, מתקפות וקרבות, שבהם נרשמו עשרות הרוגים ופצועים.

השביתה הכללית בת שלושת הימים, שהוכרזה ב־1 בדצמבר 1947 על ידי הוועד הערבי העליון בתגובה להחלטת האו"ם, נשמרה בקפדנות. העיתון "הבקר" מדווח ב־3 בדצמבר כי "בגבולות תל אביב ויפו נראו אתמול סימני עצבנות ומתיחות. לפני הצהריים היו כמה מקרים קלים של התנפלויות, ואף זרקו פצצה בקרבת אוטובוס. בדרך נס לא נפגע איש. לפנות ערב נשתנה המצב, והגיעו ידיעות על מקרים רציניים יותר בגבולות יפו־תל אביב, שבהם נהרגו שלושה יהודים".

ב־7 בדצמבר דווח שהשכונות עזרא והתקווה "עומדות כבר יומיים במטר של אש", ואילו "בין שכונת שפירא היהודית ושכונת אבו כביר התפתח קרב יריות".

מכונית משא שעברה בצומת אבו כביר ספגה מטר כבד של אבנים מידי כ־150 פורעים שעמדו בצידי הכביש. הנהג, גרשון פראגר, נפצע, וכשהמשאית נטתה לצידי הכביש טיפסו עליה הפורעים, משכו אותו ואת עוזרו החוצה, והשליכו אותם אל הכביש.

הפורעים הציתו את המשאית וחזרו לטפל בנהג ועוזרו: הם הפשיטו אותם מבגדיהם והתכוונו לעשות בהם שפטים. למזלם של השניים, באותו רגע עברה במקום מכונית משטרה בריטית. השוטרים ירו כמה יריות באוויר, והפורעים נסו לתוך פרדס סמוך.

בינתיים התברר שבמושב המשאית ישב גם אדם שלישי, מהגרס בשם צ'דלס לוי, שנמלט מהמשאית אל תוך הפרדס, אולם הפורעים לכדו אותו שם וחיסלו אותו בדקירות סכין בכל חלקי גופו.

ביום חמישי, 4 בדצמבר, דיווח עיתון "דבר": "תל אביב חיה את חייה לקול רעמי ההתפוצצויות, אולם לא הפסיקה את חייה הרגילים. ברחובות העיר נראו הילדים הולכים לבתי הספר וגני הילדים, ופועלים לעבודתם".

באותו יום הודיע דובר ההגנה: "עיקר הפעילות המזוינת של הערבים התרכז בגבולות יפו־תל אביב. ההגנה נמנעה מפעולות עונשין והגבילה את עצמה לתגובה ביריות ולמניעת ניסיונות של חדירה.

"אתמול, כאשר גברו ההתקפות, ובשעה 13:30 נערכה התקפה חזקה על כרם התימנים, עברה ההגנה במקום זה להתקפת נגד, כבשה שלוש עמדות שמהן פעלו המתקיפים, גרמה להם אבידות והניסה אותם".

בירושלים הותקף ב־2 בדצמבר המרכז המסחרי בממילא. באותו בוקר התקהלו מפגינים ערבים ליד שער יפו, כשהם מצוידים במקלות ובסכינים. הם פרצו למרכז המסחרי הסמוך, תקפו את בעלי החנויות היהודים במוטות ברזל ובגרזנים, בזזו חנויות יהודיות והעלו כ־40 מהן באש. יותר מ־20 מבעלי החנויות נפצעו, חלקם באורח קשה. השוטרים והחיילים הבריטים צפו מקרוב בהתפרעויות ולא נקפו אצבע.

"שלטון אשר רק אתמול ושלשום ידע להפעיל את צופרי האזעקה עם כל ירייה מרומה ולהכריז מייד עוצר בשכונות היהודים – הפעם לא ראה צורך ליתן כל אות אזעקה", נכתב בעיתון "דבר". רק אחרי הצהריים ובשוך המהומות נודע שמתכוננים להטיל עוצר מחדש על השכונות הערביות.

מכוניות הותקפו בנשק חם או נרגמו בכבישים במקומות רבים בארץ. בבאב אל־וואד, בדרך לירושלים, הותקפה ביריות שיירה של שמונה אוטובוסים שיצאה מתל אביב בדרכה לירושלים. פסיה לב, בת 18 מכפר סבא, אחות בבית התינוקות של ויצו בירושלים, נהרגה מכדור שפגע בחזה.

ריווחים הגיעו גם מצפת ומטבריה. מחדרה נמסר שקיימות שמועות בלתי פוסקות שבאזור הכפרים הערביים כגון אום־אל־פחם ועארה נראו מכוניות ובהן חיילי הלגיון הערבי, שחילקו נשק צבאי לאנשי הכפרים. עוד נודע שבדואים המתגוררים במחנות אוהלים בכפרים הערביים הסמוכים לפתח תקווה עורמים את בני משפחותיהם על גמלים ונוטשים את האזור.

חיפה הותקפה במטר רצוף של יריות שנמשך שש שעות, ללא נפגעים בנפש. גשר רושמיה, המחבר בין הדר הכרמל ומפרץ חיפה, נתפס כמה פעמים על ידי פורעים ערבים, שהתקיפו ביריות מכוניות ואוטובוסים. בכל פעם שהגשר נכבש על ידי הפורעים – הגיעה למקום מכונית משוריינת של הצבא הבריטי וירתה כמה צרורות באוויר שגרמו לפורעים לברוח, וחוזר חלילה. בשכונות הערביות הסמוכות לגשר נצפתה תנועה של התושבים הערבים של השכונה שנטשו את בתיהם.

מרקם החיים בעיר המעורבת נפגע מאוד, שכן בין השובתים הערבים בחיפה רבים מצאו את פרנסתם אצל היהודים. כתריסר נשים ערביות שהפרו את צו השביתה, שעליה הכריז הוועד הערבי העליון, נתפסו על ידי קנאים מוסלמים, הופשטו ונכלאו באזור הערבי של העיר.

צילום: אריק נייגון אתר נוסטלגיה

הצרכנייה / מוצרים של אז

תאריכון

בזמנים ההם עמדו לרשות האורח אמצעים רבים בבואו לברר את התאריך: לוחות שנה, חלונית בשעוני היד הטובים וגם מגוון גדול של פריטים מצועצעים לשולחן המשרד, לרוב בשילוב מעמד לעט וסכין לפתיחת מכתבים. בחזית התאריכון הוצבה חבילה של קרטונים, כל אחד בעל מספר אחד, שאותו היה צריך להחליף מדי יום. התאריכון המשוכלל ביותר היה המכאני (בתמונה), שמדי יום היה צריך להטות אותו על ראשו, והתאריך היה מתחלף באופן ממוכן.

פרס לסיפור לילדים

מערכת "דבר לילדים" הבריזה על שני פרסים לסיפור לילדים: פרס ראשון בסך 50 לירות, ופרס שני בסך 25 לירות. הסיפור צריך להיות כתוב בשביל בני הגיל הרך (5–7) ותכניו "מחיי ישראל או מהווי ישראל". עליו להכיל 2,000–2,500 סימני דפוס. המשתתף בתחרות התבקש לשלוח את הסיפור מועתק במכונת כתיבה וללא חתימה, בצירוף מעטפה סגורה שבה יהיה מכתב לוואי בחתימת המחבר. בין השופטים בתחרות: הצייר וסופר הילדים נחום גוטמן, המשורר יעקב פיכמן, המורה והסופר יצחק אבנון, ד' אריאל ואהרון זאב. סיפורים שלא יזכו בפרס ויהיו ראויים לדפוס יתפרסמו ב"דבר לילדים" בשכר סופרים רגיל.

עצורי המחתרות במחנה המעצר הבריטי בגילגיל, קניה, ממתינים לחזרה לארץ. שני מימין: מאיר שמגר, לשמאלו – שמואל תמיר
צילום באדיבות מכון ז'בוטינסקי

ושבו בנים לגבולם

נציג עיתון "הבקר" בלונדון, ש' גולדשמיט, מדווח לקוראיו ב־4 בדצמבר שנודע לו ממקורות אמינים בממשלת הוד מלכותה כי בימים הקרובים יחלו דיונים בין הממשלה הבריטית והסוכנות היהודית בדבר שחרור עצירים, דבר שיביא לגידול באוכלוסייה היהודית בארץ ישראל.

"נמסר שבקרוב יחלו ההכנות לשחרור העצורים היהודים הגולים הנמצאים במחנות המעצר הבריטיים באפריקה – מחנה סמבל שליד אסמרה, בירת אריתריאה, מחנה קרתגו שבמדבר סודאן ומחנה גילגיל שבקניה". על פי התוכנית, ישוחררו גם העצירים היהודים האסורים בארץ ישראל. עצורי מחנה לטרון ועצורי בית הסוהר המרכזי בירושלים יובאו אל מחנה המעצר עתלית ומשם ישוחררו, לקראת סיום המנדט על ארץ ישראל.

במקביל תבעו נציגי הסוכנות להתחיל מייד בדיונים מעמיקים כדי להכין תוכנית להבאתם של עצורי קפריסין לארץ ישראל במהירות האפשרית. באותה עת שהו במחנות בקפריסין כ־30 אלף עצורים. הבריטים סירבו להביאם לארץ באוניות שלהם.

הועלתה הצעה לעשות שימוש בצי "אוניות הצללים", כ־45 אוניות מעפילים שנעצרו על ידי הבריטים בדרכן לישראל והועברו לעגינה בנמל חיפה. העניין לא הסתייע. למעשה, אף שהסוכנות היהודית עשתה את ההכנות לקלוט את כל עצורי קפריסין בארץ, יותר מ־24 אלף מהם מצאו את עצמם במחנות גם בעת ההכרזה על הקמת המדינה, במאי 1948.

במקביל מסר העיתון "דבר" שבקרוב יחלו בוושינגטון דיונים בין הסוכנות היהודית לגורמים רשמיים בדבר בקשת הסוכנות לגייס מארה"ב מלווה של 135 מיליון דולר, לצורך העלאת "יהודים נידחים" שנמצאים באירופה ומבקשים להגיע לארץ.

החברה למלחמה בשחפת
סניף יפו ותל־אביב
מכריז בזה את
יום ב', א' דחנכה,
בתור
יום־הסרט
למלחמה בשחפת
ענות וזנות יסובבו ברחובות בסרטים וקופסאות
יקשט כל אחד את עצמו בסרט
תרמו ביום הסרט!

נלחמים בשחפת

חברי הליגה למלחמה בשחפת התכנסו לכנס רחוף בתל אביב, שבו נמסר למשתתפים שבארץ ישראל יש לא פחות מ־6,000 חולים בשחפת. העיתון "דבר" מדווח כי בשל צורכי השעה הרחופים הוחלט להקים מרפאות אזוריות, שיצוידו במכשירי רנטגן לשיקוף ריאות. כן יבוצעו בדיקות המוניות לגילוי השחפת. בכנס נאמר כי "התנאים המיוחדים שבהם נמצא היישוב, שנות המלחמה ומוראותיה, הצפיפות, יוקר המחיה וההזנה הגרועה – כל אלה, כידוע, מכינים קרקע נוחה להתפשטות נגע השחפת. לאור המספרים הגדולים של נגועי המחלה הסוציאלית הזאת (רובם מבין שכבות העולים ודלת העם) נתבעה הליגה לפעולות מוגברות". לגיוס המשאבים הדרושים למלחמה במחלה נקבע כי יוכרז "יום סרט", שבמהלכו יסתובבו מתנדבים ברחובות עם קופסאות ויתבקשו העוברים והשבים לשלשל תרומה לתוך הקופסה, ובתמורה יזכו בסרט נייר שיוצמד לדש בגדם.

האומה מצפה לך, התפקד! קיים בגופך את הזכות והחובה, התפקד!

70 שנים אחרי

עד יום העצמאות ה־70 אנחנו מלווים במדור נוסטלגי את האירועים שהתרחשו בארץ ישראל השבוע לפני 70 שנה ● והפעם: איך הלחיץ בן־גוריון את תורמי המגבית, ולמה בחדרה מכוונים מחדש את השעון

דייויד סלע

חיילי הלגיון הירדני בארץ ישראל, 1947

עשרות הרוגים ופצועים בהתקפות על שיירות לגוש עציון ולבן שמן

ב־11 ברצמבר הותקפה מהמארב שיירה של ארבע מכוניות, שיצאו מירושלים להוביל אספקה ליישובי גוש עציון הנצורים. בשיירה היו 26 נוסעים, ובהם מפקד גוש עציון, דני מס, וסגנו, שהיה גם מפקד מחלקת הפלמ"ח, יצחק יעקב (יצה).

בקילומטר ה־15 הגיעו המכוניות לסיבוב חד, שאילץ אותן לנוע באיטיות במעלה ההר. בשלב זה נפתחה עליהן אש מכל הכיוונים. בהתקפה נהרגו עשרה מאנשי השיירה (מכאן כינויה "שיירת העשרה"), ושישה נפצעו. אנשי הכנופיות הערביות ירדו מהרכס, התעללו בגופות ההרוגים והעלו את המכוניות באש. כעבור שלושה ימים הותקפה שיירה שיצאה להעביר ליישוב בן שמן תגבורת של לוחמים ואספקה. היישוב הקטן היה מוקף כפרים ערביים, ובו בעיקר נערים תלמידי כפר הנוער, שלא היו מצוידים בנשק, לאחר שרובו הוחרם על ידי הבריטים.

ביום ראשון, 14 ברצמבר, בשעה 14:00, יצאו מפתח תקווה שבעה כלי רכב, ובהם מחלקת חיל השדה של ההגנה, נוטרים, נהגים ואנשי בן שמן. בגלל הקושי להעביר שיירות דרך לוד הערבית, הוחלט שהשיירה תיסע בנתיב לא שגרתי: מפתח תקווה, דרך מגדל צדק, הכפר קולה ובית נבאללה. מחנה בית נבאללה היה שייך לצבא הבריטי, וישב בו כוח של הלגיון הירדני שהוכנס לארץ על ידי הבריטים כדי לשמור על הסדר.

השיירה הותקפה בידי ליד הכפרים קולה ודיר טאריף, אולם החיילים השיבו אש והמשיכו בדרכם. כשהתקרבו כלי הרכב לבית נבאללה הבחין מפקד השיירה, אברהם בר־עם, בחיילי הלגיון ונתן הוראה לא לירות בהם, מאחר שנחשבו לכוחות שיטור. כשהשיירה הגיעה לקרבת חיילי הלגיון, הם פתחו לעברה באש תופת משני צידי הכביש. הנהגים של שתי המכוניות הראשונות נפגעו במטח האש הראשון, והמכוניות נעצרו. האחרות הגבירו מהירות ויצאו מהמקום ללא פגע.

חיילי הלגיון הגיעו אל המכוניות שנעצרו וירו ביושביהן בדם קר. כל הנוסעים בשתי המכוניות נהרגו, פרט לשניים, שהעמידו פני מתים וניצלו על ידי קצינים בריטים. בסך הכל נהרגו בהתקפה 13 נוסעים ועשרה נפצעו, מהם שישה במצב קשה. שאר מכוניות השיירה הגיעו לבן שמן בשעה 15:30, אבל רוב הנוסעים היו המומים והתקשו לשחזר את האירועים. חללי השיירה נקברו בקבר אחים בבית הקברות נחלת יצחק. השלטונות הבריטיים הצדיקו את ההתקפה וטענו כי באה בתגובה לזריקת רימון לעבר המחנה מצד אנשי השיירה. לאחר שלושה ימים נפגשה ראש המחלקה היהודית של הסוכנות, גולדה מאיר, עם הנציב העליון, אלן קנינגהאם, ודרשה ממנו לסלק את חיילי הלגיון מהבסיסים הסמוכים ליישובים יהודיים ומבסיסים הממוקמים בדרך אליהם.

הבריטים לא נענו לתביעה, אבל הסכימו לצרף ליווי צבאי לכל שיירה שנסעה לבן שמן. בד בבד, נמשכו התקפות הפורעים הערבים בחלקים שונים של הארץ. בחיפה נרצחו יהודים שעברו בתומם ברחובות ערביים, כאלה שרק ימים ספורים לפני כן נהגו לעבור בהם בבטחה בדרכם לפגישות עם חבריהם הערבים. אחרים הותקפו באבנים, בפגיונות ובמקלות. צלפים ערבים התמקמו על גגות בתים וירו לעבר עוברים ושבים. בלילות הוצתו מכוניות ובתי מסחר בבעלות יהודים.

בירושלים היו אירועים רבים, אם כי כולם היו מקומיים ומוגבלים ולא הגיעו לרמת התקפות הפורעים של השבוע שעבר, כפי שבוצעו במרכז המסחרי בממילא. יריות נורו לעבר יהודים מהכפר הערבי ליפתא בכניסה לעיר, ואבנים הושלכו על מכוניות שחידשו את קו הנסיעה לכיוון העיר העתיקה. בשכונת תלפיות ובמקומות נוספים הותקפו עוברי אורח על ידי ערבים חמושים בסכינים.

שומר קיבוץ גבעת ברנר, יוסף טייטלבאום, שהיה ידוע כאהוב במיוחד על ערביי הסביבה ועשרות מהם היו חבריו הקרובים, נרצח באישון לילה, כשהיה על משמרתו. שבעה צעירים וצעירה אחת שיצאו מקיבוץ גבולות בדרכם לקיבוץ נירים נרצחו על ידי פורעים שהתנפלו עליהם.

בתל אביב היה שקט יחסי, ייתכן בשל קריאתם המשותפת של ראש עיריית תל אביב, ישראל רוקח, וראש עיריית יפו, ד"ר יוסף הייכל, שפנו במנשר לתושבים בדרישה להחזיר את השקט על כנו.

ליד לוד נחסמה מכונית שבה נסעו יהודים על ידי שתי משאיות שעמדו באמצע הכביש. שני ערבים, מצוידים בתתי־מקלעים, קרבו אל הנוסעים ופקדו על הנהג לצאת. הם נכנסו למכונית והסיעו אותה בכיוון רמלה. כעבור זמן מה היא נמצאה שרופה, ובתוכה שלוש גופות.

חולון הותקפה במטח יריות מכיוון שכונת תל־א־ריש הערבית (ממזרח לאבו כביר). כוחות המגן השיבו אש כל הלילה. כדורים בודדים הגיעו עד מרכז חולון ופגעו בקירות הבתים. משהירי לא פסק יצאו אנשי ההגנה, תקפו את עמדות הערבים וגרמו להם אבידות.

בן־גוריון: להגדיל את גיוס התרומות פי 10

דוד בן־גוריון פנה למגבית "כופר היישוב" בדרישה להשיג בתוך שישה חודשים סכום הגדול פי 10(!) מההכנסה השנתית, שעמדה עד אז על חצי מיליון לירות ארץ־ישראליות.

"כופר היישוב" היה שמה של מגבית חובה, שפעלה במסגרת היישוב מ־1938 ועד אחרי מלחמת העצמאות. המגבית הטילה מסים ואספה תרומות לצורכי ביטחון היישוב. רבים תרמו לה תכשיטים, כלי כסף, ואפילו טבעות נישואים. היישוב כולו התגייס כדי שדרישתו של דוד בן־גוריון מ"כופר היישוב" אכן תושלם, ובסיוע תרומות, יחד עם "מלווה מלחמה" – גויס במהירות סכום של 7.5 מיליון לא"י, ששימש לצורכי הביטחון המרובים של המדינה שבדרך.

המשמר האזרחי חוזר

לנוכח ההחמרה בביטחון התושבים החליטה הוועדה העירונית בתל אביב להקים מחדש את המשמר האזרחי, שעסק בפעילות שיטור קהילתית. הארגון החל לפעול בתחילת מלחמת העולם השנייה והפסיק את פעילותו בסיומה. כעת נדרשו אזרחי תל אביב לתת כתף ולסייע לצורכי הביטחון.

הוחלט על הקמת בסיס מרכזי בתל אביב, עם 12 תחנות ריכוז באזורי העיר השונים. על כל אזור ימונה מפקד מבין מפקדי הגדודים שפעלו בארגון בעבר. בכרוזים שהופצו על לוחות המודעות ברחבי העיר, התבקשו תושבי העיר בגילי 45–30 להתגייס למשמר האזרחי לתפקידי סיורים ופקחים ולשאר פעילויות נדרשות. נשים בגילים אלה התבקשו לסייע למשימות השיטור העירוני ולפעילות אדמיניסטרטיבית בתחנות הריכוז.

מה השעה? זה ברדיו

השבוע התברר שחדרה היא המושבה היחידה בארץ שבה אין שעון ציבורי, מאז ניפצו חיילים בריטים את השעון הגדול במרכז המושבה. אמנם, בתחנת אגד המקומית פעלו פעם שלושה שעונים ציבוריים בחסות חברות מסחריות שונות, אולם הם התקלקלו ולא תוקנו מאז. לפיכך נאלצים תושבי חדרה לכוון את השעונים על פי אותות הזמן ב"רדיו ירושלים".

("דבר")

התאחדות בתי קולנוע
בארץ-ישראל
תל-אביב
אופיר: ההתחלה או הסוף
יומית: ההתחלה או הסוף
אלנבי: אהבה באיתיות הגבה
יומית: אהבה באיתיות הגבה
מוגרבי: המתגרבים השליזים הגורים
יומית: המתגרבים הפליזים התחרים
מגדלור: פרור לזור
יומית: הבתולה מקוסטא—הורה
עדן: בל יעלה גשחר
יומית: קבלקרה ההסור
קסם: בעמרני העשה
יומית: בעמרני האשה
„אוריון": המזרנקת 3 הבנות ביום
(מבנת גן)

עם הגליון של היום
נמסרת המפה של
המדינה העברית
שי לקוראי „דבר"

תהנה מבריאות
מושלמת ומרץ עלומים
ע"י שמוש תדיר
בבייל בינס

כרזת ההסתדרות עיצוב: האחים גבריאל ומקסים שמיר, באדיבות יורם שמיר

"הצטרפו למחנה הבונים והמגינים"

ב־11 בדצמבר 1947 פרסמה הסתדרות העובדים בכל העיתונים העבריים הודעה זו:
"...ההסתדרות הכללית נכנסת לשנתה ה־28 במזל של המדינה העברית ובסימן של איומים מצר כוחות אופל. אכן רב פועלו וחלקו של הפועל העברי בהישג ההיסטורי של עם ישראל בארץ ישראל: העבודה העברית הצמיחה את הכפר והעיר, החייתה את הלשון והתרבות, הגבירה עוז וביטחון, וכולם יחד הניחו יסודות למדינה העברית.
"בשעת התמורה ההיסטורית הגדולה ייגש הפועל העברי בראש היישוב ובשיתוף נאמן עם העם כולו למימוש התפקידים העצומים המוטלים על דורנו: האדרת כוחו, איתנו וליכודו של מחנה העבודה, נושא ההגשמה הציונית, יציקת הבסיס של המדינה העברית, כוננות ותכנון, חישוף מקורות עבודה וקליטה ועלייה רחבות מידות, יוזמות חלוציות לכיבוש שממות הארץ, חינוך חלוצי של הנוער העברי בגולה ובארץ, טיפוח דרכים חדשות לברית אחווה ויצירה עם הפועל הערבי, ובראש ובראשונה – התייצבות בגוף ובנפש למערכות הביטחון העברי!
"בימים אלה קוראת ההסתדרות במשנה תוקף לכל פועל ופועלת שמחוצה לה – בואו להצטרף למחנה הבונים והמגינים!
"תחי ההסתדרות הכללית של מגשימי הציונות!
"תחי ההגנה! תחי המדינה העברית!"

אוניית המעפילים "ההגנה", שהפכה ל־ק20 בשירות חיל הים צילום: האלוף שלמה אראל

אוניות המעפילים בסכנת מכירה

ב־11 בדצמבר הודיעה ממשלת המנדט על כוונתה למכור את עשרות אוניות המעפילים שנתפסו והוחרמו על ידיה. ההודעה עוררה זעם רב ביישוב, משום שהסוכנות התכוונה להשתמש באוניות כדי להביא לארץ את עשרות אלפי העצורים במחנות הבריטיים בקפריסין ואת שארית הפליטה שנותרה באירופה. האוניות, כ־45 במספר, עגנו תחת משמר בריטי בנמל חיפה וכונו "צי הצללים".
ביישוב העריכו כי מכירת האוניות לא היתה חלק מההתארגנות הבריטית לעזיבת הארץ, אלא נבעה מרצונם למנוע מהיישוב העברי להגדיל את אוכלוסייתו באופן מהיר, כדי לא לסכן את היציבות בארץ. לבסוף נסוגו הבריטים מהתוכנית. מייד לאחר שההגנה כבשה את חיפה באפריל 1948 השתלטו חבריה על צי הצללים, איתרו בין עשרות האוניות כתריסר שהיו במקור אוניות קרביות לפני שנרכשו לצורכי העפלה, השמישו אותן, וכך יצקו את הבסיס לחיל הים הישראלי.

יש עשן! הוסרה סכנה של מחסור בסיגריות

חברת ייצור הסיגריות הגדולה בארץ, "מספרו", החליטה לחדש את המשא ומתן עם עובריה לאחר שאלה נקטו עיצומים.
עיתון "דבר" מדווח כי בכך הוסר חשש כבר למחסור בסיגריות בתקופה המתוחה. חידוש המו"מ, לאחר תקופה של קיפאון בין הצדדים, התאפשר לאחר שובו לעבודה של מנהל המפעל, ד"ר לוי, שנעדר בתקופה האחרונה מסיבות בריאותיות.
כבר ביום הראשון לחידוש המו"מ סולקה המתיחות הגדולה שהתקיימה בין העובדים להנהלה, עם הודעתו של ד"ר לוי על הסכמתו לתוספת שכר על פי דרישות העובדים.
חברת "מספרו" היתה חברה־בת של יצרנית הטבק העולמית הגדולה British American Tobacco והיצרנית הגדולה ביותר של סיגריות וטבק בארץ ישראל משנת 1921. היא ייצרה עשרות מותגי סיגריות והצטיינה גם במסעות שיווק ייחודיים. בשנת 1956 הפסיקה החברה את פעילותה במדינת ישראל בשל החרם הערבי, ונכסיה הרבים נרכשו על ידי "דובק".

סיגריית אורה מספרו עיצוב: לקס

הצרכנייה / מוצרים של אז

מצית

בזמנים ההם עישנו הרבה יותר, והסיגריות היו נוכחות בחיי בני היישוב – גם אצל אלה שלא עישנו כלל – בשל הפרסום הרחב על מאות המותגים השונים.
כשכולם השתמשו עדיין בגפרורים להצתת הסיגריות, בעלי המזל והממון יכלו להרשות לעצמם לרכוש מצית ולהתפאר בו. בשוק נמכרו סוגים רבים של מציתים, רובם כבדים ומגושמים. חלומם של כל המעשנים היה מצית "רונסון" (בתמונה), שאותו היה אפשר לראות בחלונות הראווה של חנויות מציתים, ברחובות הימאים ליד הנמל בחיפה או אצל מתי מעט שהתמזל מזלם וקיבלו מתנה מאמריקה.

צילום: ארכיון נוסטלגיה אונליין

70 שנים אחרי

עד יום העצמאות ה־70 אנחנו מלווים במדור נוסטלגי את האירועים שהתרחשו בארץ ישראל השבוע לפני 70 שנה ● והפעם: פיגועים בצינורות המים בנגב, והבריטים אומרים שלום אחרון לשרונה

דייויד סלע

רכבת התהפכה ממוקש שהניחו פורעים

אירועי הדמים ברחבי הארץ מתרחבים. על גדות הירקון, ליד המושב ירקונה, אותרה כנופיה של ערבים מזוינים, לבושי חאקי, בהכנות לתקיפת יישובים בסביבה. סיור של ההגנה הפתיע את הכנופיה, פגע ברבים מהפורעים והניס את האחרים.

ביפו החלה לפעול משטרה עירונית, לשמירה על אזורי התפר בין יפו לתל אביב. ביחידה 110 שוטרים, והכוונה היא להביא את המשטרה ביפו, המכונה בפי הערבים "המשטרה הלאומית", לסדר גודל של 250 שוטרים.

הירויות על חולון משכונת תל א־ריש נמשכות לסירוגין. כמה כדורים פגעו בבית הספר המקומי ובבניין המועצה המקומית. כמה משפחות, שבתיהן נמצאים בטווח האש, פונו והועברו לחלקים בטוחים יותר במושבה.

בחיפה ובירושלים אירעו כמה התקפות על עוברים ושבים, ובין השאר הותקפו נוצרים שנחשבו על ידי הפורעים ליהודים. בירושלים נבזזו חנויות של יהודים במרכז המסחרי. השלטונות הודיעו שאין באפשרותם לסייע, ודחו את הצעת הסוחרים היהודים לארגן שמירה בעצמם. תחת זאת דרשו מהם לפנות את שארית הסחורה מהחנויות ולהסתלק.

מצב התחבורה ברוב חלקי הארץ מחמיר. אספקה ממרכז הארץ לדרום, לירושלים ולגליל מועברת בשיירות בלבד, חלקן מותקפות בדרך. באזורים מרוחקים, כמו בגליל, החליטו הבריטים על עוצר תנועה לשיירות היהודיות בכבישים מסוימים, כדי לצמצם את הפגיעה בהן. בשל העוצר, כמה יישובים לא קיבלו אספקה במשך ארבעה ימים ברצף. חברי ועד גוש יישובי הצפון פונים למפקדה הבריטית המחוזית בתביעה לאפשר לכמה מכוניות להביא אספקה ומים ליישובים המנותקים, ולאפשר לגוברים ולרכזי האספקה להגיע לתל אביב לסידור ענייני האספקה הרחופים. הבריטים טוענים כי "עניין העוצר הועבר לדיון בלונדון".

גם נסיעת הרכבות נפגעה בגלל הפרעות. נמסר כי ברכבת העמק אין יותר נוסעים יהודים. רכבות משא מותקפות ונשדדות על ידי הפורעים. ליד קלקיליה נעצרה רכבת כזאת בגלל פיצוץ על המסילה, שאחריו הגיעו לרכבת כ־100 ערבים מזוינים, פתחו באש, ציוו על עובדי הרכבת להרים ידיים ושדדו את מטענה – כ־35 טונות סוכר.

חברת "אווירון" החלה בשירות "טיסות טקסי" משדה רב בתל אביב לשדה התעופה בלוד ולחיפה. לפי שעה אפשר להשתמש רק באווירונים קטנים הנושאים שני נוסעים, אולם בגמר התיקונים בשדה רב והארכת המסלול הקיים אפשר יהיה להשתמש גם באווירונים גדולים יותר, בעלי שני מנועים. עם העברת שדה התעופה בעטרות לשירות אזרחי ייפתח השירות גם לירושלים.

חלק גדול מהאירועים התרחשו בנגב. פורעים תקפו את היישובים המבודדים, הרגו תושבים ופגעו שוב ושוב בצינורות המים. הממשלה הבריטית הנחתה את הצבא לדאוג לביטחון היישובים, ויחידת צבא בריטי ערכה סיורים בניר־עם, בגברעם וביד מרדכי, כדי להבין לעומק את צורכי הביטחון.

עיתון "הבקר" מגלה כי במהלך השבועיים האחרונים פנתה ממשלת המנדט כמה פעמים להנהלת הסוכנות בהצעה לפנות את הנגב ולפנות רק את עשרים היישובים הקיימים בו. השלטונות הסתמכו על נימוקים אסטרטגיים: לדעתם לא תהיה אפשרות לאורך זמן להגן על היישובים הבודדים באזור הנגב.

הסוכנות דחתה את ההצעה והודיעה ש"הצעות שכאלה אינן ניתנות לדיון". לדעת הסוכנות, ניתן להגן על היישובים הבודדים בנגב, בתנאי שהשלטונות לא יפריעו למאמצי ההגנה היהודיים.

למרות ההתרעות שהעבירו הבריטים לסוכנות בדבר הסכנה הביטחונית הצפויה ליישובי הנגב, הם לא הודיעו על התפרקות ממחויבות במקרה שהצעת הפינוי לא תתקבל.

הרכבת הפגועה אחרי פיצוץ המוקש צילום: אוסף מטמון

הידד לעברית!

המדינה שבדרך מעוררת אצל רבים עניין בקידום, טיפוח, לימוד והשרשת השפה העברית בקרב התושבים.

ב־21 בדצמבר נערך בבית החלוצות בירושלים כינוס שהוקדש ל"לשון המדינה", בסימן 25 שנים למות אליעזר בן־יהודה.

דוד רמז, יו"ר הנהלת הוועד הלאומי, פתח בנאום שבו ציין כי "אנו נמצאים בפתחה של תנופה תרבותית גדולה, על סף המדינה העברית. אנשי הרוח העברים נקראים למאמץ מרוכז למען מטרה זו".

פרופ' נפתלי טורטשינר (טור־סיני), נשיא ועד הלשון העברית (שהוקם ב־1890 על ידי אליעזר בן־יהודה), אמר בכינוס ש"יש להכיר בוועד הלשון כאקדמיה ללשון של המדינה היהודית. הננו מעמידים את כוחנו לרשות המדינה היהודית בכל מה שקשור בהטמעת השפה העברית בקרב האוכלוסייה".

אחרים הדגישו בדבריהם את הצורך להירתם ולבנות תוכניות לימוד מתאימות, שבעזרתן יהיה אפשר ללמד את המעפילים שהגיעו לארץ ואת המוני העולים שיגיעו בעקבותיהם את השפה העברית. נציג מחלקת התרבות של הוועד הלאומי ציין שתוכניות כאלה כבר נמצאות בהכנה, והובטח תקציב של מיליון לירות להגשמת התוכניות.

במקביל נמסר ממקומות רבים ברחבי היישוב על תנופה של קביעת שמות עבריים לרחובות. ועדות לקביעת שמות מוקמות במקומות רבים בארץ, תוך הקפדה על הקצאת שמות עבריים במקום לועזיים ואיתור שמות לרחובות על שם פעילים ציוניים או אישים שפעלו לטובת היישוב, בשילוב עם שמות עבריים המתייחסים לערכי הטבע והסביבה.

עיצוב: "האחים שמיר", בארכיבות יורם שמיר

ראשי היישוב נלחמים על גיוס תרומות

מחסור גדול של תקציבים ואשראי מקשה את ההתארגנות הביטחונית. ראשי היישוב פועלים במרץ כדי להבטיח את הזרמת הכספים הנדרשים. מעבר לדרישת בן־גוריון מ"כופר היישוב" להגדיל את גיוס הכספים, החלו מנהיגי היישוב לטוס בעולם כדי לשכנע גורמים לספק למדינה שבדרך תקציבים, הלוואות, ביטחונות ואשראי. ב־18 בדצמבר מדווח כתב "דבר" בוושינגטון כי "משה שרתוק, מראשי היישוב, מקיים דיונים עם גורמים ממשלתיים ופקידי הבית הלבן". מהשיחות אפשר להבין שאמריקה תסייע באשראי, אולם קיימות גם הסתייגויות "בחלונות הגבוהים". באופן לא רשמי נמסר שאחד המקשים הוא מזכיר המדינה האמריקני, ג'ורג' מרשל, שעסוק בבניית תוכנית סיוע רבת־ממדים לאירופה שאחרי מלחמת העולם השנייה ("תוכנית מרשל"). העיתון "הבקר" מדווח ב־18 בדצמבר: "וושינגטון טרודה בבעיות עולם גדולות – אין דעתה פנויה לארץ ישראל". אחד הרעיונות שהועלו בוושינגטון היה שהבנק העולמי יעניק הלוואה למדינה היהודית, אבל צעד כזה כרוך בסיבוכים, מפני שהמדינה עדיין אינה קיימת. אפשרות אחרת שהועלתה היתה ש"הבנק ליבוא ויצוא" יעניק אשראי לממשלה הזמנית הקיימת. רעיון אחר היה שארה"ב תעניק ליישוב אשראי שישמש לרכישת נשק מעודפי הצבא האמריקני.

בנוסף החלו מנהיגי היישוב לדבר על ליבה של יהדות התפוצה ולהרים מגבית חירום. יהדות ארגנטינה היתה מהראשונות שנענו לקריאה: בהתכנסות חירום של המנהיגים הציוניים בארגנטינה נקבעה המטרה לגייס בתוך שבועיים שתי מיליון לירות עבור ההגנה.

כרזת גיוס כספים עיצוב: "האחים שמיר", בארכיבות יורם שמיר

ב־18 בדצמבר רווח על הצעה להכריז על "מלווה לאומי" במוסדות הלאומיים. הרעיון הוא שהציבור יתבקש לקנות בבנקים תעודות מלווה לחמש שנים בסכומים שונים, שיישאו ריבית של שלושה אחוזים. הערבים להחזרת ההלוואות בצירוף ריבית יהיו קרן היסוד וקרן קיימת לישראל, בנכסי המקרקעין שלהן ובהכנסותיהן.

דייויד סלע הוא יו"ר המועצה לקידום המורשת הישראלית ועורך אתר נוסטלגיה אונליין

הצרכנייה / מוצרים של אז

מגהץ פחמים

גיהוץ במגהץ פחמים הצריך כוח פיזי, מהימנות וזריזות רבה. המגהץ היה עשוי מברזל כבד. בקצה הקדמי בחלק העליון היתה ידית קטנה, שבעזרתה היה אפשר לפתוח את המגהץ ולהכניס לחלקו הפנימי את הפחמים, שהיו מחממים את תחתית המגהץ. לאחר הוספת הפחמים הלוהטים היה צורך לעבוד במהירות רבה, כדי להספיק לגהץ כמה שיותר בגדים לפני שהפחמים יתקררו ויהיה צורך להחליפם בפחמים חמים חדשים.

כדי שהבגד ייצא מגוהץ למשעי, היה צורך להרטיבו במעט מים. לשם כך השתמשו במתקן קטן מפח, שראשו היה מחורר כמסננת, ובאמצעותו היו מרטיבים את הבגד, ומייד מעבירים עליו את המגהץ. מדי פעם היה הבגד המגוהץ מתלכלך משבב של פחם שנפל, ולא פעם נחרכו בגדים בגלל חוסר היכולת לווסת את חום המגהץ.

צילום: ארכיון נוסטלגיה אונליין

יכולת נבואית מעוררת התפעלות. אלתרמן צילום: אברהם סוסקין, באדיבות מכון לבון

אלתרמן מפרסם את "מגש הכסף"

ב־19 בדצמבר 1947 פרסם נתן אלתרמן את שירו "מגש הכסף", במדורו "הטור השביעי" בעיתון "דבר".

מתוך כ־700 שירים לירים ופואמות לאומיות שפרסם המשורר במדור במשך 24 שנים, נחשב "מגש הכסף" לחשוב ולידוע ביותר, אף שהוא כולל חמישה בתים בלבד, בני ארבע שורות כל אחד. מאז ראה אור, הוא מוקרא בכל שנה ברבים מטקסי הזיכרון לחללי מערכות ישראל, ונחשב לנכס צאן ברזל של התרבות הישראלית.

השיר נותח ופורש אינספור פעמים. הקו המחבר בין כל הפרשנים והפרשנויות לשיר הוא ההתפעלות מיכולתו הנבואית של אלתרמן: השיר נכתב פחות משלושה שבועות לאחר ההכרזה על תוכנית החלוקה, ממש בימים הראשונים של מה שייקרא אחר כך מלחמת העצמאות, וכחצי שנה לפני הכרזת המדינה. למרות זאת, כתב אלתרמן את השיר כמו מהעתיד אל העבר, כאילו כל האירועים שהתרחשו בשנה וחצי שלאחר הכתיבה היו ידועים לו מראש.

הרעיון לכתיבת "מגש הכסף" נולד אצל אלתרמן רק ימים ספורים לפני פרסומו.

ב־15 בדצמבר פרסם עיתון "הארץ" תרגום לנאום באנגלית שנשא באותו שבוע ראש ההסתדרות הציונית, חיים ויצמן, באטלנטיק סיטי, בפני נציגי המגבית המאוחדת בארה"ב. "אין מדינה ניתנת לעם על מגש של כסף", אמר ויצמן למשתתפים, במגמה לנטוע בהם את ההכרה בצורך הדחוף לשנס מותניים ולגייס כספים לטובת המדינה שבדרך. המונח "מגש הכסף" הפך למוטו המרכזי בשיר, שמתאר את הצעירים הלוחמים במלחמת העצמאות למען הקמת המדינה.

"...אז תשאל האומה שטופת דמע וקסם / ואמרה: "מי אתם?" והשניים שוקטים / יענו לה: "אנחנו מגש הכסף / שעליו לך ניתנה מדינת היהודים." / כך יאמרו ונפלו לרגלה עוטפי צל / והשאר יסופר בתולדות ישראל".

אחרוני הבריטים עוזבים את שרונה, דצמבר 1947 צילום: באדיבות ארכיון מרכז המבקרים שרונה והמועצה לשימור אתרים

שרונה עוברת לידיים עבריות

ב־17 בדצמבר עזב אחרון החיילים הבריטים את המושבה החקלאית שרונה בלב תל אביב, והיא הועברה לאחריות עיריית תל אביב.

את שרונה הקימו טמפלרים מגרמניה ב־1871, על שטח של כ־600 דונם, במתכונת של כפרים בדרום גרמניה. בתקופת מלחמת העולם השנייה הפכה המושבה למחנה מעצר, ובסיומה הוקם בשטחה מחנה צבא בריטי. עיתון "דבר" מדווח כי ביום הפינוי צבאו המוני תושבים על גדרות המושבה, במגמה לפרוץ למחנה ולהשתלט על 111 הבתים שבשטחו. המשטרה הבריטית מנעה מהם לממש את תוכניתם.

בעת יציאת אחרוני החיילים מהמושבה עמדה בפתחה מכונית מהודרת שבה ישב ראש העיר, ישראל רוקח. הוא המתין לקבל מהקצין האחראי, שהיה אמור להיות אחרון העוזבים, את מפתחות המבנים.

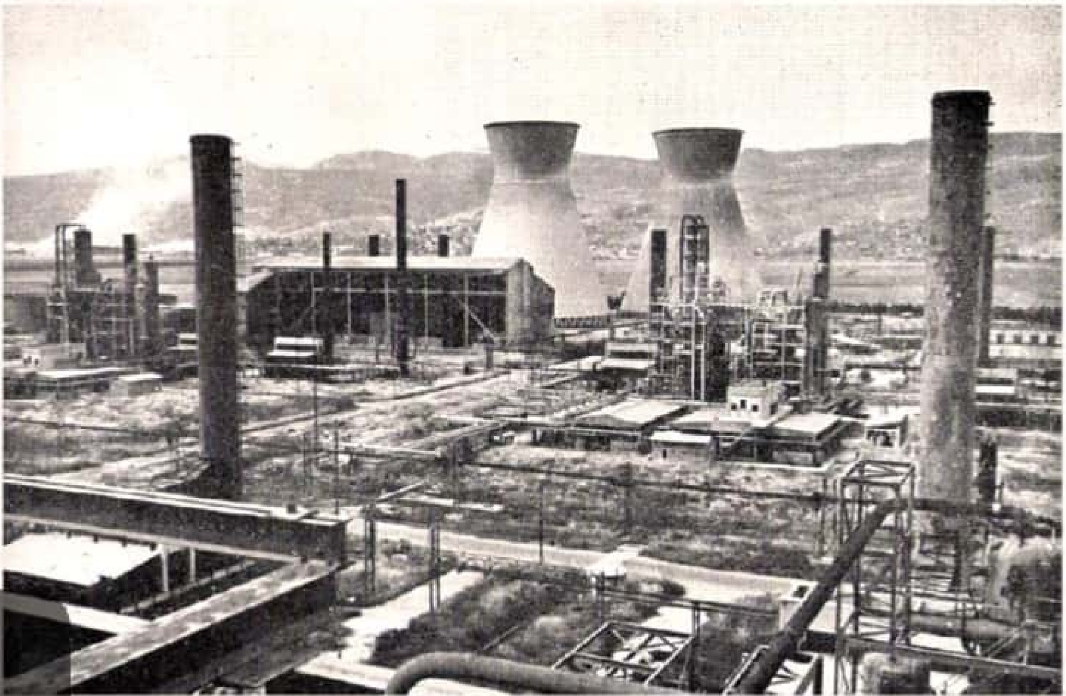
עם הפינוי תקף גל של שמחה את אלפי תושבי תל אביב, בעיקר אלו מהרחובות הסמוכים, שסבלו זמן רב מרעש השריוניות הבריטיות שחלפו במקום בכל שעות היממה, מהפרוז'קטורים שהאירו את הבתים בלילות ומצעקות השומרים על מגדלי השמירה. הצקות רבות סבלו התושבים גם מהנוטרים הערבים, שומרי הגדר ההיקפית של המחנה, שנהגו לצעוק בערבית אל העוברים והשבים ועצרו אותם בקול רעש בריחי הרובה, כאילו בכוונתם לירות באורחים התמימים.

כבר למחרת פינויה נערך בשטח המושבה טקס הנפת דגל עברי, בנוכחות קהל וחיילי ההגנה, שמונו להיות השולטים באתר. שם המקום שונה ל"מחנה יהושע", על שם יהושע גלוברמן, מבכירי מפקדי ההגנה, שנהרג ימים ספורים קודם לכן מידי פורעים ערבים ליד לטרון. ימים ספורים לאחר השתלטות ההגנה על המקום הוקמה בשטחו חטיבת גבעתי.

70 שנים אחרי

עד יום העצמאות ה־70 אנחנו מלווים במדור נוסטלגי את האירועים שהתרחשו בארץ ישראל השבוע לפני 70 שנה ● והפעם: חבלות זדוניות בעבודת הדואר, ובתל אביב דואגים לגל מחוסרי הבית

דייויד סלע

בתי הזיקוק בחיפה, בצילום מ־1948

צילום: האנציקלופדיה של ישראל בתמונות

טבח המוני בבתי הזיקוק בחיפה

ב־30 בדצמבר 1947 הושלכה פצצה ממכונית נוסעת לעבר קבוצה גדולה של פועלים ערבים שעמדו בשער בתי הזיקוק בחיפה. שישה פועלים ערבים נהרגו ועשרות נפצעו. מייד לאחר מכן החלה במקום השתוללות גדולה, שבה לקחו חלק רבים מקרב 1,700 הפועלים הערבים במקום.

קבוצות־קבוצות של פורעים התפזרו בשטח המפעל, מונהגים על ידי מנהלי עבודה ערבים, חיפשו ואיתרו פועלים יהודים ותקפו אותם ללא רחם במקלות, במוטות ברזל, בפטישים ובסכינים. הטבח נמשך

הבקר

יום דמים בחיפה – טבח ביהודים פועלי בתי הזקוק

כשעה וחצי, ובסיומו מצאו את מותם 39 פועלים יהודים ו־50 נפצעו, חלקם קשה. רוב הנפגעים היו באגף החרש של המפעל, שבו התרכזו כמה עשרות פועלים יהודים מול כ־600 תוקפים ערבים.

לאחר התקיפה בזזו הערבים את רכושם של היהודים (שעוני יד, ארנקים וציוד אישי), עלו על אוטובוסים שהובאו למקום במהירות ונסעו לביתם. ל־30 השוטרים הבריטים, שהגיעו למקום באיחור, לא נותר אלא לפנות את גופות ההרוגים ולהעביר את הפצועים היהודים לבתי החולים.

בו ביום החליטה הנהגת ההגנה על פעולת נקמה, ונערכה מייד ליציאה לעבר הכפרים הסמוכים, שבהם התגוררו רבים מהפועלים הערבים של בתי הזיקוק, בלד א־שייח' וחוואסה, ששכנו במקום שבו נמצאת כיום העיר נשר. כוח פלמ"ח של כ־120 לוחמים, בראשות יוחאי בן נון, הסתער על הכפרים, הרג 60 מתושביהם וזרע במקום הרס וחורבן.

לאחר מכן החל השלב השלישי של אירועי הדמים, והפעם – יהודים נגד יהודים. התברר שבבוקר 30 בדצמבר הגיעו שלושה חברי אצ"ל – משה לוי, שמעון רמתי ומשה בורק – לעיר התחתית בחיפה, במגמה לפגוע בערבים באמצעות פצצה שהכינו מבעוד מועד. מאחר שלא הצליחו לאתר יעד נוח לתקיפה, הם נסעו לבתי הזיקוק, מאחר שידעו כי בפתח המקום מתקהלים תמיד עשרות פועלים ערבים המבקשים להתקבל לעבודה. הם הגיעו לקרבת השער בנסיעה מהירה על גבי טנדר והשליכו את הפצצה לעבר הפועלים.

ההגנה, שראתה באנשי האצ"ל אחראים למותם של עשרות יהודים, החליטה להגיב. למחרת האירוע נחטף בידי ההגנה משה בורק, שהיה חייל זוטר באצ"ל, וכעבור שבוע נחטף משה לוי, שהיה מפקד בכיר באצ"ל בחיפה. בתגובה חטף האצ"ל את ראש המחלקה הערבית של הש"י (שירות המודיעין של ההגנה) בחיפה, בן קמינצקי.

בתגובת נגד חטפה ההגנה שלושה אנשי אצ"ל אחרים, ובהם ידידיה סגל (אחי סבו של העיתונאי עמית סגל). סגל מצא את מותו כעבור כמה ימים: האצ"ל טען שנרצח על ידי ההגנה בעת החקירה, וההגנה טענה שהוא נמלט לכיוון הכפר הערבי טירה, ושם נרצח על ידי פורעים מקומיים.

הפרשה היכתה גלים שנים לאחר מכן וגרמה להקמת ועדת חקירה ציבורית. הוועדה לא הצליחה לאשר או להזים אף אחת מגרסאות הצדדים, ומסקנותיה לא פורסמו מעולם.

(תודה לעיתונאי אורי שרון מחיפה על הסיוע בהכנת הידיעה)

ההגנה פשטה על שכונת התקווה

אנשי ההגנה פשטו על קני המרצחים בתל א־ריש ובקרבת שכונת התקווה. קרוב לעשרים פורעים חוסלו. משוריינים בריטיים הגנו על עמדות הערבים. בפעולות אלו נפלו שניים מאנשי ההגנה.

בת ים מותקפת זה כמה ימים בידי צלפים מכיוון שכונת ג'בליה. שני תושבים נרצחו. בכלא יפו הותקפו אסירים יהודים על ידי ערבים, כשסוהרי הכלא הבריטים לא נוקפים אצבע להגנת היהודים.

רכבת משא שיצאה ממחנה הצבא בסרפנד לתחנת לוד נשדדה כולה. ברכבת היו 11 קרונות עמוסים בציוד צבאי ובמזון רב של שירות השק"ם הבריטי. הרכבת נעצרה על ידי 200 ערבים בקרבת לוד. השודדים העבירו במהירות את כל תכולת הרכבת לשמונה משאיות, ונעלמו מהמקום.

מרכזיית טלפונים, 1947

סבוטאז' במרכזייה

עיתון "הבקר" מדווח ב־24 בדצמבר על בעיות קשות שנגרמות למשק העברי בשל התנכלויות חוזרות ונשנות של פקידי דואר ערבים. מתברר שהיחס של הפקידות הערבית ללקוחות הדואר היהודים הפך לבלתי נסבל, ולא עוזרות כל התלונות, הפניות והדרישות לטיפול השלטונות בעניין. בין השאר, מפעילים פקידים ערבים במרכזיות הדואר ביפו, בעזה, בלוד ובשאר הערים הערביות סבוטאז' כלפי כל הפונה אליהם בקו הטלפון ומבטאו אינו ערבי. או אז מתעלמים פקידי הקשר מבקשות של לקוחות לחברם למספר טלפון זה או אחר בשלל של אמתלות, כגון "הקו בצד השני מנותק", "הנמען אינו עונה" וכו', ואף מעיזים בחוצפתם לנתק בפתאומיות את השיחה במהלכה, ללא כל התראה או אזהרה מוקדמת.